

ISSN 2414-634X

**scientific journal**

**INNOVATIVE  
SOLUTIONS  
IN MODERN  
SCIENCE**

**N 1(10)**

**Dubai 2017**

**publisher TK Meganom, LLC**

**ISSN 2414-634X**

**SCIENTIFIC JOURNAL  
INNOVATIVE SOLUTIONS IN MODERN SCIENCE  
No. 1(10), 2017**

FOUNDER: CENTER FOR  
INTERNATIONAL COOPERATION  
TK MEGANOM, LLC  
WAS FOUNDED IN 2016  
IT IS ISSUED TEN TIMES A YEAR  
<http://naukajournal.org/index.php/ISMSD>

Edition address: Dubai Silicon Oasis  
Headquarters Building 4th Floor, C & D  
Wing, Dubai Silicon Oasis, Dubai, UAE  
Edition e-mail: [ismsdubai@gmail.com](mailto:ismsdubai@gmail.com)  
Phone: +971 55 1435638  
© Center for international cooperation TK  
Meganom, LLC

Reprint of materials without the written permission of edition forbidden

**Editorial Board:**

The Editor-in-chief Doctor of Political  
Science, Professor, Kornienko V.

Doctor of Economics Sciences, Professor  
Bashnyanin G.

Doctor of Economics Sciences, Professor,  
Barsky Y. M.

Doctor of Economics Sciences, Professor,  
Shvets N. R.

Doctor of Economics Sciences, Professor,  
Shevchuk A. V.

Doctor of Economics Sciences, Associate  
Professor, Vdovenko N. M.

Doctor of Economics Sciences, Professor,  
Zahorna T. O.

Doctor of Economics Sciences, Associate  
Professor, Hrapkina V. V.

Doctor of Economics Sciences, Professor  
Babenko A.

Doctor of Historical Sciences, Professor,  
Orehovsky V.

Doctor of Historical Sciences, Professor,  
Yuriy M.

Doctor of Historical Sciences,  
Bezarov O.

Doctor of Historical Sciences, Professor,  
Tsyganenko L. F.

Doctor of Historical Sciences, Professor,  
Roebuck Igor Y.

Doctor of Historical Sciences,  
Nikitenko K. V.

Doctor of Philosophy, Alatoon  
Mohammad Fayiz Ahmad

Doctor of Philosophy, Professor,  
Chikarkova M.

Doctor of Philosophy, Professor,  
Andriyenko O. V.

Doctor of Philosophy, Dulyan P. G.

Doctor of Political Sciences, Professor,  
Tkach O. I.

Doctor of Political Sciences, Associate  
Professor, Denysyuk S. G.

Doctor of Pedagogical Sciences,  
Professor, Belmaz Y. M.

Doctor of Pedagogical Sciences,  
Professor, Vlasenko K. V.

Doctor of Pedagogical Sciences,  
Professor, Prima R. M.

Doctor of Pedagogical Sciences,  
Professor, Kozhevnikov V. M.

Doctor of Pedagogical Sciences,  
Professor, Tarnopolskyi O. B.

Doctor of Pedagogical Sciences,  
Associate Professor, Poluboiaryna I. I.

Doctor of Psychology, Professor,  
Volzhentseva I.

Doctor of Psychology, Professor,  
Simonenko S.

Doctor of Medicine, Professor,  
Bocharov V. A.

Doctor of Medicine, Professor,  
Peklina G. P.

Doctor of Medicine, Chief Scientific  
Associate, Zhalko-Titareno V.

Doctor of Technical Sciences, Professor,  
Baranowski V. M.

Doctor of Technical Sciences, Professor,  
Gogo V. B.

Doctor of Law, Professor, Krinitsky I. E.

Doctor of Law, Professor, Gumin A. M.

Doctor of Engineering Sciences, Alatoon  
Mohammad Fayiz Ahmad

Associate Professor, Murat Elioz

Doctor of Art, Professor, Crul P. F.

PhD of Art, Badalov O. P.

**Ulrichsweb™ Global Serials Directory**



**Indexing:**

**RSCI SCIENCE INDEX**



**WORLDCAT**



**BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE**



**RESEARCHBIB**



**CITEFACTOR**



**OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX**



**GOOGLE SCHOLAR**



## I. ECONOMICAL AND POLITICAL SCIENCES

УДК 330.012:331.5

### РОЗВИТОК МАЛОГО БІЗНЕСУ В КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

**Капітан В.О.**

Львівський регіональний інститут державного управління  
Національної академії державного управління при Президентові  
України, Україна, Львів

*Досліджено стан функціонування малого бізнесу в Україні та визначено основні тенденції його розвитку у сучасних умовах господарювання. Проаналізовано основні показники розвитку малого бізнесу в Україні, що характеризують кількість малих підприємств, обсяги виробництва продукції та зайнятості населення у малих суб'єктах господарювання. Запропоновані пропозиції та рекомендації щодо вирішення проблеми зайнятості в державі шляхом розвитку малого бізнесу, які враховують особливості державного регулювання розвитку малого підприємництва та систему оподаткування суб'єктів малого бізнесу в Україні.*

*Ключові слова: зайнятість населення, малі підприємства, державне регулювання малого бізнесу.*

*V.O. Kapitan Development of small business in the settlement of employment in Ukraine / Lviv regional institute of public administration of the National academy of public administration the President of Ukraine, Lviv, Ukraine.*

*The state of functioning of small business in Ukraine and the main trends of development in the current economic conditions is researched. The basic indicators of small business in Ukraine, describing the number of small businesses, the volume of production and employment in small entities are analysed. Proposals and recommendations for solving the employment problem in the country through the development of small businesses, taking into account the specifics of state regulation of small business and the system of taxation of small business in Ukraine are offered.*

*Key words: employment, small businesses, government regulation of small business.*

**Вступ.** Дослідження розвитку малого бізнесу в контексті вирішення проблеми зайнятості населення, а також необхідності відповідності трансформації зайнятості інноваційній моделі розвитку

вітчизняної економіки набуває важливого значення. Коливання ділової активності, економічні спади, висока залежність від кон'юнктури на світових ринках, недосконалість інституційних чинників посилюють неспроможність ринкового механізму забезпечити повну та ефективну зайнятість, що зумовлює необхідність вдосконалення державного регулювання цією сферою. Серед найважливіших шляхів зміцнення національної економіки загалом, а також вирішення проблеми зайнятості зокрема, слід визнати розвиток малого бізнесу в державі. На даному етапі розвитку економічна теорія визнає не тільки прогресивність малого бізнесу, але й необхідність регулювання і підтримки його розвитку з боку держави і суспільства в цілому, оскільки ефективне функціонування цього сектору економіки забезпечує стабільність економічної ситуації в країні, зайнятість і добробут основної частини населення.

Науковими дослідженнями зайнятості населення, а також державного регулювання у цій сфері займалися багато зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як: А. Сміт, К. Маркс, Дж. Кейнс, М. Туган-Барановський, М. Фрідман, Д. Богиня, Е. Лібанова, В. Брич, О. Грیشнова, М. Долішній, А. Колот, С. Панчишин, В. Петюх, А. Чухно та багато інших.

Проблематику розвитку малого бізнесу у своїх працях висвітлювали ряд дослідників: М. Вебер, П. Друкер, Й. Шумпетер, К. Макконел, К. Павлов, І. Булеєв, З. Варналій, Л. Воротіна, Ю. Іванов, В. Ляшенко, С. Мочерний, Я. Невмержицький, І. Падерін, А. Поддєрьогін, Н.С. Поповенко, Н.Є. Сілічева, Й. Ситник та інші.

Враховуючи значні напрацювання у сфері зайнятості населення, а також розвитку малого бізнесу вище переліченими науковцями подальшого дослідження потребують питання подальшого розвитку малого бізнесу як чинника забезпечення зайнятості населення в Україні.

**Мета і завдання дослідження.** Метою статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку малого бізнесу в контексті вирішення проблеми зайнятості населення в Україні.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Малий бізнес є невід'ємним елементом господарської системи країни, без якого економіка, особливо на рівні регіону, та громада не можуть розвиватися. Це обумовлено соціально-економічним значенням малого підприємництва, який забезпечує вирішення ряду важливих проблем загальноекономічного та регіонального розвитку, а саме:

- малий бізнес сприяє широкій зайнятості місцевого населення, та відповідно, забезпечує зростання його доходів;
- суб'єкти малого підприємництва функціонують переважно на локальному ринку, забезпечуючи задоволення потреб населення регіону;

- малий бізнес дозволяє задіяти ресурсний потенціал регіонів, стимулює активну підприємницьку діяльність;
- будучи чутливими до інновацій, малий бізнес сприяє інноваційному розвитку економіки країни та регіону, забезпечує її конкурентоздатність, гнучкість, мобільність, здатність до структурних та технічних зрушень;
- вступаючи в кооперацію з великими та середніми підприємствами, малий бізнес є основою збалансованого територіального розвитку;
- малий бізнес є основою економічного розвитку депресивних територій.

В Україні малий бізнес розглядається державними органами влади лише з позицій поповнення державного бюджету. Зрозуміло, що тут мале підприємництво відіграє не таку суттєву роль. Проте його значення полягає зовсім в іншому [3, с. 126]:

- вирішенні проблеми зайнятості населення, в тому числі за рахунок само зайнятості підприємців, створенні нових робочих місць. В розвинених країнах на малий бізнес припадає до 50% всіх зайнятих та до 70-80% нових робочих місць;
- наданні гнучкості економіці шляхом оперативного реагування на зміни кон'юнктури ринку;
- формуванні конкурентного середовища, в тому числі за рахунок обмеження можливостей та ліквідації монополій, стимулювання виробництва тих товарів та послуг, яких потребує споживач;
- визначенні темпів економічного зростання шляхом прискорення реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукоємної продукції. У США на сектор малого бізнесу припадає близько 50% науково-технічних розробок;
- формуванні середнього класу суспільства, послабленні тенденцій до соціальної диференціації, пом'якшенні соціальної напруги і демократизації ринкових відносин.

Розвиток малого підприємництва визначальним чином залежить від загального стану і політики розвитку малого бізнесу в країні. Національна специфіка розвитку малого підприємництва у будь-якій країні детермінована двома визначними обставинами. По-перше, стан та перспективи розвитку малого підприємництва визначаються історичним етапом досягнення країною відповідного техніко-технологічного та організаційного стану еволюційного процесу. По-друге, ефективність малого підприємництва визначається розвитком великого бізнесу, яке постійно провокує перехід малого бізнесу на вищі технологічні рівні, визначаючи при цьому економічно-організаційний формат розвитку малої економіки як невід'ємної складової загальнонаціональної системи підприємництва.

Щодо тенденцій розвитку малого бізнесу, в тому числі в контексті забезпечення зайнятості населення, то їх можна визначити за допомогою аналізу основників показників функціонування малих підприємств (табл.1).

Таблиця 1

**Аналіз показників розвитку малого бізнесу та зайнятості населення у малих суб'єктах господарювання України у 2011-2015 рр.\***

№ п/п	Показники	Роки					Відхилення 2015 р. до 2011 р.
		2011	2012	2013	2014	2015	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1.	Кількість малих суб'єктів господарювання, у т.ч. фізичних осіб-підприємців	1679902	1578879	1702201	1915046	1958385	+278483
2.	Загальна кількість суб'єктів господарювання	1701620	1600127	1722070	1932161	1974318	+272698
3.	Питома вага малих підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання, %	98,72	98,67	98,85	99,11	99,19	+0,47
4.	Обсяг реалізованої продукції малими суб'єктами господарювання, млн.грн.	818998,2	929302,6	954496,6	994042,8	1334586,1	+515587,9
5.	Загальний обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання, млн.грн.	4202455	4459819	4334453	4459702	5556540	+1354085
6.	Питома вага малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції, %	19,49	20,84	22,02	22,29	24,02	+4,53
7.	Кількість зайнятих осіб у малих суб'єктах господарювання, тис.осіб	4442	4285,2	4291,2	4115,2	3838,7	-603,3
8.	Загальна кількість зайнятих осіб у суб'єктах підприємництва, тис. осіб	10164,5	9957,6	9729,1	8796,7	8180	-1984,5
9.	Питома вага зайнятих осіб малих підприємств у загальній кількості зайнятих осіб у суб'єктах господарювання, %	43,70	43,03	44,11	46,78	46,93	+3,23

10.	Загальна кількість зайнятого населення працездатного віку, тис. осіб	17 520,8	17 728,6	17 889,4	17 188,1	15742,0	-1778,8
11.	Питома вага зайнятих осіб малих підприємств у загальній кількості зайнятих осіб, %	25,35	24,17	23,99	23,94	24,39	-0,97

\*розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Таким чином, виходячи із отриманих результатів розрахунків, варто зазначити, що за останніх п'ять років значно зросла кількість малих суб'єктів господарювання (на 278483 у 2015 р. порівняно із 2011 р.). Водночас, частка малого бізнесу у загальному обсязі реалізованої продукції також зросла (на 4,53%), що можна вважати позитивним явищем.

Спостерігаємо тенденцію зниження кількості зайнятих осіб у суб'єктах малого підприємства (на 603,3 тис. осіб. у 2015 р. менше у порівнянні із 2011 р.). Проте така ситуація обумовлена також загальним скороченням кількості зайнятих осіб, зокрема у 2015 р. зайнятих у нашій країні стало на 1778,8 тис. осіб менше, аніж у п'ять років назад, у 2011 р. Таке явище є вкрай негативним для економіки України, оскільки саме зайняті особи, і наймані працівники, зокрема, створюють валовий внутрішній продукт країни.



**Рис. 1. Динаміка кількості зайнятих осіб у малому підприємстві та їх частки у загальній кількості зайнятих осіб працездатного віку\***

\*побудовано автором

При цьому також доцільно зауважити, що у малих підприємствах зайнято майже четверта частина усього зайнятого населення України (рис.1). А зважаючи на те, що частка малих підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання є колосальною (99% у 2015 р.), то розвивати малий бізнес вкрай необхідно.

Немаловажливими є умови розвитку малого підприємництва на сучасному етапі розвитку економіки. Зокрема, з 1 січня 2017 року єдиний соціальний внесок обраховується з розрахунку 22% від мінімальної заробітної плати кожного працюючого і його сума становить 704 гривні, навіть якщо підприємець не декларує прибутку. Водночас законодавчо було збільшено рівень мінімальної заробітної плати, яка становить 3200 гривень. Крім того, фізичні особи-підприємці сплачують до бюджету єдиний податок, який встановлюється органами місцевого самоврядування для підприємців першої групи оподаткування до 10% мінімального прожиткового мінімуму (160 гривень в місяць) та другої групи оподаткування до 20% мінімальної заробітної плати (640 гривень в місяць). Щоб не збанкрутувати, багато підприємців змушені терміново закрити свій бізнес, або підняти ціну на товар чи скорочувати працівників, що викликає соціальну напругу в суспільстві [1].

Уряду варто не збільшувати податковий тиск, а переймати досвід країн Євросоюзу, в яких, у разі відкриття нових робочих місць підприємці на 2 – 3 роки взагалі звільняються від сплати податків, а основним бюджетонаповнюючим податком є ПДФО (податок на доходи фізичних осіб). Встановлення пільгового періоду та зменшення ставок єдиного податку буде соціально відповідальним і матиме позитивний вплив на економічну ситуацію в області та знайде розуміння в середовищі підприємців, які будуть легально здійснювати свою підприємницьку діяльність і поповнюватимуть місцеву казну. Такий крок назустріч підприємцям дозволить їм у цей перехідний період менш болісно пройти шлях детінізації на ринку праці [1].

Стратегічними напрямками державної політики щодо малого підприємництва є:

- зменшення податкового тиску на малих підприємців, в т.ч. запровадження податкових канікул;
- посилення підтримки інноваційної діяльності;
- покращення умов праці та соціального забезпечення в секторі малих підприємств;
- збільшення мобільності трудових ресурсів в сфері послуг;
- полегшення доступу до фінансових ресурсів та акціонерного капіталу;
- підвищення взаємодії великих підприємств і розвитку малого бізнесу.

Одним із напрямків державної політики щодо малого підприємництва є постійне оцінювання ефективності державної політики шляхом діагностування розвитку малого підприємництва.

**Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.** Отже, доцільно узагальнити, що у сучасних умовах господарювання розвиток та стимулювання малого підприємства в Україні повинно стати одним із пріоритетів державної економічної політики, оскільки саме мале підприємництво є одним із найвагоміших чинників забезпечення зайнятості та добробуту населення країни. Подальші дослідження необхідно спрямувати на пошук шляхів вдосконалення державного регулювання функціонування малих підприємств в Україні.

### **Література:**

1. Зменшення податкового навантаження на підприємців області [Електронний ресурс]/ Відомості. Волинь. – 2017. – Режим доступу: <https://vidomosti-ua.com/volyn/127332>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Поповенко Н.С. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні / Н.С. Поповенко, О.В. Ганенко // Економіка: реалії часу. – 2012. – №1(2). – С. 126-132
4. Сілічєва Н.Є. Малий бізнес в Україні: стан та перспективи розвитку / Н.Є. Сілічєва // Економічні інновації. – 2015. - №59. – С. 303 – 309.
5. Стан та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-92/doc-85/>

### **References:**

1. Zmenschennia podatkovoho navantazhennia na pidpriyemtsiv oblasti [Elektronnyi resurs]/ Vidomosti. Volyn. – 2017. – Rezhym dostupu: <https://vidomosti-ua.com/volyn/127332>
2. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Popovenko N.S. Derzhavna pidtrymka rozvytku maloho biznesu v Ukraini / N.S. Popovenko, O.V. Hanenko // Ekonomika: realii chasu. – 2012. – №1(2). – S. 126-132
4. Silichieva N.Ye. Malyi biznes v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku / N.Ye. Silichieva // Ekonomichni innovatsii. – 2015. - № 59. – S. 303 – 309.
5. Stan ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v Ukraini [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://agroua.net/economics/documents/category-92/doc-85/>

УДК: 336.713

## ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

доктор економічних наук, Швець Н.Р.

кандидат економічних наук, Ткачук І.Я.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,  
Україна, Чернівці

*Здійснено загальну характеристику стану розвитку банківської системи України на сучасному етапі для чого проаналізовано динаміку показників діяльності банків України (з врахуванням банків з іноземним капіталом); досліджено в динаміці значення економічних нормативів по системі банків України за 2011-2016 рр.; розглянуто доходи і видатки банків України у процесі формування фінансового результату.*

*Ключові слова: банки, банківська система, регулятивний капітал, економічні нормативи банківської діяльності, доходи банків, витрати банків.*

*доктор экономических наук, Швець Н.Р., кандидат экономических наук, Ткачук И.Я. Оценка тенденций развития банковской системы Украины на современном этапе / Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина, Черновцы*

*Осуществлено общую характеристику состояния развития банковской системы Украины на современном этапе для чего проанализирована динамика количества банков Украины (с учетом банков с иностранным капиталом); исследованы в динамике значения экономических нормативов по системе банков Украины за 2011-2016 гг.; рассмотрены доходы и расходы банков Украины в процессе формирования финансового результата.*

*Ключевые слова: банки, банковская система, регулятивный капитал, экономические нормативы банковской деятельности, доходы банков, расходы банков.*

*Doctor in Economic, N. Shvets, PhD in Economic, I. Tkachuk Estimation of the trends of banking system of Ukraine development at the present stage / Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine, Chernivtsi.*

*General description of the state of the banking system of Ukraine in the present stage is done. For this aim we analyzed the dynamics of the number of banks in Ukraine (with regard to banks with foreign capital); studied the dynamics of important economic standards in the banking system of Ukraine for 2011-2016 years; considered income and expenditures of banks of Ukraine in the formation of financial results.*

*Keywords: banks, banking system, regulatory capital, economic norms of banking, profits of banks, bank expenditures.*

**Актуальність дослідження.** Структурні зрушення, притаманні сучасному етапу розвитку економічної та політичної сфер в Україні, найбільше відобразилися на її банківській системі.

Скорочення виробництва, інфляційний тиск на економіку, зниження інвестиційної активності, втрата основного ринку збуту ускладнили функціонування всієї банківської системи. Як наслідок, на думку Другова О.О. та Прийми О.В., банківська система не виконує сьогодні своє основне завдання, оскільки не фінансує і не кредитує реальний сектор економіки [17, с. 40]. Тому дослідження основних тенденцій розвитку банківської системи на сучасному етапі є важливим для усвідомлення особливостей здійснення різних груп банківських операцій.

До проблем стану розвитку банківської системи України зверталась низка вітчизняних науковців, серед яких варто відзначити таких як: О. Другов, О. Прийма. Однак умови функціонування банків в Україні вимагають комплексного і постійного дослідження.

**Формулювання мети.** Метою дослідження є дослідження особливостей банківської системи України на сучасному етапі її розвитку.

**Виклад основного матеріалу статті.** Внутрішня політична криза в Україні 2013-2014 рр., що спричинила глибоку економічну кризу, вплинула більше на банківську сферу в Україні, ніж навіть світова криза 2008 р. Так, як бачимо з табл. 1., кількість діючих банків за період 2008-2016 рр. скоротилася з 175 одиниць на початок 2008 р. до 117 одиниць на початок 2016р., що у відносному вираженні склало – 33,14% (станом на 1. 10. 2016р. в Україні діє 100 банків, тобто за 9 місяців 2016р. в банку ліквідовано ще 17 банків). При чому за кризовий 2008 р. кількість банків в Україні зросла на 9 одиниць: з 175 одиниць на початок 2008 р. до 184 одиниць на початок 2009 р. Більш стійкими до внутрішньої кризи виявилися банки з іноземним капіталом: їх кількість скоротилася на 6 одиниць (на 12,7%), однак, варто зауважити, що їх частка у структурі банків у період 2008-2016рр. навіть зросла: 26,86% у 2008 р. до 35,04% у 2016р.

Таблиця 1

**Кількість діючих банків та банків з іноземним капіталом [53]  
за період 2008-2016рр.\***

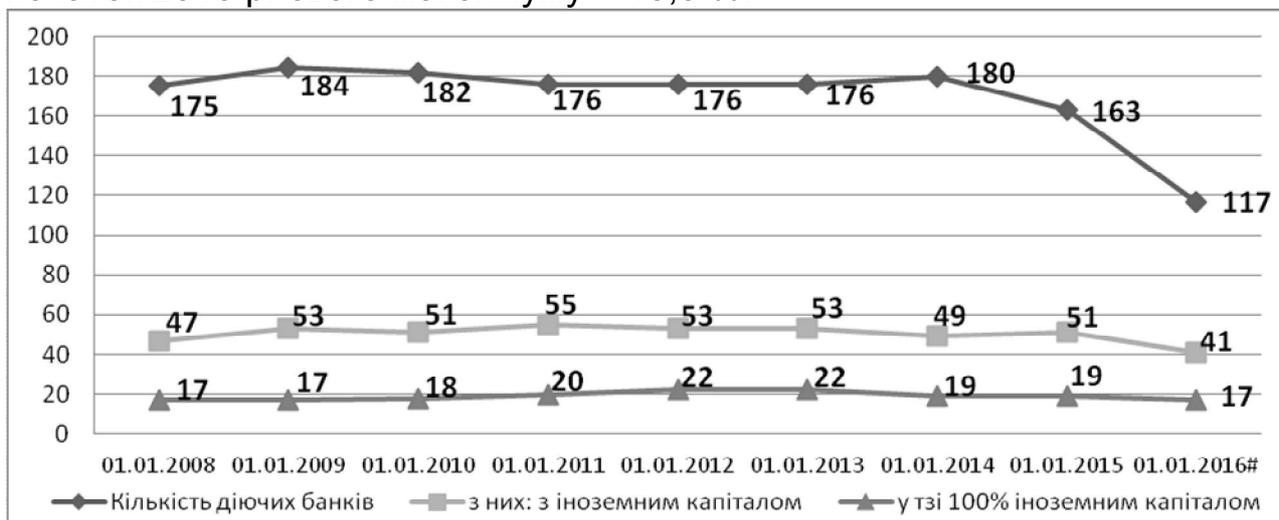
Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016**	2008-2016рр.,	2011-2015рр., %
Кількість діючих банків	175	184	182	176	176	176	180	163	117	-58	-33,14

з них: з іноземним капіталом	47	53	51	55	53	53	49	51	41	-6	-12,7
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	19	19	17	0	0
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	35	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	34	32,5	43,3	83	-

\*дані станом на 1 січня кожного року

\*\* без врахування неплатоспроможних банків

Чутливими до внутрішніх змін виявилися банки і з 100 % іноземним капіталом: номінально їх кількість залишилася незмінною на початок і кінець досліджуваного періоду, проте, важливо, що зміни все таки відбувалися: впродовж 2010-2013 рр. їх кількість поступово зростала аж до 22 одиниць на початок 2012 р. та 2013 р., в той час як, починаючи з 2014 р. – скорочувалася (рис.1.). Таким чином у підсумку частка іноземного капіталу зростає за період на 8,3 в.п. і досягла на початок 2016 р. свого максимуму – 43,3 %.



**Рис. 1. Динаміка кількості банків в Україні в 2008-2016рр.**

НБУ для регулювання діяльності банків України та контролю за функціонуванням всієї банківської системи встановлює нормативи банківської діяльності. Є 4 групи нормативів НБУ: нормативи капіталу, нормативи ліквідності, нормативи кредитного ризику та нормативи інвестування. У табл. 2. представлено динаміку нормативів капіталу та ліквідності НБУ по банківській системі України за період 2011-2016 рр.

Як бачимо з табл. 2., зазначені нормативи банківської діяльності (нормативи капіталу та нормативи ліквідності) загалом по банківській системі впродовж 2011-2016 рр. постійно виконувались. Проте, не зважаючи на це, існувала чітка динаміка у періоді до зменшення нормативів капіталу. Окрім цього варто зауважити, що з 2015 р. не розраховується норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3) та введений до розрахунку у 2014р. норматив співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (Н 3-1). Така

відміна пов'язана першочергово із значною зміною вартості активів та зобов'язань, що спричинена інфляційними та девальваційними процесами в економіці.

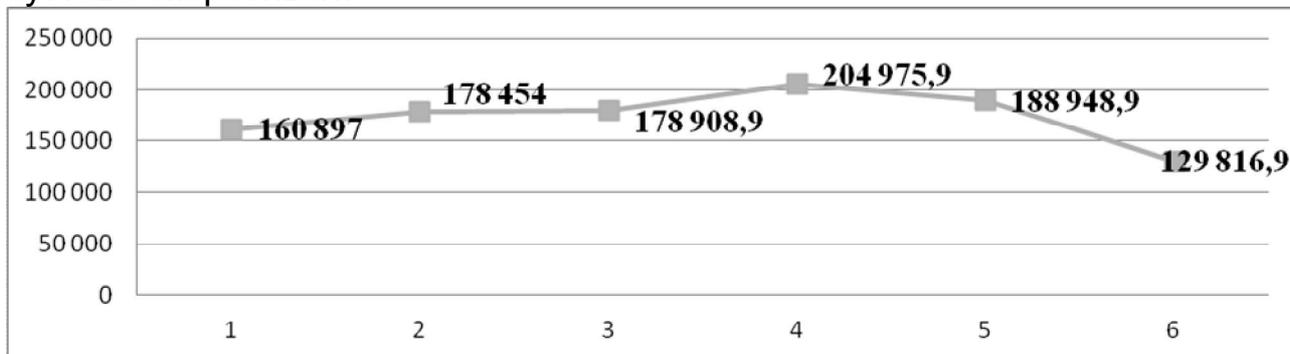
Таблица 2

**Значення економічних нормативів по системі банків України за 2011-2016 рр.\***

Норматив		2011	2012	2013	2014	2015	2016
H1	Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (тис. грн.)	160 896 945	178 454	178 908,9	204 975,9	188 948,9	129 816,9
H2	Норматив адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності (не менше 10 відсотків)	20,83	18,90	18,06	18,26	15,60	12,31
H3	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (не менше 9 відсотків)	14,57	14,96	14,89	13,98	-	-
H3-1	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (не менше 10 %)	-	-	-	17,41	-	-
H4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 відсотків)	58,80	58,48	69,26	56,99	57,13	78,73
H5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 відсотків)	77,33	70,53	79,09	80,86	79,91	79,98
H6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 відсотків)	91,19	94,73	90,28	89,11	86,14	92,87

*\*Дані станом на 1 січня відповідного року*

Показовою є динаміка значення нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу (H1), зображена на рис. 2. Як бачимо, розмір регулятивного капіталу по банківській системі України до 1 січня 2015 р. мав тенденцію до зростання, проте в 2015 р. та 2016 р. різко та суттєво скоротився.



**Рис. 2. Динаміка розміру регулятивного капіталу по системі банків України за 2011-2016рр.\***

*\*Дані станом на 1 січня відповідного року*

Така ситуація є небезпечною, зважаючи на непередбачувані структурні зміни в економіці України, нестабільність курсу національної валюти та її купівельну спроможність. До того ж Постановою Правління НБУ від 17 листопада 2014 року № 723 "Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні" збільшено нормативне значення мінімального розміру регулятивного капіталу банку (Н1) з 120 млн. грн. до 500 млн. грн. Тобто для всіх новостворених банків значення нормативу Н1 повинне бути не меншим за 500 млн. грн., а для банків, що розпочали діяльність до 11 липня 2014р., передбачено поступовий десятирічний перехід до вказаного значення [58]. Відповідно для цієї групи банків нормативне значення Н1 у розмірі 120 млн. є дійсним до 10 липня 2017 р., а з 11 липня – його збільшення до 150 млн. грн. Таким чином, банкам України необхідно буде різко наростити розмір регулятивного капіталу, що, зважаючи на існуючу тенденцію, може бути непросто.

Що стосується виконання нормативів ліквідності НБУ (табл. 2.2), важливо, що банки України володіють значним запасом ліквідності: норматив миттєвої ліквідності (Н4) перевиконувався у періоді в середньому на 43,23%; норматив поточної ліквідності (Н5) – на 37,95 %; норматив короткострокової ліквідності (Н6) – на 30,72 %. Наслідки таких запасів ліквідності по банківській системі є двоякими: з однієї сторони, вони свідчать про стійкість банківської системи до «стресів», зрушень, а, з іншого, - свідчить про зниження прибутковості банків. Підтвердженням є зниження обсягів кредитів, наданих банками України станом на 1сіня 2016 р., що призвело до підвищення нормативів ліквідності в аналогічний період часу.

Фінансові результати діяльності банків України за період 2011-2015 рр. представлено у табл. 2.3. Як бачимо з табл. 2.3., у період 2011-2015 рр. доходи банків зросли на 56 415 млн. грн., що у відносному вираженні склало 39,51%. Таке зростання було забезпечено завдяки зростанню процентних доходів на 21 793 млн. грн. (19,23%), комісійних доходів на 9 941 млн. грн. (53,81%), 17 497 млн. грн. (438,19%) та інших операційних доходів на 3 841 млн. грн. (67,08%). За всіма статтями доходів спостерігалось скорочення у 2015 р. (окрім незначного зростання комісійних доходів, результатів від торгівельних операцій та інших доходів).

Витрати банків за період 2011-2015 рр. зросли на 115 307 млн. грн. (що у відносному вираженні складало 76,62 %). Таке збільшення загальних витрат відбулося за рахунок зростання процентних витрат 36 573 млн. грн. (61,46 %), комісійних витрат - на 2 774 млн. грн. (90,3 %), загальних адміністративних витрат – на 2 415 млн. грн. (7,04%), відрахування в резерви – на 78 033 млн. грн. (213,74%), а також

скорочення інших операційних витрат на 2 870 млн. грн. (-18,09%), податку на прибуток на 1 618 млн. грн.

Як бачимо з табл. 3., за досліджуваний період тільки у 2012 р. та 2013 р. доходи перевищували витрати і в банківській системі спостерігалися прибутки у розмірі 4 899 млн. грн. та 1 436 млн. грн. відповідно. В інших роках спостерігалися збитки у розмірі: 7 708 млн. грн. у 2011р., 52 966 млн. грн. у 2014р. та 66 600 млн. грн. у 2015 р. Таким чином за досліджуваний період розмір збитків по банківській системі зріс на 58 892 млн. грн. і досяг свого максимального значення у 2015 р.

Таблиця 3.

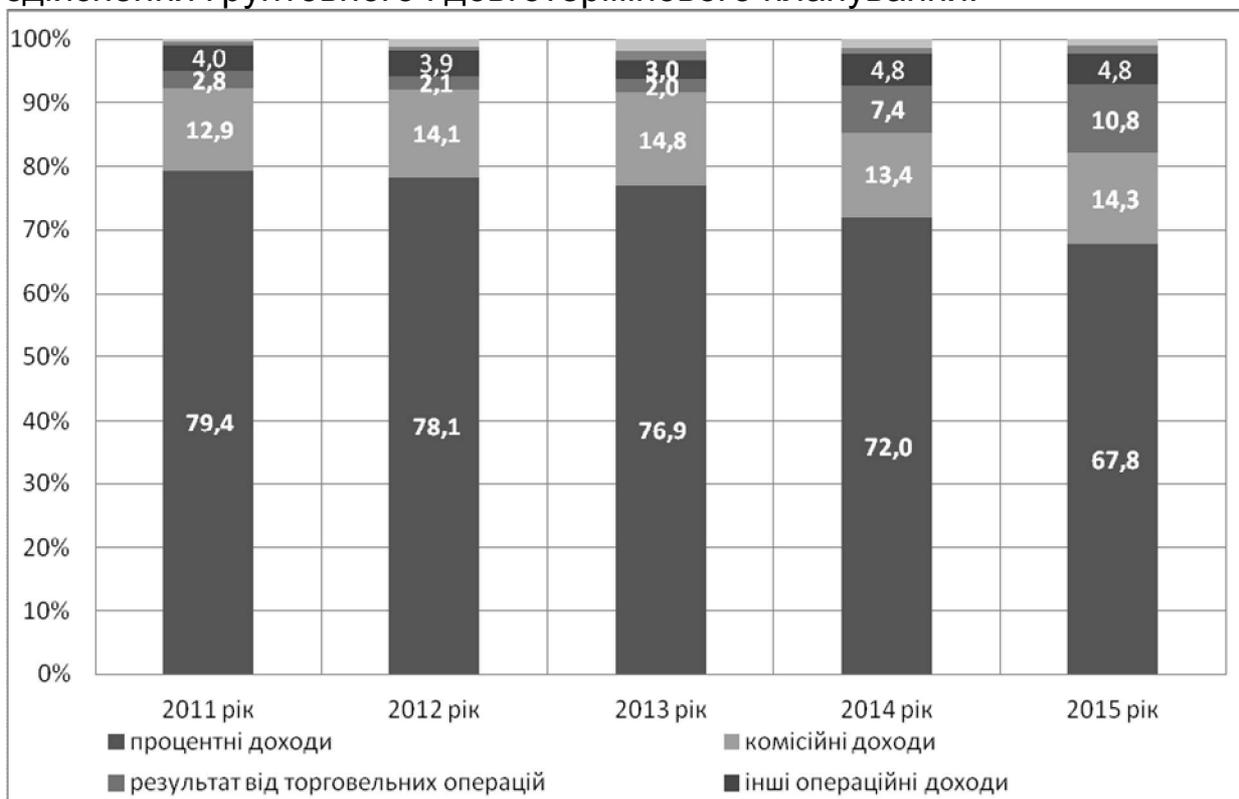
**Доходи і витрати банків України за період 2011-2015 рр., млн. грн.**

Показники	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік*	Відх-я 2011-2015рр., грн.	Відх-я 2011-2015рр., %
<b>ДОХОДИ</b>	142 778	150 449	168 888	210 201	199 193	56415	39,51
процентні доходи	113 352	117 547	129 932	151 257	135 145	21793	19,23
комісійні доходи	18 473	21 161	24 974	28 276	28 414	9941	53,81
результат від торговельних операцій	3 993	3 231	3 304	15 511	21 490	17497	438,19
інші операційні доходи	5 726	5 798	5 112	10 093	9 567	3841	67,08
інші доходи	622	1 053	2 404	2 165	2 729	2107	338,75
повернення списаних активів	612	1 659	3 162	2 899	1 848	1236	201,96
<b>ВИТРАТИ</b>	150 486	145 550	167 452	263 167	265 793	115307	76,62
процентні витрати	59 506	68 204	80 881	97 171	96 079	36573	61,46
комісійні витрати	3 072	3 080	3 975	4 889	5 846	2774	90,3
інші операційні витрати	15 861	13 199	12 319	15 579	12 991	-2870	-18,09
загальні адміністративні витрати	34 327	37 265	40 672	44 614	36 742	2415	7,04
відрахування в резерви	36 508	23 423	27 975	103 297	114 541	78033	213,74
податок на прибуток	1 212	379	1 630	-2 383	-406	-1618	-
<b>ЧИСТИЙ ПРИБУТОК (ЗБИТОК)</b>	-7 708	4 899	1 436	-52 966	-66 600	-58892	-

\* без врахування неплатоспроможних банків

У структурі доходів банків України (рис. 3) традиційно переважали процентні доходи, однак їх частка суттєво скоротилася: з 74,9% у 2011 р. до 67,8% у 2015 р. Натомість більш вагомими стали комісійні доходи: зростання з 12,9% у 2011 р. до 14,3% у 2015 р. та доходи від торговельних операцій: з 2,8% у 2011р. до 10,8% у 2015р. Зросла частка й інших операційних доходів, хоча й незначно – від 4% до 4,8% (рис. 3.).

Структура витрат банків України у період 2011-2015 рр. була більш різноманітною (рис. 4). Найбільшу частку витрат склали процентні витрати, мінімальною її значення спостерігалось у 2015р. – 36,1%, максимальне – у 2013 р. – 48,3%. В той же час у періоді не спостерігалось чітких тенденцій до нарощення чи скорочення окремих їх складових. З чого можна зробити висновок, що загалом свої витрати банки здійснюють ситуативно і відповідно до вимог часу без здійснення ґрунтовного і довготермінового планування.



**Рис. 3. Структура доходів банків України за період 2011-2015 рр., %**

**Висновок.** Отже, банківська система України переживає важкі часи, реагуючи, як лакмус, на зміни в економічному та соціальному середовищі скороченням кількості банків, що у ній функціонують, скороченням обсягів їх регулятивного капіталу. Щорічне нарощення запасів ліквідності банками України, наслідком якого є зменшення доходності, із одночасним нарощенням витрат призвело до суттєвого зменшення прибутків і навіть до виникнення постійних збитків у банківській системі України.

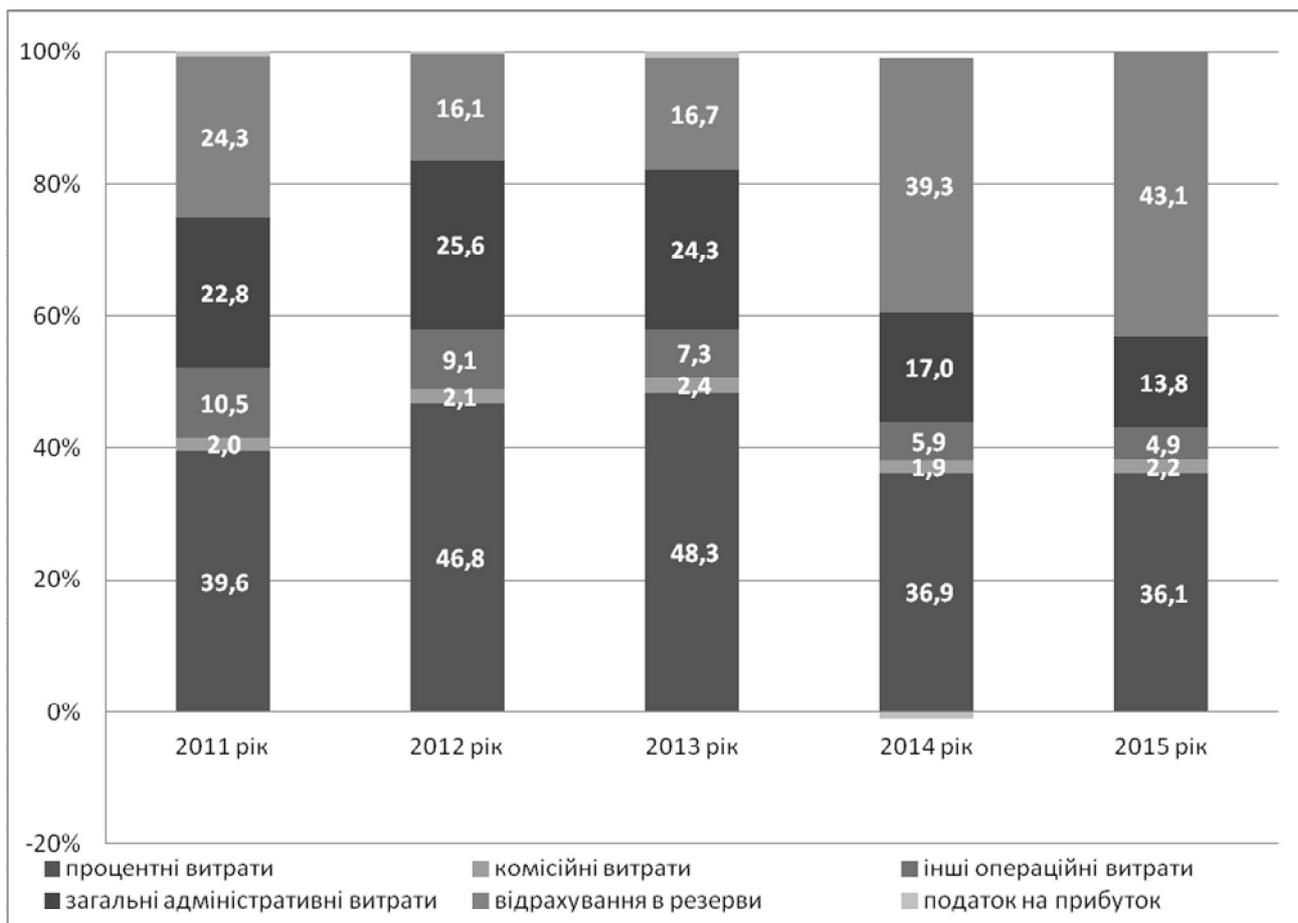


Рис. 4. Структура витрат банків України за період 2011-2015рр., %

### Література:

1. Другов О.О. Реструктуризація банківської системи України: сучасний стан та перспективи / О.О. Другов, О.В. Прийма // ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР, 2015. - № 4 (20), С. 40-48.
2. Показники банківської діяльності Офіційне інтернет-представництво Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art\\_id=34661442](https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442)
3. Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова правління Національного банку України від 17 листопада 2014 року №723 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0312500-15>

### References:

1. Drughov O.O. Restrukturyzacija bankivskoj systemy Ukrajinjy: suchasnyj stan ta perspektyvy / O.O. Drughov, O.V. Pryjma // Finansovyj Prostir, 2015. - № 4 (20), S. 40-48.
2. Pokaznyky bankivskoj dijajlnosti Oficijne internet-predstavnyctvo Nacionaljnogho banku Ukrajinjy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: [https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art\\_id=34661442](https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442)

3. *Pro zatverdzhennja Zmin do Instrukciji pro porjadok reghuljuvannja dijalnosti bankiv v Ukrajinі: Postanova pravlinnja Nacionalnogho banku Ukrajinjy vid 17 lystopada 2014 roku №723 [Elektronnyj resurs] – Rezhy m dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0312500-15>*

**УДК 328.184**

**ЛОБІЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ**  
**доктор політичних наук, Корнієнко В.О.**

Вінницький Національний технічний університет, Україна, Вінниця,  
**Годний С.П.**

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова,  
Україна, Київ

*В статті розглядається проблеми і можливості реалізації політичних інтересів різноманітних суб'єктів політики, громадських об'єднань за допомогою механізмів лобіювання. Показано, що лобіювання є важливим інструментом проведення в життя демократичного принципу плюралізму, за якого різні соціальні групи мають інституційні можливості для висловлювання власних інтересів. Розкрито сутність понять «пряме» і «непряме» лобіювання, розуміння стратегії і тактики лобіювання в контексті реалізації політичних інтересів суб'єктів політичного процесу.*

*Ключові слова: лобізм, лобіювання, політичний інтерес, суб'єкти лобізму, стратегія лобіювання, форми та методи лобізму, правове регулювання лобізму.*

*Doctor of Political Sciences, V.A.Kornienko, S.P. Godnje Lobbying as a means of political interests / Vinnitsa National Technical University, Ukraine, Vinnitsa; National pedagogical Dragomanov university, Kyiv, Ukraine.*

*In the article the problem and the feasibility of various political interests of politicians, mechanisms of lobbying. It is shown that lobbying is an important instrument for implementation of the principle of democratic pluralism in which different social groups have the institutional capacity for expression of their interests. The essence of the concepts of «direct» and «indirect» lobbying understanding of the strategy and tactics of lobbying in the context of the political interests of the political process.*

*Key words: lobbying, lobbying, political interest, subjects of lobbying, lobbying strategy, forms and methods of lobbying, legal regulation of lobbying.*

**Постановка проблеми.** Питання політичних інтересів є одним із основних елементів політики, яка виступає своєрідним мистецтвом їх узгодження в контексті діяльності персоніфікованих суб'єктів політики. В сучасній Україні актуальність цієї теми є очевидною з огляду на те, що ми постійно спостерігаємо протиріччя між змістом політичної діяльності правлячої політичної еліти та інтересами громадян. Низька якість прийнятих політичних рішень, боротьба політиків за владу певною мірою спрямовують їх до реалізації корпоративних, егоїстичних, а не суспільно значущих інтересів [1]. Однак в цілому інтереси характеризуються різноманітними можливостями: їх реалізація пов'язана не тільки з конфронтацією, але і взаємовигідним співробітництвом.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема політичних інтересів розглядаються багатьма вітчизняними науковцями: В. Андрущенко, В. Бабкіним, О. Бабкіною, В. Бехом, В. Бушанським, І. Варзарем, М. Головатим, В. Горбатенком, Г. Зеленько, В. Корнієнком, О. Колясою, В. Кременем, І. Кресіною, О. Ліснічуком, А. Лузаном, М. Михальченком, І. Побочиєм, Ф. Рудичем, С. Рябовим, Ю. Сабанадзе та ін.

У вітчизняній науці все ще потребує поглибленого дослідження питання послідовного процесу виникнення і механізмів реалізації політичних інтересів, їх співвідношення із політичними потребами, визначення їх типології, об'єктивно-суб'єктивної детермінації тощо.

Одним із способів просування інтересів в соціально-політичних процесах є лобіювання. Цей феномен слід визначати як комплекс заходів, що застосовують певні групи тиску з метою встановлення, зміни чи збереження змісту регулювання суспільних відносин у власних вузькокорпоративних інтересах. Слід зазначити, що реалізація інтересів за допомогою лобізму зазвичай виводить із загального річиза поетапне досягнення будь-яких важливих загальнонаціональних завдань. Однак можлива і така ситуація, коли групи тиску зацікавлені в просуванні тих чи інших загальнонаціональних питань, прискорення їх розв'язання. Так, у вітчизняній науці обговорювались питання можливої сфери легалізованої лобістської діяльності [2], аспекти лобістської діяльності окремих відомств [3] та органів місцевого самоврядування [4]. Однак в українській науці фактично відсутня детальна класифікація видів лобістської діяльності.

Виходячи із вищезазначеного, **метою статті** є розкриття сутності феномену лобіювання в контексті реалізації політичних інтересів різноманітних суб'єктів політичного процесу.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Лобіювання як політико-правове явище існувало й існує фактично в будь-якому суспільстві, але ступінь його розвиненості, цивілізованості й

інтенсивність використання залежить безпосередньо від політичної системи, характеру політичного режиму, рівня політичної культури, правового регулювання лобістської діяльності та інших особливостей кожного конкретного суспільства. Єдине, що тримало лобіювання як би поза політичної системи — це відсутність його правового регулювання.

Коротко нагадаємо загальновідоме: термін «лобіювання» з'явився як позначення проходів і критих галерей, розташованих в монастирях Англії в XVI ст. Саме це означало слово «lobby» в Оксфордському словнику 1533 р. [5, с. 30]. Згодом цим терміном стали називати аналогічні холи і кулуари в світських будівлях — театрах. В цілому суть лобізму — у здійсненні впливу на посадових осіб з метою подолання певного нормативного бар'єру. Лобізм є важливим інструментом проведення в життя такого демократичного принципу як плюралізм, за якого різні соціальні групи мають органічні (інституційні) можливості для висловлювання власних інтересів через своїх представників: політичні партії, профспілки та інші організації. Це пов'язано із тим, що результати лобізму можуть стосуватися інтересів третіх осіб, або змінювати елементи механізму правового регулювання суспільних відносин в різних соціальних сферах.

Слід вважати, що повноправна інституціалізація лобіювання бере свій початок з президентства в США У. Гранта (1869-1877 рр.), який застосовував звернення з питань тих чи інших політично значимих рішень в лобі готелю Willard. Початок формування лобізму як інституту соціально-політичного життя США поклала перша поправка до Конституції, що гарантувала права громадян звертатися до уряду з петиціями про задоволення скарг [6, с. 30]. Першою реальною спробою правового регулювання лобіювання слід назвати резолюцію, яка була схвалена палатою представників Конгресу США від 20 травня 1876 г. [7, с. 44]. Ця резолюція містила обмеження щодо протиправних методів лобіювання (підкуп, службова підробка тощо). Так чи інакше термін «лобіювання» у міру свого розвитку почав означати купівлю голосів за гроші. Так, згідно спеціальної постанови Верховного суду США, під «лобізмом» в юридичному сенсі слід розуміти тільки «прямий лобізм» — безпосередню взаємодію зацікавлених осіб з посадовими особами з метою просування власних інтересів.

«Непрямим» лобізмом став визнаватися такий лобізм, який включає в себе, наприклад, такі методи впливу на посадових осіб: телевізійні програми, рекламно-пропагандистські кампанії, спеціально організовані кампанії телеграм і листів. У другій половині XX ст. термін «лобізм» набуває в світі широкого поширення і трактується в основному як позапарламентський процес взаємодії держави й структур громадянського суспільства.

Лобізм розробляє власний понятійно-категоріальний апарат, однак на загальносвітовому рівні інститут лобізму не має чіткої регламентації і, як наслідок, відбуваються розбіжності у його визначенні. Наприклад, близьким до поняття «лобізм» є поняття «лобіювання». У науковому обігу ці поняття використовуються як рівнозначні та взаємозамінні, хоча на практиці їх слід розрізняти. Можна сказати так: лобіювання — це похідне поняття, яке застосовує конкретні положення лобізму в конкретній ситуації, в залежності від об'єкта впливу, поставлених цілей, і проявляється в певних методах, формах і способах.

Щодо реалізації політичних інтересів, важливим представляється розуміння стратегії і тактики лобіювання. Так, стратегічно кожна група прагне заручитися підтримкою найвпливовішого урядового органу або інституту. Якщо це не вдається, домагаються уваги з боку наступного інституту в існуючій ієрархії влади. Тактика включає найширший спектр дій — від конституційних до неконституційних. Якщо в країні сильний уряд, то вся стратегія і тактика спрямовані на уряд. Якщо сильні партії, то саме партії стають мішенню і метою інтриг із боку груп тиску. Якщо в країні велику роль відіграє громадська думка, то вся гра будується на маніпуляції такими поняттями, як «справедливість», «правосуддя» тощо.

У науковій літературі принаймні, склалися два підходи до регулювання лобістської діяльності: 1. Плюралістичний — групи тиску утворюються спонтанно, вони численні, мають різні інтереси і конкурують між собою за право отримання того чи іншого ресурсу. Такі групи характеризуються автономністю від держави і самостійністю у виборі інтересів. Плюралістичне лобіювання зустрічається у випадках, коли з одного й того ж предмету стикаються інтереси декількох різних груп і всі вони мають однакові шанси на реалізацію своїх інтересів. Тут лобізм розуміється як діяльність суб'єктів, що впливають на структури державної влади з метою прийняття ними необхідних рішень [8].

2. Корпоративістський — система представництва інтересів, складові частини яких по-різному функціонально і ієрархічно розташовані. Корпоративне лобіювання може здійснюватися знизу, коли суб'єкти відстоюють власні інтереси, і за певних домовленостей з наймогутнішою, наприклад, депутатської групою про взаємну підтримку. Якщо держава здійснює взаємодію з організаціями, що мають на те монополію, виключаючи участь і представництво третіх осіб, в такому випадку утворюється авторитарна система лобіювання. Правове регулювання такої системи не буде мати практичного характеру. Держава сама, встановлюючи ці правила, не зацікавлене в їх зміні.

Існують різні види лобіювання, які демонструють його особливості в контексті реалізації політичних інтересів різноманітних груп. Урахування таких особливостей має першорядне значення при визначенні характеру впливу на органи державної влади. Саме за допомогою цього можна визначити правомірність лобіювання, взаємостосунки суб'єктів лобістської діяльності, а також правову і політичну обґрунтованість питань, які лобіюються.

Таким чином, лобіюванню як специфічному соціально-політичному інституту реалізації інтересів, притаманні певні характерні ознаки:

1) безпосередній політичний контакт: зв'язок носіїв інтересів з посадовими особами або з їх близькими, або спрямування певного потоку інформації на адресу посадових осіб;

2) обмеженість інтересів: за допомогою лобіювання здійснюються, як правило, суто особисті, вузькокорпоративні, вузькогрупові інтереси;

3) закритий характер відносин: лобіювання розвивається в кулуарах і не завжди можливо відстежити, хто ж дійсно стоїть за тим чи іншим рішенням;

4) боротьба за ресурси: лобіювання спрямоване саме на отримання на свою користь громадського ресурсу, розв'язання проблемної ситуації, отримання деякого статусу, заняття монопольної позиції тощо;

5) досягнення цілей: невід'ємною частиною лобіювання є його цілі, в якості яких виступають захист інтересів або вигода.

**Висновки.** Незважаючи на те, що лобіювання все ще не отримало інституціоналізації в сучасній Україні, не дивлячись на представлені у Верховній Раді України законопроекти, форми представництва груп інтересів і взаємодії з інститутами публічної влади постійно розвиваються.

По-перше, важливе місце тут займають чинники розвитку, що зумовлюють потребу в лобістській діяльності, до яких, на наш погляд, слід віднести нерівномірність утворення нових суб'єктів суспільно-політичного життя, в тому числі різних господарських корпорацій і корпоративних груп, нерівномірність процесу їх зростання і девальвації.

По-друге, непрямолінійність історичного процесу розвитку політико-правової системи.

### **Література:**

1. Радченко Л.М. Політичні інтереси як основа політичної діяльності [Текст] / Л.М. Радченко // Політичний менеджмент. — № 1 (28). — 2008. — С. 87 – 93.
2. Манжул К.В. Лобізм у законотворчій діяльності України [Текст] / К.В. Манжул, І.І. Нікітчук // Бюл. М-ва юстиції України. — 2005. — № 11. — С. 5–11.

3. Порфімович О.Л. До питання запровадження правового регулювання вітчизняної лобістської практики [Текст] / О.Л. Порфімович // Укр. право. — 2004. — № 1— С. 123–129.
4. Молодцов О.В. Асоціації органів місцевого самоврядування як суб'єкти лобіювання [Текст] / О.В. Молодцов // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. / голов. ред. С.М. Серьогін. — 2002. — № 1 (7). — С. 183–192.
5. Корнієнко В.О. Політичне лобіювання в Україні: теоретична підойма та практичні реалії [Текст] / В.О. Корнієнко, С.П. Годний // Політичне життя (загальнополітичний, навчальний, науковий, науково-популярний журнал). — Донецький Національний університет, 2016. — № 1. - С. 29-34.
6. Васильев Т.В. Лоббизм как форма политической деятельности: природа, функции, современные виды [Текст] / Т.В. Васильев // Вестник Московского университета. — Серия 12. Политические науки. — 2004. — № 4. — С. 26-34.
7. Любимов А.П. История лоббизма в России [Текст] / А.П. Любимов. — М.: Фонд «Либеральная миссия», 2005. — 208 с.
8. Хутов К.М. Лоббирование, коррупция, монополизм: исследование криминогенного взаимовлияния [Электронный ресурс] / К.М. Хутов.— Режим доступа: <http://parlcom-evolution.ru/main.php?id=Art2>. — Название с экрана.

**References:**

1. Radchenko L.M. Politychni Zakhoplennya yak osnova Politychnoyi diyalnosti [Tekst] / L.M. Radchenko // Politychnyy menedzhment. -№ 1 (28). - 2008. - S. 87 - 93.
2. Manzhul K. V. Lobizm u zakonotvorchiy diyalnosti Ukrayiny [Tekst] / K. V. Manzhul, I.I. Nikitchuk // Byul. M-va yustytseyi Ukrayiny. - 2005. - № 11. - S. 5-11.
3. Porfimovich O.L. Do pytannya zaprovadzhennya pravovoho rehulyuvannya vitchiznyanoyi lobist-skoyi praktyky [Tekst] / O.L. Porfimovich // Ukr. pravo. - 2004. - № 1 S. 123-129.
4. Molodtsov O.V. Asotsiatsiyi orhaniv mistsevoho samovryaduvannya yak sub'yekty lobiyuvannya [Tekst] / O.V. Molodtsov // Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnya: zb. nauk. pr. / Holov. red. S. M. Serohin. - 2002. - № 1 (7). - S. 183-192.
5. Korniyenko V.O. Politychne lobiyuvannya v Ukrayini: teoretychna pidoyma ta praktychni realiyi [Tekst] / V.O. Korniyenko, S.P. Prydatnykh // Politychne zhyttya (zahalnopolitychniy, navchalnyy, naukovyy, naukovopopulyarnyy zhurnal). - Donetskyu Natsionalnyy universytet, 2016. - № 1. - S. 29-34.
6. Vasylyev T.V. Lobizm yak forma politychnoyi diyalnosti: pryroda, funktsiyi, suchasni vydy [Tekst] / T.V. // Vasylyev Visnyk Moskovskoho universytetu. - Seriya 12. Politychni nauky. - 2004. - № 4. - S. 26-34.

7. Lyubimov A.P. *Istoriya lobizmu v Rosiyi [Tekst] / A.P. Lyubymov. - M.: Fond «Liberalna misiya», 2005. - 208 s.*
8. Khutov K.M. *Lobiyuvannya, koruptsiya, monopolizm: doslidzhennya kryminohennoho vzayemovplyvu [Elektronnyy resurs] / K.M. Khutov.- Rezhym dostupu: HTTP: // parlcom-evolyutsiya. RU / main.php? ID = ART2. - Nazva z ekranu.*

## II. TECHNICAL SCIENCES

УДК 631.363

### THEORETICAL STUDY OF ENERGY CHARACTERISTICS WITH JUSTIFICATION TECHNICAL DATA MIXERS OF CONTINUOUS ACTION

PhD, Project and Program Management, Alatom Mohammad Fayiz Ahmad

KROK University, Ukraine, Kiev

*Improving the efficiency of the process of mixing of feed for the sheep and goats can be achieved by applying the mixing of the working body able to qualitatively move groups of different sizes of particles from one position to another. In addition, effective mixer should provide a continuous process with minimal cost of energy and labour. Calculation of power parameters fodder mixing process is crucial when choosing the design parameters and it has a decisive significance is also important to take into account the fact that the quality ration can be obtained only from the ground components, the dimensions of which correspond to the veterinary technical requirements.*

*The results of theoretical studies provide a basis for the study of the basic design parameters of the working bodies of feed mixer. It was found that the feed particles oscillate in the variable radius with a simultaneous axial movement, which is achieved by a non-cylindrical shape of the hopper. The simplest non-cylindrical design of the hopper, from the standpoint of manufacturing in the production, is a truncated cone. Determine the total power expended on the work and power, the need to idle the rotor, thus reducing the value of the considered transport capacity.*

*Keywords: adhesion, cohesion, bunker, energy intensity, cone shape, feed mixture, the coefficient of friction, livestock requirements*

**Introduction.** Practice shows that this failure load is not enough to ensure a constant separation of the particles, so to ensure this effect, with

the help of the working bodies of the mixer, you must create an additional breaking force. It follows from the above that effective mixing succulent fodder with coarse and concentrated feed mixer, in the process, must overcome the force of the adhesive connection. Need dissipate full power expended on the work and power, the need to idle the rotor, and should take into account the amount of reduction in transport capacity. Improving the efficiency of feed mixing process for the sheep and goats can be achieved through the application of scientifically based design parameters of the mixer and mixing the working body [1 - 5, 7].

To realize this goal of better understanding of the energy of the process of mixing multicomponent feed mixtures, as well as ways to reduce energy and material. A cornerstone in this process is the lack of methods for calculating the design parameters of the mixer based on Raseta energy parameters of the process. It follows from the above that during operation must overcome the force of adhesion of the compound as a specific breaking load is not sufficient to separate particles that have relevance in the feed production process. That is why the development of a methodology for calculating the mixer parameters that can qualitatively move groups of different sizes of particles from one position to another, it must be recognized to date.

## **2. Analysis of the published data and the formulation of the problem**

In [1, 6, 7-16] revealed the main provisions of the theory of blending, systematization and refinement of design parameters of mixers.

The calculation of the parameters of mixers provides the definition of power, the need for its drive, as well as the main design parameters: the size of the container, the size and speed of working bodies. Analysis [3, 4] indicates the practical lesser usefulness of the proposed method of calculation and the need for clarification.

An indicator of the efficiency of the mixer is not only the quality of the mix (the degree of homogeneity of the mixture), and the specific energy consumption of the process of mixing and determining the parameters by means of laser systems [18, 19]. These equations relate the basic structural and kinematic parameters of the rotating cone with physical and mechanical properties of the material moving. Unfortunately, profiles section blades are investigated insufficiently and do not allow to unify the system of payments.

Analysis of published data shows [7, 8, 14], that the most appropriate mixing process to explore the theoretical - experimental way, but it is necessary to theoretically justify the design parameters of the working body of the mixer, which comprises mixing components will effectively move, alternately changing its position in the array [ 8, 11, 16], but this is not done.

Rationale for design parameters is advantageously carried out using the following techniques.

### 3. The purpose and objectives of the study

The aim is to study the theoretical energy performance with the support of the main design parameters of the working bodies of the mixer feeds a continuous continuous.

To achieve this goal it is necessary to solve the following tasks:

- To carry out theoretical studies of the energy performance of the mixer works and determine the total power consumed by its efficient operation;
- A scientific foundation for the design parameters of the mixer roughage.

### 4. The results of theoretical research feed mixer parameters

Full power expended on the work of the proposed mixer can be determined by the formula [2, 9, 15, 17]:

$$N_{CP} = K_i \cdot (N_{X-X} + N_O) / \eta \text{ кВт}, \quad (1)$$

where  $K_i$  - coefficient overcome inertia at the start,  $K_i = 1.2 - 2.5$  [6, 19];  
 $N_{X-X}$  - the power requirements for the movement and mixing, kW;;  
 $N_O$  - the power requirements for the movement and mixing, kW;  
 $\eta$  - Efficiency a drive mechanism for the V-belt transmission  $\eta = 0,95$ ; reducer for  $\eta = 0,96$ ; to transfer circuit-star  $\eta = 0,92$ ; for roller bearings,  $\eta = 0,92$  [2, 20, 22].

Power, the need to idle the rotor can be determined from the expression proposed by VP Goryachkin [1, 6, 10, 21]:

$$N_{X-X} = A \cdot \omega e + B \omega e^3, \text{ кВт}, \quad (2)$$

где  $\omega e$  - the angular velocity of the rotor,  $s^{-1}$ ;  
 $A \cdot \omega e$  - power required to overcome the friction in the bearings, kW;  
 $B \omega e^3$  - the power needed to overcome air resistance, kW.

Given that the frictional resistance in bearings and resistance to wind is much less than the total resistance to movement of the mixture on the basis of the data presented in [2, 6, 12, 15], we will:  $A = 0,4 \cdot 10^{-3}$ ,  $B = 0,91 \cdot 10^{-6}$ . (It is necessary to consider that the proposed mixer 4 poles).

The power requirements for the movement and mixing:

$$N_O = N_P + N_C, \text{ кВт}, \quad (3)$$

where  $N_P$  - power, the need to move, kW;

$N_C$  - power requirements for the mixing kW.

The power requirements for the movement of [2, 6, 11]:

$$N_P = \pm \frac{Q_{com} \varphi H}{360} + c_0 \varphi \frac{Q_{com} \varphi L_T}{360}, \text{ кВт}, \quad (4)$$

where  $Q_{com}$  - performance mixer, t / h;

$H$  - height of the raising or lowering of the mixed material, m;  
 $c_0$  – coefficient of the material movement, which includes the wet ingredients,  $w = 8 - 18$  [3 - 6];

$L_T$  - transportation length, m.

It is necessary to take into account the decrease in the value of the considered earlier  $W_i$  transport capacity due to the use of curved blades.

$$N_p = \pm \frac{Q_{com} \eta H}{360} + c_0 \eta \frac{Q_{com} \eta L_T}{360}, \text{ кВт}, \quad (5)$$

The power requirements for the mix:

$$N_C = \mu_i \eta \frac{Q_{com} \eta L_T}{360}, \text{ кВт}, \quad (6)$$

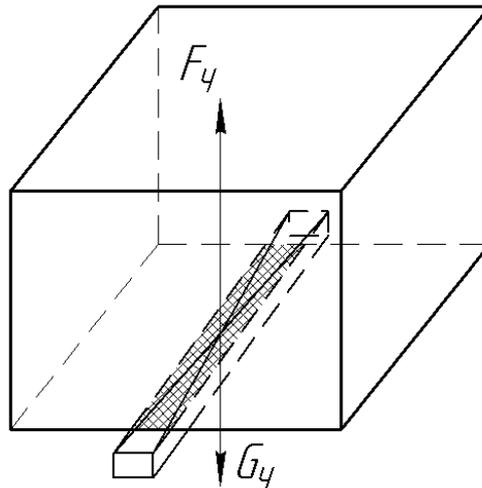
where  $\mu_i$  – drag coefficient mix.

By combining (4, 5 and 6), we obtain:

$$N_o = \pm N_o = \pm \frac{Q_{com} \eta H}{360} + \frac{c_0}{W_i} \eta \frac{Q_{com} \eta L_T}{360} + \mu_i \eta \frac{Q_{com} \eta L_T}{360}, \text{ кВт}, \quad (7)$$

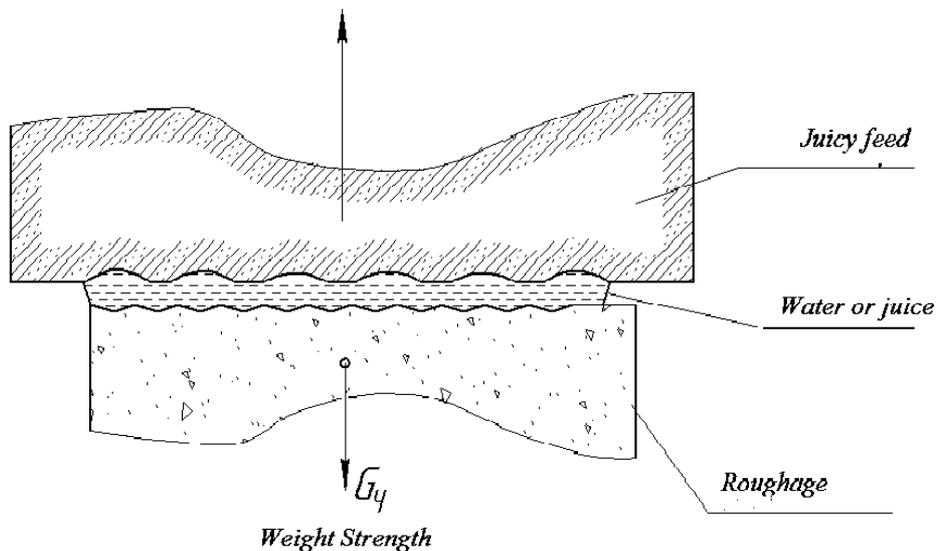
In practice, the mixing of the drag coefficient is determined empirically, but in the case of mixing chip succulent fodder and dry coarse and concentrated feed moisture redistribution will not allow to obtain adequate experimental data. Based on the foregoing, there is a need in the determination of the coefficient theoretically. To determine the coefficient of resistance is necessary to simulate one of the situations that arise in the process of mixing.

According to the conventional prescription feeding, root account for 45% of the weight of the mixture. The proposed mixer, in the process, is a certain mass of shredded root vegetables. This consists of a mass of individual particles. Suppose that in a ternary mixture of root vegetable chips is the size of the cubes faces 10 mm, which is entirely consistent with the requirements of zootechnical. The surface area of the cube 600 mm<sup>2</sup>. The total area of the outer surface of the crushed root crops 600  $n_k$ . The  $n_k$  in this case - is the number of particles in the total mass of crushed roots. A particle of root and wet it with the force of  $F_{CH}$  adhered particles of coarse and concentrated feeds. If we consider the case where a single particle of root stuck one particle of another kind of food, you will see that this gluing force counteracts the force of the weight of the particles  $G_{CH}$  (Fig. 1). Molecules of the liquid surface layer (in this case root juice) have the ability to wet the surface of coarse and concentrated feeds. This well-known phenomenon called wetting - surface phenomenon that occurs at the boundary between the phases, one of which is a rigid body, a different - liquid.



**Fig. 1. Determination of the resistance coefficient mix.**

Wetting is shown in a partial or complete spreading of the liquid on the solid surface, impregnating the porous bodies and powders [11, 15]. Wetting depends on the ratio between the forces of adhesion of the liquid molecules with molecules (or atoms) wettable bodies (adhesion) and mutual adhesion forces fluid molecules (cohesion) [15-19]. This clutch has durability. Adhesive Strength - force required to break the adhesive bond, referred to adhesive contact area  $[\tau_A] = \text{N} / \text{m}^2$  [15, p. 8] (see Fig. 1



**Fig. 2. Scheme of adhesive bonding and juicy roughage.**

With the destruction of the adhesive compound is determined F<sub>Ri</sub> force necessary for pulling (or pushing) the fibers of the layer of adhesive and adhesive area  $S_{Ri}$  connection. The adhesion strength was calculated by the formula [11]:

$$\tau_A = \frac{F_{Pi}}{S_{Pi}}, \text{ H/m}^2. \quad (8)$$

Weight Strength creates specific  $\tau_{RU}$  breaking load N / m<sup>2</sup> (m<sup>2</sup> weight of one component of the mixture in a single particle thickness).

Practice shows that this failure load is not enough to ensure a constant separation of the particles, so to ensure this effect, with the help of the working bodies of the mixer, you must create an additional breaking force. From the foregoing, it follows that for effective mixing succulent fodder with coarse and concentrated feed mixer, in the process, must overcome the force of adhesion compounds as specific breaking load not sufficient to separate particles. The ratio of adhesion strength and a specific breaking load generated by the weight force, is one measure that shows how many times the additional breaking force must be greater than the force of weight.

Consequently:

$$\mu_i = \frac{\tau_A}{\tau_{PY}}. \quad (9)$$

Then the total capacity, taking into account all the components can be expressed as a mathematical relationship:

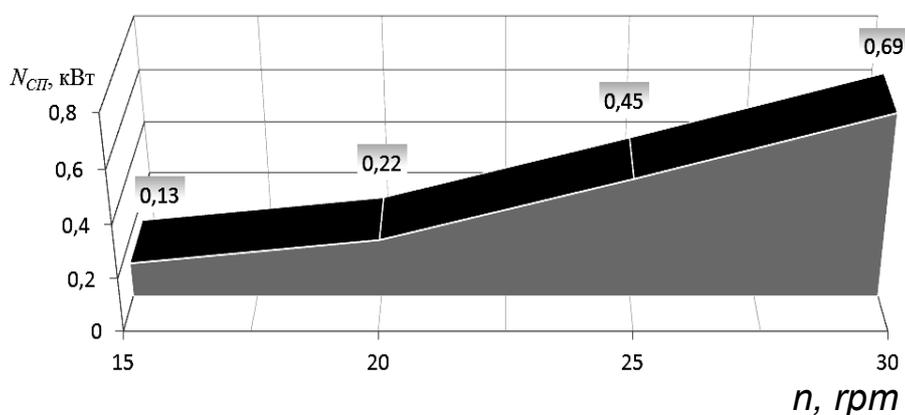
$$N_{CH} = \frac{K_H}{\eta} \cdot \left( A \cdot \omega_e + B \cdot \omega_e^3 \pm \frac{Q_{OБЩ}}{360} \cdot H + \frac{c_0}{W_i} \cdot \frac{Q_{OБЩ}}{360} \cdot L_T + \frac{\tau_A}{\tau_{PY}} \cdot \frac{Q_{OБЩ}}{360} \cdot L_T \right), \text{ кВт.} \quad (10)$$

As for the mixer drive uses a DC motor controlled using the controller, which includes a transformer and a diode bridge, so it is necessary in the expression (10) take into account the loss of power to the control devices.

$$N_{CP} = \frac{K_i}{\eta} \psi K_y \psi \left( A \psi \omega_e + B \psi \omega_e^3 \pm \frac{Q_{com}}{360} \psi H + \frac{c_0}{W_i} \psi \frac{Q_{com}}{360} \psi L_T + \frac{\tau_A}{\tau_{PY}} \psi \frac{Q_{com}}{360} \psi L_T \right), \text{ кВт,} \quad (11)$$

where  $K_y$  - coefficient taking into account the power loss in the control devices.

From (10) we plot the theoretical dependence of the power costs for the mixing speed of the drum (Fig. 3).



**Fig. 3. Theoretical dependence of the power costs for mixer operation of the speed of the hopper.**

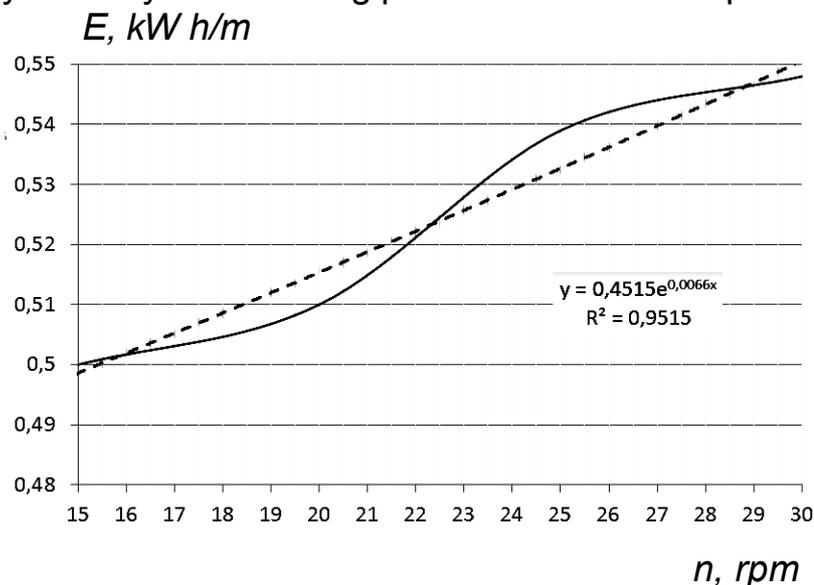
The specific energy consumption of feed mixing process was determined by the well-known formula [1, 2-9]:

$$E_y = \frac{N_{Cp}}{Q_{com}}, \text{ kW h/t}, \quad (12)$$

$N_{Cp}$  – the cost of power, the need to mix, kW;

$Q_{com}$  - performance mixer t / h;

Based on the data presented in Fig. 2 and 3 constructed a graph of the energy intensity of the mixing process of the drum speed.



**Fig. 4. The graphic dependence of the energy intensity of the mixing process from the silo speed.**

Analysis of plots and mathematical models leads to the following conclusions:

- ratio chip adhesive bond strength to root crop straw and chaff specific breaking load generated by the weight force of the chopped straw is 3: 1;

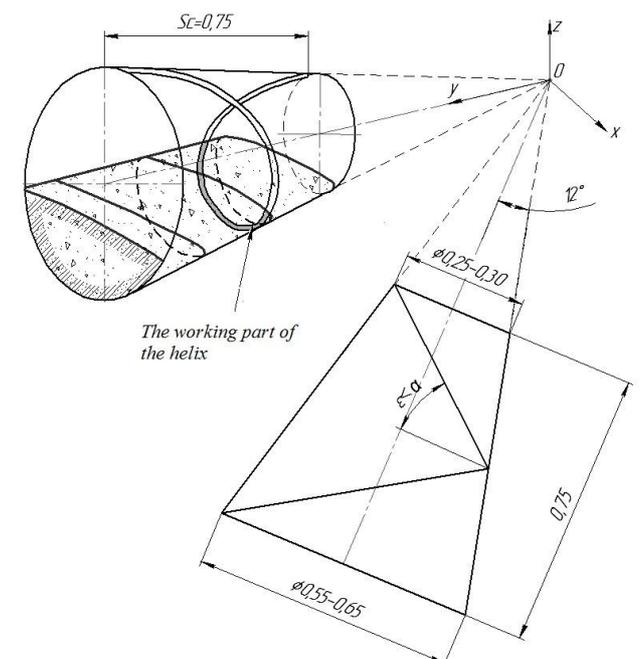
- hopper speed at 20 rev / min. Power costs mixing amount of 0,22 kW;

- when working on this a rational bunker speed theoretical power consumption of the mixing process will be 0.5 kWh / t;

- a graph theoretical energy intensity mixing process from the drum rotation speed is approximated by an exponential function with a squared magnitude of more than 95%.

Driving mixer feeds a continuous shown in Fig. 5.

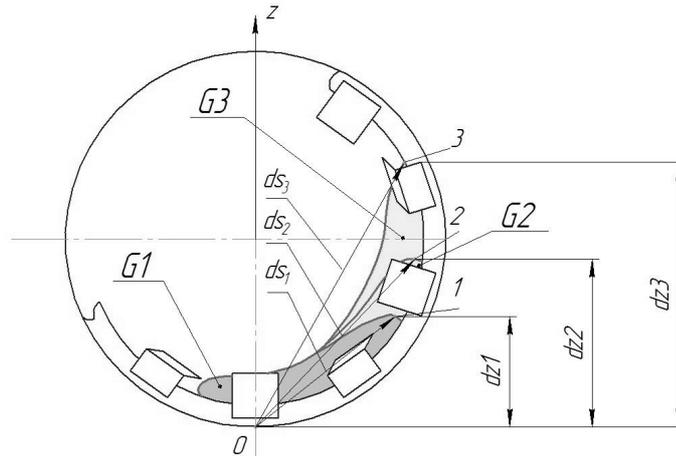
The analysis of existing scientific information and made theoretical studies provide the basis for the justification of the main design parameters of the working bodies of feed mixer. food particles oscillate in the variable radius with a simultaneous axial movement, which is achieved by a non-cylindrical shape of the hopper. The simplest non-cylindrical design of the hopper, from the standpoint of manufacturing in the production, is a truncated cone. A truncated cone is characterized by height and diameter of the base.



**Fig. 5. On the justification of the design parameters of the mixer hopper.**

It is important to lower the base, because it can be completely filled with the material, the movement of which in the spacer connecting the cones will only spiral wound, and the transport capacity cones lead to overflow the mixer hopper.

Since half of the cone apex angle,  $\varphi$  must be 12 degrees, knowing the diameter of the smaller base of the cone and the silo conveying path length  $LT$  can calculate the diameter of the greater base of which is 0,55-0,6 m. The height of the truncated cone is determined from the operating conditions. In our case it is 0,75 m. The height of the cone, and the helical pitch angle  $sc$  hopper tilt determine the overall length  $l_{OS}$  spiral and the length of the working part of the spiral  $l_{RS}$ . Since the transport must be carried out with constant stirring layers that achieved the highest possible oversleeping, winding step can be taken as the height of the cone. Step winding cone equal to the height of 0,75 mm provides the following condition. helix angle  $\varepsilon$  smaller than the angle of repose of the mixture of  $\beta$ . This spiral will effectively capture part of the mix, and raise it to the height at which the weight force will overcome the internal friction and the mixture begins to pour through the spiral. This condition determines the height of the helix. Raising the mixture to a certain height (Fig. 6), wrapped with blades will cause gravity to do the work.



**Fig. 6. Driving to the definition of the work force of gravity.**

Location on 0-1 [20, c. 67]:

$$A = \int_0^1 G_1 dz = m_1 g (z_1 - z_0), \text{ Дж}, \quad (13)$$

Location on 1-2 [20, c. 67]:

$$A = \int_1^2 G_2 dz = m_2 g (z_2 - z_1), \text{ Дж}, \quad (14)$$

Location on 2-3 [20, c. 67]:

$$A = \int_2^3 G_3 dz = m_3 g (z_3 - z_2), \text{ Дж}. \quad (15)$$

where  $dz$  — increment of coordinates  $z$  (see Figure 6.);

$m_1$  - mass of the mixture, raise the wound, kg;

$m_2$  - mass of the mixture, raise the extension winding, kg;

$m^3$  - mass of the mixture, raise the shoulder blade, kg.

On this basis, the total work amount to [15-17]:

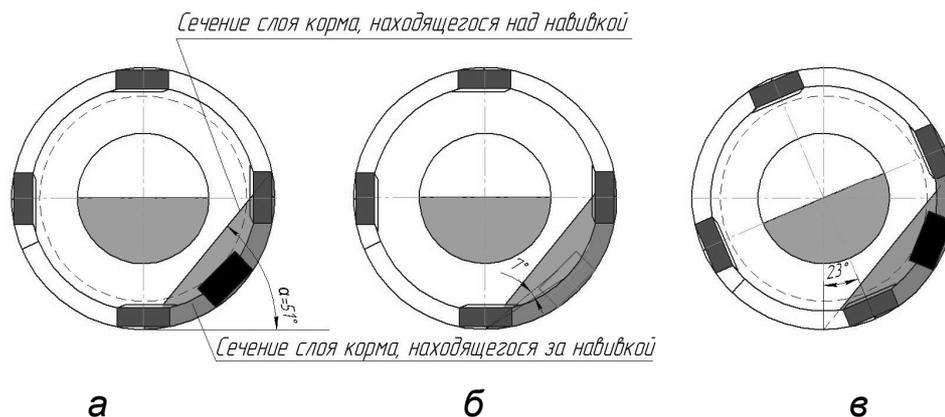
$$\sum_{i=1}^3 A = \int_0^1 G_1 dz + \int_1^2 G_2 dz + \int_2^3 G_3 dz = m_1 g (z_1 - z_0) + m_2 g (z_2 - z_1) + m_3 g (z_3 - z_2), \text{ Дж}. \quad (16)$$

Because  $dz$  is inherently scalar product of the unit vector  $ds$  on the vertical axis  $z$ , the [15-17]:

$$\sum_{i=1}^3 A = \int_0^1 G_1 ds + \int_1^2 G_2 ds + \int_2^3 G_3 ds, \text{ Дж}. \quad (17)$$

Blades offset scheme during the rotation of the mixer is shown in Figure 7.

Therefore, knowing the operating conditions of the mixer, as defined above, by changing the number of blades and extensions winding can control the amount of material in each section pour  $dz$ . The number of blades and extensions of winding, as well as their shape, combined with operating modes, must not allow a full rotation of the lifted material.



**Рис. 7. Схема смещения лопаток при вращении смесителя.**

Knowing the calculated value  $Sp$  and the diameter of the larger base of the cone can be determined that section 0,5 of the layer will be placed over the wound at her height of 35-40 mm, which is consistent with previously accepted value of the winding height. By rotating the feed mixer will rise to a height of  $dz_1$  (Fig. 6), which achieves an angle of repose, and the part of the feed, which is above the wound, it begins to pour.

Extension allows a part of the feed mixture to rise to the height of the  $dz_2$ , which is due to the large angle of rotation of the mixer, which is determined according to the scheme shown in Fig. 7 b. For the received extension to the size of 100x50 mm, height  $dz_2$  will be achieved when the angle between the horizon and  $ds_2$  (Fig. 6) equal to  $51 + 7 = 58$  degrees. This will feed into a power strip oversleeping. The curved blade allows portability her stern sleep only when it is completely out of the movable layer. This condition (Fig. 7 c) is achieved when the angle between the horizon and  $ds_3$  (see. Fig. 6) equal to  $251 + 23 = 74$  degrees.

Number of blades and extensions of winding is caused by the degree of homogeneity of the mixture and the mechanical and technological parameters of fodder components. Knowing the weight of the mixture, raise the wound, extension and scapula, and the length  $ds$  is possible to calculate the appropriate values of work.

Dividing the appropriate values of work at the time of oversleeping can get the values of power expended in the process that allows you to check the adequacy of the expression (6)

### Conclusions.

continuous feed mixer constructively should be a rotating hopper, consisting of two truncated cones joined by a smaller base. On the inner surface of the hopper is fixed spiral wrapped, complete with curved blades and rectangular extensions. Blades and extenders, in turn, to be installed at a distance that allows the feed mixture to raise to different heights and thus intensify the mixing process.

From the standpoint of mixing the bulk material layers must move wrapped with blades and the cone should contribute to movement, providing sliding and rolling of the particles, which is performed when the hopper rotational speed 20 rev / min.

At this frequency hopper rotational power costs for mixing feed amount of 0,22 kW, and the theoretical energy consumption of the mixing process is 0,5 KWh / ton.

The theoretical calculations of the following design parameters laid:

the length of the cone 0,75 m;

maximum and minimum diameter of the cone of 0,55 and 0,25 m, respectively;

the helical pitch of 0,75 m.

height 35 mm winding.

Graphic dependence of the theoretical energy consumption of the mixing process from the drum rotation speed is approximated by an exponential function with a squared magnitude of more than 95%.

### **References:**

1. V. Kholodyuk (2010). *Teoretichni ta eksperimentalni doslidzhennya podribnyuvacha kormiv z diskovimi nozhami*. Vinnitskiy natsionalniy agrarniy universitet, 45-56.
2. 89 Baharev D.N. (2007). *Improving the efficiency of the process of threshing and development design grind corn cobs: Dis ... the candidate tehn. Sciences: 05.05.11 / Baharev Dmitri. - Lugansk, . - 188.*
3. 94 Haylis G.A. (1992). *Basics of teorii that rozrahunku silskogospodarskih machines / Haylis GA - K .: Vidavnitstvo OSGA. - 240.*
4. Kudinov Є.I., Boyko I.G. (2013). *Analiz sposobiv podribnennya zernovikh kormiv stosovno ikh energoemnosti/ KhNTUSG. Visnik 273, 198-204.*
5. 101 Bender I.M. (2011). *Proektuvannya mehanizovanih tehnologichnih protsesiv in tvarinnitstvi -Kamianets-Podilsky: FOP Cicin OV.- 564.*
6. 90. Shmat K.I. (2003). *Teoriya i rozrahunki zernozbiralnih kombayniv. - Kherson: OLDI - plus. - 256.*
7. John Bird. (2008). *Engineering Mathematics. - M.: "Dodeka XXI» Publishing House. – 544.*
8. Kartashov L.P. Bashkov A.F. Manannikov P.P. (1987). *Sovershenstvovaniye rabocheho protsessa izmelchiteley. Mekhanizatsiya i elektrifikatsiya selskogo khozyaystva, № 9. 44-45.*
9. Volvak S.F. (1998). *Obruntuvannya tekhnologichnogo protsesu i parametriv robochikh organiv gnuchkogo universalnogo malogabaritnogo kormoprigotuvalnogo agregatu u varianti podribnennya grubikh kormiv: dis.... kand. tekhn. nauk: Volvak Sergiy Fedorovich 05.20.01. - Lugansk: LSGI. 244.*
10. *The continuous-running fodder mixer. (2013). Mohammad Alatoom.*

*Materialy IX Mezinarodni vedecko-prakticka konference «Veda a technologie: krok do budoucnosti-» - Praha: PH «Education and Science».*  
– Dil 24. 16-19.

11. 105 Goryachkin V.P. *Collected Works in seven volumes. 5. Volume / ed. Doctors agricultural IF Sciences Vasilenko, VA Zheligovskaya, ND Lucinschi, SV Field*

13 Braginets N.V. (2014) *Theoretical studies of the energy performance of feed mixer work Continuous / Braginets N.V., Baharev D.N., Mohammad Al-Atum. // News Harkivskogo natsionalnogo tehničnogo universitetu silskogo Gospodarstva imeni Peter Vasilenko / Tehnični Sistemi i tehnologii tvarinnitstva. 144. Key infrastructure - Kharkiv: HNTUSG. 189-195..*

14. Pivovarov V. S. (2008). *Novi tekhnologii prigotuvannya ta rozdavannya kormosumishey na fermakh velikoi rogatoi Myasnoye delo: ezhemesyachnyy proizvodstvenno-prakticheskiy zhurnal, №1, 66-69.*

15. 107. *The wetting // (electronic resource) - Mode of access: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.*

16. Germezov D.M. (2006). *Primeneniye kormorazdatchikov-smesiteley - zalog povysheniya produktivnosti rogatogo skota. Tekhnika APK, №4, 46-47.*

17. 82 *Spravochnik in Physics (1998). Gelfgat I.M.- Moscow - Kharkiv: Ileksa. - 348.*

18. Karabinesh S.S. (2016). *Golografiya. Kontrol kachestva detaley. Germaniya. Berlin, Saabryuken, LAP, 213 .*

19. Bratishko V.V. (2005). *Poshuk ratsionalnoi konstruktsii podribnyuvacha zelenikh kormiv. Naukoviy visnik Lvivskoi natsionalnoi akademii veterinarnoi meditsini im. S.Z. Gzhitskogo. – Tom 7. № 4 (27). Chastina 1, Lviv: LKT LNAVM, 3-9.*

20. Иродов И.Е. (1978). *Основные законы механики.– М.: Высш. школа,. – 240.*

21. Braginets. N.V. (2015). *Eksperimentalnyye issledovaniya protsessa izmelcheniya grubykh i stebelchatykh kormov izmelchitelem s kombinirovannymi nozhami. Konstruyuvannya. virobnitstvo ta ekspluatatsiya silskogospodarskikh mashin: zagalnoderzh. mizhvid. nauk.-tekhn. zb. - Kirovograd: KNTU. - Vip. 45. ch. 2. 129-134.*

22. Bargo F., Muller L.D., Delahoy J.E., Cassidy T.W. (2002). *Performance of high producing dairy cows with three different feeding systems. J. Dairy Science - Vol. 85.- № 11, 2948 - 2963.*

УДК: 631.33.024

## МОДЕЛЮВАННЯ КОЛИВАНЬ МЕХАНІЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДВІСКИ СОШНИКА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

доктор технічних наук, Гевко Б.М.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна, Тернопіль

кандидат технічних наук, Павельчук Ю.Ф.

Подільський державний аграрно-технічний університет, Україна, Кам'янець-Подільський

*Досліджені коливань несучого патрубка сошника зернової сівалки вздовж котрого переміщається насіння зернових культур і впливна них основних фізико-механічних та геометричних характеристик, способу закріплення та відносної швидкості руху зерна вздовж патрубка на амплітудно-частотну характеристику його коливань. Залишається відкритою проблема аналітичного дослідження динамічних процесів систем, які характеризуються поперечним рухом з урахуванням їх згинальної жорсткості. Для вирішення проблеми пропонується підхід, який враховує, що кількість відносного руху зерна у патрубку є малою величиною порівняно з рухом патрубка при його згинальних коливаннях, а швидкість суцільного потоку зерна у патрубку змінюється повільно. Для вирішення поставленої задачі у статті використано принцип одностепеності коливань у нелінійних системах із зосередженими масами та розподіленими параметрами та асимптотичні методи нелінійної механіки. Дослідження коливань механічної системи патрубків – рухомий потік зерна звелось до побудови та аналізу розв'язку диференційного рівняння за крайових умов.*

*Ключові слова: сошник, патрубок, зерно, коливання, диференційне рівняння, крайові умови.*

*Doctor in Technical sciences, B.M. Hevko, Ph.D. in Technical sciences, Y.F. Pavelchuk Mechanical design vibrations of shovel pipe - traffic flow grain: theoretical analysis / Ternopil National Technical University Ivan Pul'uj, Ukraine, Ternopil; Podolsky State Agricultural and Technical University, Ukraine, Kam'yanets-Podolsky*

*Researched fluctuations carrier pipe coulter seed drill which moves along the seed crops and the impact on them basic physico-mechanical and geometric characteristics, method consolidation and the relative speed of the grain along the pipe to frequency response of its fluctuations. It remains open problem analytical study of dynamic processes, characterized by longitudinal movement of the light bending rigidity. To solve the problem, an approach that takes into account, the*

*amount of relative movement of grain in the pipe is relatively small quantity with the movement of the pipe during its bending vibrations and continuous speed grain flow tube changes slowly. To solve sex problem in principle odnochastotnosti used in nonlinear vibrations systems with concentrated masses and distributed parameters and asymptotic methods of nonlinear mechanics. The study of mechanical vibrations pipe system - moving stream of grain was reduced to the construction and analysis solution of differential equation for the boundary conditions.*

*Keywords: drill, pipe, grain, variations, differential equations, boundary conditions.*

**Вступ.** Дослідження коливань патрубків вздовж котрого переміщується насіння зернових культур з метою визначення впливу: основних фізико-механічних та геометричних характеристик, способу закріплення та відносної швидкості руху зерна вздовж патрубка на амплітудно-частотну характеристику його коливань. Вказані величини визначають подачу зерна у під сошниковий простір сівалок при без рядковому висіві насіння зернових культур. Саме величина вектора швидкості зерна та кут нахилу останньої до площини сошника є визначальними чинниками руху насіння у під сошниковому просторі.

Для цього у статті отримано математичну модель динаміки системи патрубків-зерно. Математична модель системи патрубків-зерно відповідає фізичному процесу згинальних коливань патрубка вздовж котрого рухається зерно. Вона враховує нелінійно-пружні властивості патрубка при його згинальних коливаннях та рух вздовж нього зерна. Потік зерна у патрубку моделюється нестисливим суцільним середовищем, яке рухається відносно патрубка. Така нелінійна математична модель еквівалентна одновимірній системі із розподіленими параметрами, до того ж вона враховує поздовжню складову швидкості руху розподіленої маси (зерна) вздовж пружного тіла (патрубків). Одночасно із наведеними чинниками пов'язані основні труднощі дослідження динаміки механічної системи патрубків – потік рухомого зерна. Адже: по-перше, навіть у межах лінійної теорії коливань не вдається пояснити цілу низку явищ, які мають місце у подібного типу механічних систем; по-друге, урахування руху зерна вздовж патрубка приводить до якісно нової математичної моделі, що відповідає динаміці досліджуваної системи.

Математичний апарат дослідження нелінійних моделей систем розподіленими параметрами розроблений відносно повно тільки для так званих квазілінійних аналогів [1,2] обмеженої довжини, частково для систем із степеневою нелінійністю та близьких до них. Для таких систем на основі загальних ідей методів збурень [3] чи їхніх модифікацій [4,5] вдається побудувати асимптотичні наближення, котрі достатньо адекватні динамічному процесу. Що стосується

суцільних середовищ, які характеризуються поздовжнім рухом (до таких систем крім патрубків із потоком рухомого зерна можна віднести канатні витяги, гнучкі робочі елементи систем приводу й транспортування та ін.), то вони залишаються мало дослідженими в першу чергу через відсутність апарату аналізу їх навіть лінійних математичних моделей. Однак, їх широке застосування у різних галузях народного господарства та техніки, стало причиною того, що в останні десятиліття набули розвитку різні підходи (чисельні та аналітичні [6]) до дослідження лінійних та нелінійних моделей вказаних систем. Для більшості випадків моделі поздовжньо-рухомих систем (одновимірних чи двовимірних) розглядались за умови, що їхньою згинальною жорсткістю можна знехтувати [7]. Таке обґрунтоване, для певного класу динамічних систем, спрощення, дозволило поширити на випадок поздовжніх чи поперечних їх коливань основні ідеї хвильової теорії руху. Однак для поздовжньо-рухомих систем значної згинальної жорсткості спрощення фізичних, а значить і відповідних їм математичних моделей призводить до певних неточностей визначення основних параметрів, котрі характеризують процес в цілому. Урахування ж згинальної жорсткості у поздовжньо-рухомих середовищах призводить до побудови якісно нових математичних моделей їх динаміки. Знаходження ж відповідних їм аналітичних розв'язків, які б давали можливість всебічно проаналізувати процес, є складною математичною задачею. Це означає, що проблема аналітичного дослідження динамічних процесів систем, які характеризуються поздовжнім рухом із урахуванням їх згинальної жорсткості залишається відкритою.

**Формулювання мети статті та завдань.** Для часткового вирішення проблеми у роботі пропонується підхід, основна ідея якого полягає у наступному: кількість відносного руху зерна у патрубку є малою величиною у порівнянні із кількістю руху патрубка при його згинальних коливаннях; відносна відцентрова сила інерції, яка діє на патрубок зі сторони зерна і зумовлена криволінійною його формою при коливаннях є малою величиною у порівнянні із перерізуючою силою; швидкість суцільного потоку зерна у патрубку змінюється повільно.

Такий, дещо спрощений, підхід для багатьох випадків є фізично обґрунтованим і одночасно одним із можливих на сьогоднішній день способів аналітичного дослідження розглядуваного класу динамічних систем. Зауважимо, аналітичні дослідження динамічних процесів поздовжньо-рухомих систем, в основу котрих покладено поєднання методів Бубнова – Гальоркіна [8] та асимптотичних методів нелінійної механіки [4] є, на наш погляд, менш точним ніж запропонований у роботі підхід. Це підтверджується хоча б тим, що навіть для систем

малої згинальної жорсткості із їх допомогою не вдається пояснити низку особливостей характерних для поздовжньо-рухомих систем [9].

Таким чином, для вирішення поставленої задачі у статі використано: а) принцип одночастотності коливань у нелінійних системах із зосередженими масами та розподіленими параметрами; б) асимптотичні методи нелінійної механіки [4], які адаптовані для розв'язання нових типів крайових задач.

Наведене у сукупності дозволяє отримати двопааметричну множину розв'язків, яка описує закони зміни визначальних параметрів фізичного процесу як функції геометричних, фізико-механічних параметрів патрубку, швидкості руху зерна, його погонної маси, а також дії зовнішніх чинників, які пов'язані із рухом сівалки.

**Виклад основного матеріалу статті.** Для отримання диференціального рівняння, яке описує коливальний процес патрубка вздовж котрого рухається зерно будемо вважати, що: а) площа поперечного перерізу патрубка, маса його одиниці довжини та жорсткість є незмінними величинами; б) матеріал його задовольняє близькому до лінійного закону пружності; в) вздовж патрубка рухається зі сталою швидкістю зерно, яке моделюємо суцільним середовищем “нульової жорсткості”; г) нормальні перерізи патрубка знаходяться завжди перпендикулярними до його нейтральної осі, тобто депланація поперечного перерізу відсутня; д) відхилення окремих точок патрубка відбуваються у напрямку перпендикулярному середньої лінії патрубка, тобто переміщенням точок паралельно до нейтральної осі недеформованого патрубка нехтуємо; е) відхилення точок осі патрубка довільного нормального перерізу відбуваються в одній площині (“в площині коливань”).

За вказаних припущень відхилення точок осі патрубка при поперечних його коливаннях однозначно визначаються однією функцією двох змінних – координати  $x$  та часу  $t$ . Вважатимемо, що  $u = u(x, t)$  - відхилення нейтральної осі патрубка з координатою  $x$  в довільний момент часу, а розподіл же сил, які діють на умовно виділений елемент деформованого патрубка довжиною  $dx$  вказані на рис. 1.

Позначимо:

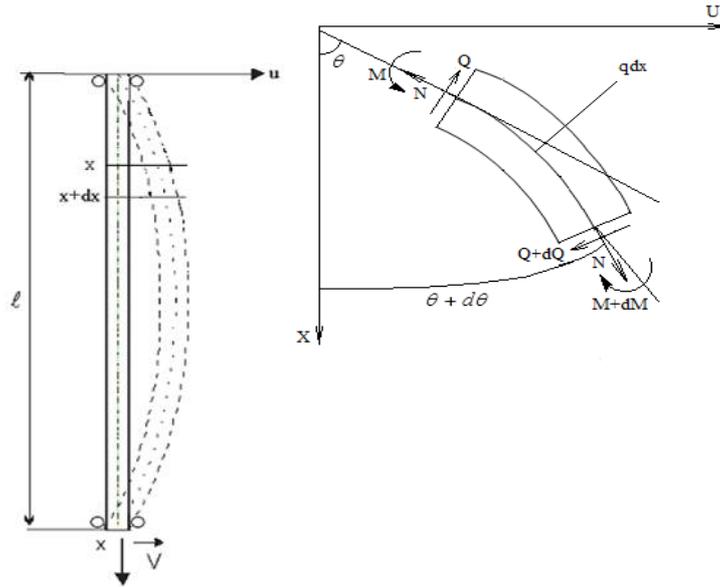
$m$  - масу одиниці довжини патрубка;

$m_1$  - масу одиниці довжини умовної матеріальної лінії – потоку зерна, яке рухається вздовж патрубка;

$E$  - модуль пружності матеріалу патрубка;

$I$  - момент інерції поперечного перерізу патрубка відносно осі, яка співпадає із нейтральною віссю у недеформованому положенні патрубка (вказана вісь є перпендикулярною до площини коливань);

$M$  - згинаючий момент перерізу із координатою  $x$  ;



**Рис. 1. Розподіл сил, які діють на умовно виділений елемент патрубка**

$M + \frac{\partial M}{\partial x} dx$  - згинаючий момент перерізу із координатою  $x+dx$ ;

$Q$  - перерізує зусилля у перерізі із координатою  $x$  ;

$Q + \frac{\partial Q}{\partial x} dx$  - перерізує зусилля у перерізі к координатою  $x+dx$ ;

$\theta_1$  - кут нахилу, який утворює із віссю OX дотична до нейтральної лінії нормального перерізу із координатою  $x$  ;

$\theta_2$  - кут нахилу, який утворює із віссю OX дотична до нейтральної лінії нормального перерізу із координатою  $x+dx$ ;

$dq = q(x, t)dx$  - складова рівнодійної зовнішніх сил у площині OXZ, які діють на умовно виділений елемент патрубка, а  $q(x, t)$  їх інтенсивність.

Тоді проекція пришвидження центру виділеного елемента на вісь OZ

рівна  $\frac{d^2 u}{dt^2}$ , тобто  $a_z = \frac{d^2 u}{dt^2}$ . Приймаючи до уваги, що для малих

коливань розглядуваного елемента патрубка  $\frac{\partial u}{\partial x}$  і  $\theta_2$  будуть також

малими величинами і вони зв'язані співвідношенням [8]  $\sin \theta_1 = \frac{\partial u}{\partial x}$ ,

$\sin \theta_2 = \frac{\partial u}{\partial x} + \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} dx$ . До того ж, урахувавши зв'язок міжперерізуючою

силою  $Q$  та згинальним моментом  $M: Q = \frac{dM}{dx}$ , рівняння "динамічної

рівноваги" виділеного елемента патрубка із зерном набуває вигляду

$$-N \sin \theta_1 - dq_{in} - \frac{\partial Q}{\partial x} dx + N \sin \theta_2 + q(x, t) dx = 0. \quad (1)$$

Для патрубкa вздовж котрого рухається зерно проекція сили інерції  $dq_{in}$  OZ визначається співвідношенням

$$dq_{in} = m_1 \frac{d^2 u(x, t)}{dt^2} dx + m \frac{\partial^2 u(x, t)}{\partial t^2} dx. \quad (2)$$

У останньому співвідношенні символ  $\frac{d^2}{dt^2}$  повної похідної за часом відповідної функції. Нехай пружні властивості матеріалу патрубкa задовольняють нелінійному технічному закону пружності:

$$\sigma = E(\varepsilon_1 + \mu \varepsilon_1^3),$$

де  $\varepsilon_1 = \frac{\partial u(x, t)}{\partial x}$  - відносне видовження патрубкa, а параметр  $\mu$  характеризує відхилення його пружних властивостей від лінійного закону.

Тут і нижче будемо вважати його малим у порівнянні із модулем пружності  $E$  Приймаючи до уваги, що

$$\frac{du(x, t)}{dt} = \frac{\partial u(x, t)}{\partial t} + \frac{\partial u(x, t)}{\partial x} \frac{dx}{dt},$$

$$\frac{d^2 u(x, t)}{dt^2} = \frac{\partial^2 u(x, t)}{\partial t^2} + \frac{\partial^2 u(x, t)}{\partial x^2} \left( \frac{dx}{dt} \right)^2 + 2 \frac{\partial^2 u(x, t)}{\partial t \partial x} \frac{dx}{dt} + \frac{\partial u(x, t)}{\partial x} \frac{d^2 x}{dt^2} \quad (3)$$

для випадку сталої швидкості руху зерна вздовж патрубкa ( $\frac{dx}{dt} = V = const$ ) рівняння (1) набуває вигляду

$$\begin{aligned} & (m + m_1) \frac{\partial^2 u(x, t)}{\partial t^2} + 2m_1 V \frac{\partial^2 u(x, t)}{\partial t \partial x} - (N - V^2) \frac{\partial^2 u(x, t)}{\partial x^2} + \\ & + \frac{\partial}{\partial x} \left[ \frac{\partial}{\partial x} \left( EI \left( \frac{\partial^2 u(x, t)}{\partial x^2} + \mu \left( \frac{\partial^2 u(x, t)}{\partial x^2} \right)^3 \right) \right) \right] = q(u, x, t), \end{aligned} \quad (4)$$

де  $EI$  - жорсткість на згин патрубкa.

Нехтуючи стискаючою силою, отримане вище диференціальне рівняння подамо у вигляді

$$\frac{\partial^2 u}{\partial t^2} + \frac{m_1}{m + m_1} \left( 2V \frac{\partial^2 u}{\partial x \partial t} + \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} V^2 \right) + \frac{EI}{m + m_1} \frac{\partial^4 u}{\partial x^4} = -\mu \frac{EI}{m + m_1} \frac{\partial^2}{\partial x^2} \left( \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} \right)^3 + \frac{m_1}{m + m_1} q(u, x, t).$$

Знайти аналітичний розв'язок навіть відповідної лінійної моделі наведеного вище рівняння (без урахування правої частини) відомими класичними методами [3] не вдається. Тому нижче досліджуватиме модинамічний процес системи патрубкa рухомий потік зерна за малої швидкості руху останнього. Це дозволяє

запропоновану модель динамічного процесу представити у загальному вигляді

$$\frac{\partial^2 u}{\partial t^2} + \alpha^2 \frac{\partial^4 u}{\partial x^4} = -\mu F\left(u, \theta, \frac{\partial u}{\partial t}, \frac{\partial^2 u}{\partial x^2}, \frac{\partial^3 u}{\partial x^3}\right) \quad (5)$$

$F\left(u, \theta, \frac{\partial u}{\partial t}, \frac{\partial^2 u}{\partial x^2}, \frac{\partial^3 u}{\partial x^3}\right)$  – аналітична  $2\pi$  - періодична до  $v t = \theta$  функція:

$$\mu F\left(u, \theta, \frac{\partial u}{\partial t}, \frac{\partial^2 u}{\partial x^2}, \frac{\partial^3 u}{\partial x^3}\right) = -\mu \frac{EI}{m+m_1} \frac{\partial^2}{\partial x^2} \left(\frac{\partial^2 u}{\partial x^2}\right)^3 - \frac{m_1}{m+m_1} \left(2V \frac{\partial^2 u}{\partial x \partial t} + \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} V^2\right) + \frac{m_1}{m+m_1} q(u, x, t).$$

Її можна представити у вигляді:

$$F\left(u, \theta, \frac{\partial u}{\partial t}, \frac{\partial^2 u}{\partial x^2}, \frac{\partial^3 u}{\partial x^3}\right) = \sum_{n=-N}^N e^{invt} F_n\left(u, \frac{\partial u}{\partial t}, \frac{\partial^2 u}{\partial x^2}, \frac{\partial^3 u}{\partial x^3}\right), \quad (6)$$

де коефіцієнти  $F_n\left(u, \frac{\partial u}{\partial t}, \frac{\partial^2 u}{\partial x^2}, \frac{\partial^3 u}{\partial x^3}\right)$  в кінцевій сумі правої частини

останньої залежності є деякими поліномами відносно до

$$u, \frac{\partial u}{\partial t}, \frac{\partial u}{\partial x}, \frac{\partial^2 u}{\partial x^2}, \frac{\partial^3 u}{\partial x^3}.$$

Для рівняння (5) будемо розглядати крайові умови, які відповідають шарнірному закріпленню кінців патрубку [3], тобто

$$u(x, t)\Big|_{x=0} = 0, \quad \frac{\partial^2 u}{\partial x^2}(x, t)\Big|_{x=l} = 0. \quad (7)$$

Таким чином, дослідження коливань механічної системи патрубків – рухомий потік зерна звелось до побудови та аналізу розв'язку рівняння (5) за крайових умов (7).

**Висновки.** Динамічний процес патрубків суттєво впливає на величину кута входження потоку зерна підсошниковий простір, а значить на якість безрядкового висіву зерна. Основними визначальними параметрами динаміки патрубків є амплітуда та частота нелінійних його коливань. Закони зміни вказаних параметрів визначаються геометричними характеристиками патрубків, фізико-механічними властивостями його матеріалу, швидкістю руху зерна у ньому, зовнішніми чинниками та інше.

### Література:

1. Андрухів А.І. Методика дослідження нелінійних згинних коливань гнучких елементів систем приводу / Андрухів А.І., Сокіл М.Б. // Вісник НУ "ЛП" Динаміка, міцність та проектування машин і приладів. Львів, 2012, № 730. - С. 3-9
2. Бабаков И.М. Теория колебаний / И.М. Бабаков. – М.: Наука, 1965. – 560 с.
3. Блэкьер О. Анализ нелинейных систем / Блэкьер О. [пер. с англ. Э. С. Воронина и Ю.А. Янайта. Под ред. Р.В. Хохлова]. – М.: Мир, 1969. – 400 с.

4. Боголюбов Н.Н. Асимптотические методы в теории нелинейных колебаний / Боголюбов Николай Николаевич, Митропольский Юрий Алексеевич. – М.: Наука, 1974. – 501 с.
5. Блакьер О. Анализ нелинейных систем / Блакьер О. – М.: Наука, 1969. – 275 с.
6. Волкова В.Є. Нелінійні коливання гнучких стержнів, попередньо напружених затяжками: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 05.23.17 / В.Є. Волкова. – Дніпропетровськ, 1999. – 18 с.
7. Доценко П.Д. Колебание и устойчивость движущейся полосы / Доценко П.Д. // Машиноведение. – 1969. – № 5. – С. 18–24.
8. Кошляков Н. С. Уравнения в частных производных математической физики / Кошляков Н.С., Глинер Э.Б., Смирнов М.М. – М.: Высшая школа, 1970. – 710 с.
9. Тарме М. Свободные периодические нелинейные колебания полосы, движущейся в осевом направлении / Тарме М., Моут Л. – В кн. тр. Американского общества инженеров-механиков. Прикладная механика. – М.: Мир, 1969. – 36. – № 1. – С.87–98.
10. Пат. на корисну модель № 101973 U. Україна, МПК А01С 7/20(2006.01). Сошник / Гевко Б. М., Павельчук Ю.Ф., Жалоба В. М. (Україна). - № и 2015 03400; Заяв. 10.04.2015 р. Опубліковано 12.10.2015. Бюл. № 19.
11. Б.М. Гевко, Ю.Ф. Павельчук. Дослідження процесу розподілу насіння зернових культур при підґрунтового-розкидного способі сівби: теоретичний аналіз / Збірник наукових праць: випуск 24. Частина 2. Технічні науки. / Подільський державний аграрно-технічний університет; за редакцією доктора економічних наук, професора, Заслуженого працівника сільського господарства України, ректора університету (голова) В.В. Іванишина. - Кам'янець-Подільський: Подільський державний аграрно-технічний університет, 2016. - 286 с. - с 25-32.

#### **References:**

1. Andruhiv A.I. Metodyka doslidzhennya neliniynykh zgyunnykh kolyvan gnuchkykh Oelementiv system pryvodu. / Andruhiv A.I. Sokil M.V. // Visnyk NU ' LP ' Dynamika, mitsnist ta proektuvannya mashyn I pryladiv. Lviv. 2012. № 730. - s. 3-9.
2. Babakov I.M. Teoriya kolebaniy / I.M. Babakov, - M. Nauka. 1965. - 560 s.
3. Blakier O. Analiz nelineynykh sistem / Blakier O. /per. S angl. E.S.Voronina. Y.A. Yanaita. Pod red. P.V. Khohlova /. -M. Mir. 1969.- 400 s.
4. Bogolyubov N.N. Asimptoticheskie metody v teorii nelineynykh kolebaniy/ Bogolyubov Nikolay Nikolayevich, Mitropolskiy Yuriy Alekseevich. - M. Nauka. 1974. -501 s.

5. Blakier O. *Analiz nelineinykh sistem* / Blakier O. - M.; Nauka. 1969. - 275 s.
6. Volkova V.E. - *Neliniyni kolyvannya gnuchkykh sterzhniv, poperednyo napruzhenykh zatyazhkamy; avtoref. Dys, na zdobuttya nayk, stupenya kand. Tekhn, nauk; spets. 05.23.17 /V.E. Volkova. - Dnipropetrovsk. 1999 – 18 s.*
7. Datsenko P.D. *Kolebaniya i ustoichivost dvizhushcheisya polosy.* / Datsenko P.D. - *Mashinovedenie.* - 1969 - № 5. - s. 18 – 24.
8. Koshlyakov N.S. *Uravneniya v chastnykh proizvodnykh matematicheskoi fiziki* / Koshlyakov N.S., Gliner E.B., Smirnov M.M. - *Vysshaya shkola.* 1970. - 710 s.
9. Tarme M. *Svobodnye periodicheskie nelineinye kolebaniya polosy dvizhushcheisya v osnovnom napravlenii* / Tarme M.; Mout L. - V. kn. t. *Americanskogo obshchestva inzhenerov - mekhanikov. Prikladnaya mekhanika.* M.; Mir. 1969. - 36,-№ 1. -s. 87- 98.
10. *Pat. Na korysnu model № 101973 U. Ukraina. MPK AOIS 7/20/2006.01 / Soshnyk / Gevko B.M. , Pavelchuk Y.F., Zhaloba V.M. / Ukraina. № 2015 03400; Zayav. 10.04.2015. Opublikovano 12.10.2015. Byul, № 19.*
11. B.M. Gevko, Y.F. Pavelchuk *Doslidzhennya protsesu rozpodilu nasinnya zernovykh kultur pry pidgruntovo-rozkydnomu sposobt sivby, teoretychnyi analiz* / *Zbirnyk naukovykh prats; vypusk 24, Chastyna 2. Tekhnichni nauky /. Podilskiy derzhavnyi ahrarno- tekhnichniy universytet za redaktsieyu doctora ekonomichnykh nauk, profesora, zasluhenogo pratsivnyka silskogo gospodarstva Ukrainy, rektora universytetu V.V. Ivanyshyna. Kamenets – Podolskiy. Podolskiy derzhavnyi ahrarno – tekhnichniy universytet. 2016.- 286 s.- s. 25 -32.*

### III. PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК: 351.82:338.439.02

#### **МОТИВАЦІЙНО-ЦІЛЬОВА ПІДСИСТЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ШЛЯХИ, УМОВИ ТА ЕТАПИ ЗАБЕСПЕЧЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ**

**кандидат педагогічних наук, Данченко І. О.**

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Україна, Харків

*Обґрунтовано необхідність перегляду вимог щодо змісту і характеру професійної підготовки фахівців-аграріїв у вищій школі. Проаналізовано теоретичні підходи до вивчення проблеми технологізації навчально-виховного процесу вищої школи. Виділено основні підсистеми педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів. Розглянуто шляхи та умови забезпечення ефективності мотиваційно-цільової підсистеми педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів. Визначено етапи структурно-функціональної моделі формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів. Результати дослідження можуть бути використані у системі професійної підготовки майбутніх фахівців-аграріїв.*

*Ключові слова: педагогічна технологія, педагогічна технологія формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів, основні підсистеми педагогічної технології, мотивація студентів, моделювання системи формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів, етапи структурно-функціональної моделі формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів.*

*кандидат педагогических наук, доцент, Данченко И.А. Мотивационно-целевая подсистема педагогической технологии формирования социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений: пути, условия и этапы обеспечения ее эффективности / Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенка, Украина, Харьков*

*Обоснована необхідність пересмотра потребований относительно содержания и характера профессиональной подготовки специалистов-аграриев в высшей школе.*

*Проанализированы теоретические подходы к изучению проблемы технологизации учебно-воспитательного процесса высшей школы. Выделены основные подсистемы педагогической технологии формирования социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений. Рассмотрены пути и условия обеспечения эффективности мотивационно-целевой подсистемы педагогической технологии формирования социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений. Определены этапы структурно-функциональной модели формирования социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений. Результаты исследования могут быть использованы в системе профессиональной подготовки будущих специалистов-аграриев.*

*Ключевые слова: педагогическая технология, педагогическая технология формирования социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений, основные подсистемы педагогической технологии, мотивация студентов, моделирования системы формирования социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений, этапы структурно-функциональной модели формирования социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений.*

*Ph.D in Pedagogical sciences, I. Danchenko Motivational-having a special purpose subsystem of pedagogical technology of forming of social maturity of students of higher agrarian educational establishments: ways, terms and stages of providing of her efficiency / Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Peter Vasilenko, Ukraine, Kharkiv*

*The necessity of revision of requirements is reasonable in relation to maintenance and character of professional preparation of specialists-agrarians at higher school. The basic subsystems of pedagogical technology of forming of social maturity of students of higher agrarian educational establishments are distinguished. Ways and terms of providing of efficiency of motivational-having a special purpose subsystem of pedagogical technology of forming of social maturity of students of higher agrarian educational establishments are considered. The stages of structural-functional model of forming of social maturity of students of higher agrarian educational establishments are certain. Research results can be drawn on in the system of professional preparation of future specialists-agrarians.*

*Keywords: pedagogical technology, pedagogical technology of forming of social maturity of students of higher agrarian educational establishments, basic subsystems of pedagogical technology, motivation of students, design of the system of forming of social maturity of students of higher agrarian educational establishments, stages of structural-*

*functional model of forming of social maturity of students of higher agrarian educational establishments.*

**Вступ.** В умовах стрімких змін, які виступають яскравим свідченням становлення інноваційного типу світового розвитку, змінюються суспільні вимоги до системи аграрної освіти в Україні, насамперед, до змісту і характеру професійної підготовки фахівців. Це вимагає нових підходів, як до розуміння процесів розвитку і формування особистості, так і до організації освітнього простору.

Нині актуальними в управлінні процесом формування особистості стають передбачення, оперативність, постановка мети, вибір пріоритетів, інноваційність, широке залучення та розвиток соціальних інститутів, зміна системи стимулювання та інформування, розробка та реалізація проектів, програм розвитку.

Відомо, що людина стає цивілізованою, коли в її поведінці панує доцільна раціональність, тобто мова йде про технологічність. Якщо спочатку технологія створювалась як обмежений засіб для досягнення конкретних цілей, то сьогодні технологічна творча діяльність людина стає її місією. Технологія, на думку О.Асмолова, дозволяє здійснити «стрибок з царини необхідності в царину свободи» [1, с. 23]. З цієї точки зору виникає необхідність повністю відмовитися від уявлень про навчально-виховний процес як процес повідомлення і передачі інформації. Для цього потрібна науково і методично обґрунтована інноваційна педагогічна технологія, що включає опис та регламентацію дій викладача і студента, умови, відповідний діагностичний інструментарій тощо для досягнення навчально-виховних цілей.

Технологізація освітнього простору бере свої витoki з наукових здобутків І. Павлова, В. Бехтерева, О. Ухтомського, С. Шацького та інших. Метою технологізації навчально-виховного процесу є створення всебічно обґрунтованих проектів, які гарантують одержання прогнозованого результату.

Проблеми технологізації навчально-виховного процесу не є новою у сучасному науковому дискурсі. Вона є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників (В.Безпалько, С. Сисоєва, Д. Чернилевський, Г. Еллінгтон, І. Кузьміна, П. Мітчелл, Ф. Персиваль, О. Пехота, Ш. Самойленко, Г. Назарова, В. Онишук, Ю. Гурчанінова та інших).

Сутність процесу нововведень у технології і методи сучасного навчання та виховання стали об'єктом дослідження як зарубіжних, так і українських учених. Наукові розвідки А.Алексюк, І.Зязюна, С.Гончаренко, М. Бургіна, В.Загв'язинської, В.Кременя, В.Ільїної та інших присвячені проблемам інноваційної парадигми у вищій школі,

прогресивним формам і технологіям, перспективам їх використання в освітній практиці.

Теоретичні й практичні аспекти інноваційних педагогічних технологій організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах розглядалися О. Євдокимовою, І. Козловською, А. Слободенюком та інших.

Разом з тим, необхідно відмітити недостатність вивчення проблеми побудови та впровадження ефективної педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів (далі ВАНЗ).

**Формулювання мети статті та завдань** Звідси важливим стає аналіз поняття педагогічна технологія у вищій школі, визначення ефективних умов, шляхів та етапів формування основних підсистем педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, зокрема, мотиваційно-ціннісної.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: аналіз теоретичних підходів щодо визначення поняття педагогічна технологія формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; обґрунтувати необхідність, а також шляхів та умов ефективного впровадження в навчально-виховний процес запропонованої моделі формування мотиваційно-цільової підсистеми педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ.

**Виклад основного матеріалу статті** Існує досить велика кількість тлумачень поняття «педагогічна технологія»: сукупність прийомів, засобів організації навчального процесу (Т. Шамова); модель організації навчального процесу (В. Тюріна); система функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів навчання з метою досягнення ефективного прогнозованого педагогічного результату, який має прогностичний характер (М. Кларин, Г. Селевко); сплановане і послідовне втілення на практиці педагогічного процесу (А. Глузман, О. Дубасенюк, В. Сластьонін); сфера професійних знань про методи і засоби навчання та теорію їх використання на практиці (І. Зязюн, О. Пехота, С. Сисоєва) та багато інших.

Необхідно звернути увагу на той факт, що технологічний процес завжди передбачає певну послідовність операцій з використанням необхідних засобів та умов. У процесуальному розумінні технологія відповідає на питання: «Як зробити?» [2, с. 3]. Моделювання припускає визначення мети навчання (для чого?), відбір та побудову змісту освіти (що?), організацію навчального процесу (як?), методів та засобів (за допомогою чого?), взаємодію викладачів та студентів (хто?) [2, с. 275].

Аналіз теоретичних та практичних наукових здобутків дає підстави стверджувати, що педагогічна технологія навчання та виховання

студентів передбачає управління дидактичним та виховним процесом, що містить організацію діяльності студентів і контроль за цією діяльністю.

Отже, педагогічна технологія є моделлю взаємодії студента та викладача по проектуванню, організації, проведенню навчально-виховного процесу з безумовним дотриманням комфортних умов як для викладачів, так і для студентів. Важливо наголосити, що технологія припускає ідею повної керованості процесом розвитку.

Спираючись дослідження М. Кагана, Т. Шамової, В. Тюріної та ін. [3; 6; 7] ми виділяємо наступні підсистеми педагогічної технології: мотиваційно-цільову; змістовно-операційну; вольову або енергетичну; контрольну-оцінну, поетапне моделювання яких у навчально-виховному процесі ВАНЗ допоможе ефективність педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів-аграріїв.

Безперечним є той факт, що формування високого рівня соціальної зрілості студентів ВАНЗ залежить від мотивації особистості, уміння ставити і реалізовувати поставлені цілі, тому одним з провідних завдань педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ є формування саме мотиваційно-цільової підсистеми відповідної педагогічної технології.

У психолого-педагогічній літературі (А.Маркова, А.Рєан та інші) наголошується, що провідними у діяльності особистості є два типи мотивів – мотиви досягнення та мотиви пізнання. Оскільки успішність студентів в оволодінні тієї чи іншою діяльністю залежить не стільки від природних здібностей, скільки від мотивації, то важливо спрямувати зусилля саме на формування реальних уявлень про значення та необхідність, способи формування соціальної зрілості студентів.

Мета мотиваційно-цільової підсистеми педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ полягає в: дослідженні уподобань, потреб, інтересів, настанов і спрямованості студентів щодо формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; організації діяльності спрямованої на розвиток мотивації щодо формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; забезпеченні даної діяльності відповідними засобами, формами і методами, які сприятимуть формуванню високого рівня соціальної зрілості студентів ВАНЗ; підготовці викладачів до відповідної діяльності у навчально-виховному процесі. Тому виникає необхідність методичного забезпечення діяльності спрямованої на розвиток мотивації щодо формування соціальної зрілості студентів-аграріїв.

Як відмічалось вище, педагогічна технологія формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ складний та багатогранний процес, тому діяльність щодо методичного забезпечення теж має не просту структуру. З метою полегшення роботи з нею систему

розділено на два окремі блоки: перший блок - безпосереднього розвитку та формування мотивації щодо необхідності формування соціальної зрілості студентів в навчально-виховному процесі ВАНЗ, який забезпечується спеціально розробленою методикою; другий - підготовки викладачів стосовно діяльності спрямованої на розвиток та формування мотивації щодо необхідності формування соціальної зрілості студентів в навчально-виховному процесі ВАНЗ.

Високий рівень мотивації щодо необхідності формування соціальної зрілості фахівця є складовою цілісного педагогічного процесу у ВАНЗ, яка реалізується через багатоканальну взаємодію усіх суб'єктів навчально-виховного процесу ВАНЗ, а саме: розвиток початкового недиференційованого інтересу до соціальної зрілості особистості; формування позитивних ціннісних орієнтацій, які дають змогу побудувати у свідомості студента ідеальну модель соціальної зрілості майбутнього фахівця, яка слугуватиме еталоном у професійному та особистісному саморозвитку; формування ієрархії мотивів щодо необхідності формування соціальної зрілості особистості; активне формування умінь та навичок, необхідних для практичної діяльності, яка здійснюється під час розроблення та реалізації проектів у змодельованих або реальних умовах конкретних ситуацій і вимагає від студентів самостійності, ініціативності, творчого підходу, наполегливості тощо.

Це висуває нові вимоги щодо організації навчально-виховної діяльності студентів, реалізації яких сприяє застосування нових інтерактивних технологій, які передбачають науково обґрунтовані комплексні програми взаємодії викладача та студентів у навчально-виховному процесі і базуються на використанні такої методичної системи, основу якої становлять активізаційні методи навчання та виховання, що забезпечують формування соціальної зрілості студентів-аграріїв, через інтеріоризацію за рахунок спеціально створених умов навчально-виховного середовища.

Моделювання системи формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ набуває особливої актуальності в умовах сьогодення, створює можливості цілеспрямованого впливу на особистість студентів в навчально-виховному процесі, дає можливість враховувати особливості психічної активності студентів, специфіку змісту даної системи та закономірності розгортання її в навчально-виховному процесі.

Задана модель є основою для визначення цілей та для побудови логічної структури навчально-виховних елементів формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, до яких відносяться об'єкти, явища й методи діяльності, які покликані забезпечити повноцінну та

доцільну діяльність, зокрема, успішне подальше самовдосконалення студентів як майбутніх спеціалістів.

До цієї структури нами було включено перелік знань, вмінь та навичок, якими повинні оволодіти студенти відповідно до характеру їх продуктивної праці та функцій для успішного вирішення завдань, які постають перед ними у поточній діяльності. Усі визначені елементи є складовими єдиної цілісної системи та тісно пов'язані між собою.

Враховуючи існуючі обмеження, які зумовлені особливостями навчально-виховного процесу ВАНЗ, ми визначили такі елементи системи формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, які є інваріантними щодо різних видів діяльності та необхідними для забезпечення її ефективності.

У процесі постановки мети враховувались також принцип оптимізації, який потребує вибір найефективнішого варіанта діяльності, методів, засобів, прийомів, які б давали змогу за мінімальних витрат сил і часу отримувати найповніші та найстійкіші результати.

«Оптимальність завжди відносна, наголошує Г.Ковальчук, але в той же час вона є кроком на шляху до ідеального варіанта управління навчальним процесом. У цій діяльності найважливішою є проблема визначення цілей навчання, які залежать від соціального замовлення освіти» [4, с. 56].

Робота, пов'язана з окресленням цілей формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, здійснювалася нами у два етапи: перший - визначення загальних цілей формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; другий - зіставлення даних цілей з результатами діагностичного дослідження кожного студента та визначення «особистісного маршруту» формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, а також розробка на їх основі індивідуальних програм формування соціальної зрілості особистості.

З метою підвищення ефективності системи формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ було підготовлено та визначено основні поняття, які фігурують під час розвитку та формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, а також рівні практичного опанування, засвоєння відповідних умінь та навичок.

До бази знань про соціальну зрілість особистості відносимо: поняття, терміни, факти, символи, судження, якості; тенденції, властивості, теорії, критерії, закони; правила, принципи, норми, методи, процеси, алгоритми, засоби, види та форми діяльності тощо.

Практичне опанування, засвоєння відповідних умінь та навичок це, здатність особистості: відтворювати елементи бази знань про соціальну зрілість особистості; застосовувати елементи знання для вирішення типових завдань у діяльності та поведінці; використовувати

їх для здобуття нових знань, для вирішення нових завдань у нових умовах, у нестандартних ситуаціях.

Неоднакові можливості щодо здатності до застосування елементів бази знань свідчать про різні рівні засвоєння цих елементів. Рівні засвоєння елементів бази знань відповідають етапам формування умінь та відрізняються психологічною структурою вмінь, умінь та навичок.

Методичні рекомендації формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ становлять: ознайомлення студентів (викладачів) зі системою формування соціальної зрілості студентів, пояснення особливостей та обґрунтування доцільності її використання; розподіл елементів цієї системи на логічно завершені блоки (модулі); виділення окремих елементів системи: основні поняття, теоретичні знання, практичні навички з кожного блоку; конкретизація та стандартизація вимог до знань, умінь та навичок студентів, їхньої поведінки та діяльності; визначення переліку завдань та вправ, які повинні виконати студенти відповідно до кожного рівня сформованості соціальної зрілості особистості, вимог щодо практичної спрямованості та самостійної діяльності; визначення форм, методів та періодичність контролю, який здійснюватиметься в процесі навчання та виховання; аналіз діяльності студентів, рівень виконання завдань (індивідуально); оцінка якості відповідної діяльності, підведення підсумків.

Система формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ не буде ефективною без залучення до неї викладачів, кураторів та інших працівників ВАНЗ. Їхнє відношення до системи формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, бажання впроваджувати її у навчально-виховному процесі ВАНЗ, а також розуміння умов, факторів, які впливають на ефективність впровадження даної системи в навчально-виховний процес ВАНЗ. До характеристик викладачів, яких залучено до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ відносимо - психічні особливості віку та професії, наявність певного освітнього рівня, життєвого досвіду, зацікавленості в здійсненні діяльності щодо формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ.

Крім того, принциповим згідно досліджень Г. Ковальчук є розуміння специфіки навчання дорослих людей, до яких у більшій мірі відносяться викладачі ВАНЗ [4; с. 22].

До особливостей даної специфіки можна віднести: потребу в знаннях, але на основі очевидності отримання власної вигоди від засвоєння матеріалу, що стане запорукою успіху в діяльності; багатий і різноманітний життєвий досвід, який є самостійним джерелом знань і потребує акцентів на індивідуалізації навчання; переорієнтація від принципу акумулювання знань (предметне навчання) до підвищення рівня компетентності (проблемне навчання) завдяки здатності до

ефективних дій під час вирішення конкретних життєвих ситуацій; необхідність витратити багато часу й енергії, щоб з'ясувати користь від засвоєння нових знань чи того, які неприємності можуть очікувати їх у майбутньому, якщо вони відмовляться від такого надбання; необхідність демонстрації переваги наявності нових знань, умінь, відношень і негативні наслідки відсутності таких знань чи навичок; вплив зовнішніх факторів (вимоги керівництва, підвищення по службі, можливе збільшення зарплати, покращання умов роботи тощо) і внутрішніх (інтерес, бажання домогтися поваги і самоповаги, самоактуалізація, потяг до влади тощо) на ефективність здійснення відповідної діяльності; використання різних прийомів стимулювання дорослих через їхню самооцінку (оцінку себе, своєї діяльності, свого становища в групі, свого ставлення до інших членів групи тощо) та спільне формування цілей навчання та виховання тощо.

Крім того, ефективне формування мотиваційно-цільової підсистеми педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ неможливо без чіткого розуміння цільової складової даного процесу.

Як відомо, в основі життєдіяльності людини лежить здатність до прогнозування. «Мета як закон визначає діяльність» - наголошують науковці [ 5, с. 182]. Тому процес постановки мети діяльності по послідовного її досягнення сприяє позитивному результату.

Розробка та реалізація педагогічної системи формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ можна сміливо віднести до проектно-технологічної діяльності. Спільним і головним для проектно-технологічного підходу в будь-якій галузі є визначення цілей діяльності та організація даної діяльності так, щоб цілі було реалізовано після завершення процесу (циклу) діяльності.

У загальному випадку педагогічну технологію формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ визначаємо, як сукупність теоретичного забезпечення розв'язання конкретної завдань та детального плану дій, спрямованого на переведення даного об'єкта з одного стану до іншого з найповнішим урахуванням соціально-педагогічних умов та можливостей учасників процесу.

Теоретичне забезпечення розв'язання конкретної проблеми реалізується в змістовій частині. Урахування конкретних умов та можливостей здійснюється в описі кадрового, операційного, матеріально-технічного та фінансового забезпечення цільового проекту. Реалізація діяльності складається з ланцюга логічно впорядкованих етапів, здійснюється в певному середовищі, чинники якого сприяють досягненню гарантованого (наперед заданого) результату.

До цих етапів відповідно до структурно-функціональної моделі формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ відносимо:

Етап попереднього дослідження - етап попереднього підготовки програми діяльності на основі відповідної концепції, що відповідає суспільним потребам (соціальному замовленню) у конкретній ситуації.

Організаційно-діагностичний етап - діагностика рівнів сформованості соціальної зрілості студентів ВАНЗ. Даний етап дає можливість визначити рівні соціальної зрілості, а також розробити педагогічну технологію формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ відповідно визначеним рівням та наявності або відсутності особистісних якостей.

Аналітичний етап - на цьому етапі відбувається вдосконалення та конкретизація планів та програм, розроблених раніше, визначаються необхідні операції та якісні характеристики, а також кількісні показники певного процесу, реальні строки діяльності, обмеження, технології, організації та інші.

Етап формування - охоплює детальніші розробки та специфікації, а також безпосереднє втілення педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ у навчально-виховний процес. При цьому важливим є організаційне оформлення, розроблення документації, огляд проектування, забезпечення якості, регулювання процесу діяльності.

Саме на цьому етапі особливого значення набувають аспекти корпоративної структури (традиційної чи орієнтованої на зміни), внутрішнього управління й корпоративної культури, що передбачає створення умов для стійкого зацікавлення й готовності всіх суб'єктів відповідного процесу до виконання доручених обов'язків навіть у випадку ускладнень.

Контрольно-оцінний етап - етап зіставлення реальних даних функціонування системи й відхилень від запланованих показників.

Аналіз результатів процесу діяльності здійснюється в таких аспектах: кількісні та якісні показники; морально-психологічний клімат у академічних групах та між всіма суб'єктами педагогічного процесу; дотримання умов; результати контрольних та формувального експериментів; наявність зворотного зв'язку, напрямів корекції; виявлення рівня ефективності педагогічної системи.

Застосування комплексного підходу, на цьому етапі, дає можливість виявити рівень ефективності процесу та за необхідністю скоректувати, модифікувати й адаптувати його.

Програма модифікації повинна включати детальний аналіз процесу діяльності, виявлення проблемних ситуацій, визначення

ефективних методів, засобів діяльності відповідно конкретній ситуації, а також доповнення програми з урахуванням змін та вимог навколишнього середовища.

**Висновки.** Таким чином, на сучасному етапі розвитку вищої освіти в Україні виникає необхідність повністю відмовитися від уявлень про навчально-виховний процес як процес повідомлення і передачі інформації. Замість цього потрібна, на нашу думку, науково і методично обґрунтована інноваційна педагогічна технологія. Задовольнити дані потреби стає можливим за умови технологізація освітньо-виховного простору.

Моделювання педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ набуває особливої актуальності в умовах сьогодення, створює можливості цілеспрямованого впливу на особистість студентів в навчально-виховному процесі, дає можливість враховувати особливості психічної активності студентів, специфіку змісту даної системи та закономірності розгортання її в навчально-виховному процесі.

Задана педагогічна технологія та її ефективність визначається цілями, завданням, чіткою і прозорою структурованістю даного процесу, багатоканальною взаємодією усіх суб'єктів навчально-виховного процесі ВАНЗ, логічною структурою навчально-виховних елементів формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ.

Формування високого рівня соціальної зрілості студентів ВАНЗ залежить від мотивації особистості, уміння ставити і реалізовувати поставлені цілі, тому одним з провідних завдань педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ є формування саме мотиваційно-цільової підсистеми відповідної педагогічної технології.

Ефективність мотиваційно-цільової підсистеми педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ залежить від: цілеспрямованого розвитку уподобань, потреб, інтересів, настанов і спрямованості студентів щодо формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; організації діяльності спрямованої на розвиток мотивації щодо формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, а також від уміння студентів ставити та досягати поставлені цілі; визначення основних умов, етапів мотиваційно-цільової підсистеми педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; забезпеченні даної діяльності відповідними засобами, формами і методами та метоодиками; підготовці викладачів до відповідної діяльності у навчально-виховному процесі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої нами проблеми. Перспективними у подальшому дослідженні є такі напрями роботи, як деталізована розробка психодіагностичного

визначення ефективності усіх підсистем педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; вдосконалення відповідної методологічної та методичної бази педагогічних технологій формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ тощо.

### **Література:**

1. Асмолов А.Г. От униформы к достоинству // Новая газета. - 2015. - № 41.
2. Глузман А.В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университетов: теория и опыт исследования: [монография] / А.В. Глузман. - К.: Поисково-издательское агентство, 1996. – 257 с. , с. 3-4.
3. Каган М.С. Человеческая деятельность. Опыт системного анализа / Каган Моисей Самойлович. -М.: Политиздат, 1974. - 328 с.
4. Ковальчук Г.О. Активізація навчання в економічній освіті Навч. посібник. — 2-ге вид., доп. - К.: КНЕУ, 2003. - 298 с.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - 2-е вид., перероб. і допов. - Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 182-183.
6. Шамова Т.И. Активизация учения школьников / Татьяна Ивановна Шамова. - М.: Педагогика, 1982. - 208 с.;
7. Тюріна В.О. Формування пізнавальної самостійності учнів ЗОШ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / В.О. Тюріна . - К., 1994. – 58 с.

### **References:**

1. Asmolov A.H. Ot unyformy k dostoynstvu // Novaia hazeta. - 2015. - № 41.
2. Hluzman A.V. Professyonalno-pedahohycheskaia podhotovka studentov unyversytetov: teoryia y opyt yssledovanyia: [monohrafyia] / A.V. Hluzman. - K.: Poyskovo-yzdatelskoe ahentstvo, 1996. – 257 s., s. 3-4.
3. Kahan M.S. Chelovecheskaia deiatelnost. Opyt systemnoho analyza / Kahan Moyssei Samoilovych. -M.: Polytyzdat, 1974. - 328 s.
4. Kovalchuk H.O. Aktyvizatsiia navchannia v ekonomichnii osviti Navch. posibnyk. — 2-he vyd., dop. - K.: KNEU, 2003. - 298 s.
5. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: Pidruchnyk / M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in.; Za red. prof. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. - 2-e vyd., pererob. i dopov. - Kyiv: Yurinkom Inter, 2005. S. 182-183.
6. Shamova T.Y. Aktyvyzatsyia uchenyia shkolnykov / Tatiana Yvanovna Shamova. - M.: Pedahohyka, 1982. - 208 s.;

7. Tiurina V.O. *Formuvannia piznavalnoi samostiinosti uchniv ZOSh: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora ped. nauk: spets. 13.00.01 «Teoriia ta istoriia pedahohiky» / V.O. Tiurina . – K., 1994.–58 s.*

**УДК: 378.14:811.111(045)**

**МОБІЛЬНІ ДОДАТКИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ  
САМОСТІЙНОГО ОВОЛОДІННЯ КУРСАНТАМИ АНГЛОМОВНОЮ  
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЮ КОМПЕТЕНТНІСТЮ У ЧИТАННІ**

**Лазаренко С.В.**

Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації, Україна, Київ

*Стаття присвячена проблемі інтеграції мобільних технологій в освітній процес для самостійного оволодіння майбутніми військовими фахівцями англomовною лексико-граматичною компетентністю у читанні. Здійснено відбір мобільних додатків для організації самостійного оволодіння курсантами лексико-граматичним матеріалом. Охарактеризовано структуру, зміст і функціональні можливості розробленого авторського мобільного додатку «Mobile Learning Class», мобільних додатків Gmail, Google+, Google Диск (Google Форми), Google Play Преса, Google Chrome від корпорації Google. Уточнено дидактичні можливості та методичні функції мобільних додатків. Описано процес одночасного використання мобільних сервісів Google та авторського мобільного додатку «Mobile Learning Class» для забезпечення автономного навчання. З'ясовано технічні можливості використання мобільних додатків для організації освітнього процесу під час оволодіння англomовною лексико-граматичною компетентністю у читанні.*

*Ключові слова: мобільні технології, мобільні додатки, лексико-граматична компетентність, автономне навчання, самостійне оволодіння, читання.*

*S. Lazarenko Mobile applications and technologies as the way for lexicogrammar competence self-mastering by cadets while reading / Military Institute of Telecommunications and Informatization, Ukraine, Kyiv*

*The article deals with the problem of mobile technologies integration to the educational process. The problem of understanding mobile learning process correctly through the lexicogrammar competence mastering by cadets while reading causes the necessity of making the characteristic of mobile applications and technologies. The results of this research highlight such mobile applications as Gmail, Google+, Google Drive, Google Play Newsstand and copyright application «Mobile Learning Class», their didactic properties and methodological features and the process of simultaneous use of Google company mobile services and copyright*

*mobile application «Mobile Learning Class» for autonomy in education and formation of cadets' personal learning style.*

*Keywords: mobile technologies, mobile applications, lexicogrammar competence, autonomy, self-mastering, reading.*

**Вступ.** В епоху глобальної інформатизації суспільства та стрімкого розвитку новітніх технологій виникає необхідність у залученні сучасних інновацій в освітній процес з метою трансформації навчання відповідно до потреб тих, хто оволодіває певними знаннями. Відомо, що використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) ефективно впливають на організацію як аудиторної, так і позааудиторної роботи та сприяють успішному вивченню іноземної мови (ІМ), але в цій статті ми вирішили сконцентруватися на перевагах і недоліках використання мобільних технологій в процесі самостійного оволодіння ІМ, проаналізувати й уточнити дидактичні та методичні функції мобільних додатків в освіті, охарактеризувати процес створення інформаційно-освітнього середовища [1] у немовному вищому навчальному закладі (ВНЗ) засобами безкоштовних мобільних додатків від корпорації Google та авторського мобільного додатку «Mobile Learning Class» для оволодіння англomовною лексико-граматичною компетентністю (ЛГК) у читанні майбутніми військовими фахівцями.

**Формулювання мети статті та завдань.** З метою дотримання вимог Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки щодо виховання людини інноваційного типу мислення, задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу, формування та впровадження інформаційного освітнього середовища в системі вищої освіти, використання у навчально-виховному процесі ІКТ, створення інформаційної системи підтримки освітнього процесу для забезпечення навчання та внутрішнього контролю та відкритої мережі освітніх ресурсів [2, с. 23] актуальності набувають такі питання:

1) характеристика структури, змісту та функціональних можливостей мобільних додатків «Mobile Learning Class», Gmail, Google+, Google Диск (Google Форми), Google Play Преса, Google Chrome;

2) уточнення дидактичних властивостей та методичних функцій мобільних додатків у процесі оволодіння англomовною ЛГК у читанні;

3) пояснення процесу одночасного використання мобільних сервісів Google й авторського мобільного додатку «Mobile Learning Class» для забезпечення автономії в освітньому процесі та оволодіння курсантами навчальними стратегіями;

4) перелік технічних можливостей використання мобільних додатків для організації освітнього процесу під час самостійного оволодіння англomовною ЛГК у читанні.

**Виклад основного матеріалу статті.** Інтеграції мобільного навчання в освітній процес загалом та мобільних технологій у навчання ІМ присвятили свої дослідження Г.П. Авраменко, К.В. Капранчінова, В.О. Куклев, Н. В. Рашевська, П.В. Сисоєв, С.В. Тітова, К. Пітерс (Peters K.), Дж. Тракслер (Traxler J.) та інші. Класифікація мобільних технологій за типом організації навчальної діяльності тих, хто навчається та використання цих технологій аудиторно або позааудиторно запропонована К.В. Капранчіковою. За результатами деяких досліджень [3], мобільні технології поділяються на: електронну пошту (Апальков В.Г.), веб-форум (Черкасов О.К.), блог-технологію та вікі-технологію (Євстігнеєва І.О., Забродіна І.К., Сисоєв П.В.), подкасти (Сисоєв П.В., Соломатіна Г.Е.), засоби синхронної інтернет-відео-комунікації (лише в умовах аудиторної роботи; Єжиков Д.О.), інформаційно-довідникові ресурси, лінгвістичний корпус (Кокорева А.О., Сисоєв П.В.), словники, перекладачі та навігатори, використання яких можливо майже однаковою мірою як під час практичних занять або виконання проектних завдань, так і в процесі позааудиторної роботи [3, с. 118-119]. Аналіз та вивчення існуючих мобільних технологій виявився вагомим підґрунтям для надання детальної характеристики мобільного додатку, розробленого автором дослідження. Окрім цього, цікавим та сучасним напрямом в освіті є залучення до навчання сервісів та мобільних додатків від компанії Google. Отже, ми переходимо до розгляду структури та змісту розробленого нами мобільного додатку «Mobile Learning Class», функціональні можливості якого певної мірою залежать від сервісів корпорації Google, дидактичних властивостей і методичних функцій мобільних додатків від компанії Google в контексті самостійного оволодіння англomовною ЛГК у читанні майбутніми військовими фахівцями та технічних особливостей використання мобільних сервісів. Доцільно зауважити, що поняття «мобільні технології» розглядається нами як технічна можливість того чи іншого мобільного додатку. Так, за допомогою мобільного додатку «Mobile Learning Class» курсант має можливість одночасно використовувати електронну пошту, лінгвістичний корпус, інформаційно-довідникові ресурси тощо, тобто мобільний додаток виступає в якості мобільного програмного засобу з певним переліком мобільних технологій.

Зміст мобільного додатку «Mobile Learning Class» для самостійного оволодіння курсантами англomовною ЛГК у читанні відповідає змісту та вимогам чинних начальних програм дисципліни Іноземна мова (військово-спеціальна мовна підготовка) [4; 5; 6]:

- цикли занять для самостійного оволодіння англomовною ЛГК у читанні;
- лексико-граматичний мінімум майбутнього військовослужбовця у вигляді граматичних постерів та електронного словника;
- інформаційно-довідникові ресурси (наприклад, перелік інформаційних каналів для пошуку професійно орієнтованих текстів в електронному форматі в такому мобільному додатку як Google Play Преса);
- система контролю та електронного опитування засобами Google Forms (наприклад, для аналізу викладачем успішності курсантів, яка була досягнута через оволодіння ними навчальними стратегіями);
- система мережевої взаємодії між учасниками освітнього процесу та його управління за допомогою мобільних додатків Google+ та Gmail;
- система адміністрування мобільного додатку «Mobile Learning Class» за допомогою сервісу Google Forms.

Окрему увагу доцільно звернути на функціональні можливості авторського мобільного додатку, що полягають у використанні таких мобільних технологій, як:

1) мережа Google+: миттєвий зворотний зв'язок із усіма учасниками освітнього процесу та викладачем за допомогою мобільного додатку Google+;

2) інформаційні канали: самостійний пошук та відбір текстів в електронному форматі з використанням мобільного додатку Google Play Преса, технічні можливості якого дозволяють «поділитися» текстовою інформацією за спеціальністю з іншими декількома способами (в створену викладачем закриту спільноту мережі Google+, на електронну скриньку або, безпосередньо, до розділу інформаційно-довідникових ресурсів у мобільному додатку «Mobile Learning Class»);

3) електронна пошта Gmail: миттєвий зв'язок між учасниками освітнього процесу (наприклад, інформаційна розсилка повідомлень на особисті скриньки тих, хто навчається щодо активних дій у спільноті Google+ або мобільному додатку «Mobile Learning Class»);

4) інформаційно-довідникові ресурси: гіперпосилання на мобільний додаток Google Play Преса для пошуку інформаційних каналів та відбору в них професійно орієнтованих текстів; граматичні постери;

5) електронні словники: можливість створення власного лексичного мінімуму;

6) система обміну файлами та онлайн-сховище: мобільний додаток Google Диск з функціями Google Forms, Docs, Sheets and Slides (Google Форми, Документи, Таблиці, Презентації).

Таким чином, в нашому дослідженні засобами підтримки освітнього процесу є безкоштовні мобільні додатки від компанії

Google та авторський мобільний додаток «Mobile Learning Class». Одночасне використання таких мобільних додатків сприяє створенню сучасного інформаційно-освітнього середовища, доступ до якого є вільним і безкоштовним для тих, хто навчається та надає можливість викладачу розробити подібне середовище без значних матеріальних витрат і спеціальних знань про створення програмного забезпечення.

У контексті вивчення ІМ засобами мобільних додатків та відповідних технологій доцільно приділити певну увагу дидактичним властивостям мобільних додатків та їхнім методичним функціям. Спираючись на наукові дослідження К. В. Капранчікової [3] щодо практичного використання мобільних технологій у навчанні ІМ, уточнимо й сформулюємо способи використання мобільних додатків з певними мобільними технологіями з дидактичної та методичної точки зору у вигляді табл. 1.

Таблиця 1

**Дидактичні властивості та методичні функції мобільних додатків і відповідних технологій для самостійного оволодіння англomовною лексико-граматичною компетентністю у читанні**

Мобільний додаток	Мобільна технологія	Дидактичні властивості	Методичні функції
Mobile Learning Class	мобільний електронний освітній ресурс	створення індивідуальної сторінки користувача; персоналізація мобільного додатку за допомогою авторизації; гіпертекстова структура додатку; інтерактивність; завантаження інформації з мобільного додатку на особистий мобільний пристрій;  організаційна ергономічність (наявність вільного доступу до мережі Інтернет та мобільних пристроїв)	організація автономного навчання;  створення інформаційно-освітнього середовища; формування умінь асинхронної самостійної роботи / інформального навчання
Google Play Преса	інформаційні канали	лінійність (хронологічне відображення інформації); створення	формування та вдосконалення навичок інформального пошуку та відбору

		<p>персональної бібліотеки інформаційних каналів; можливість «ділитися» з текстами в електронному форматі з іншими / інтерактивність; завантаження електронних текстів на мобільний пристрій для читання в режимі «офлайн»;</p> <p>організаційна ергономічність (наявність вільного доступу до мережі Інтернет та мобільних пристроїв)</p>	<p>професійно орієнтованих електронних текстів</p>
<p>Google Диск / Google Форми</p>	<p>система обміну файлами та онлайн-сховище</p>	<p>публічність;</p> <p>мультимедійність;</p> <p>лінійність;</p> <p>гіпертекстова структура форми; онлайн-сховище навчального матеріалу;</p> <p>автоматичне збереження відповідей у вигляді таблиць та графіків;</p> <p>організаційна ергономічність (наявність вільного доступу до мережі Інтернет та мобільних пристроїв)</p>	<p>формування англійської лексико-граматичної компетентності у читанні;</p> <p>формування та удосконалення навичок самостійного відбору лексико-граматичних одиниць для укладання власного мінімуму з лексики та граматики;</p> <p>розвиток навчальної-стратегічної компетентності</p>
<p>Gmail</p>	<p>електронна пошта</p>	<p>миттєвий обмін інформацією з усіма учасниками освітнього процесу; автоматичне надсилання сповіщань про активні дії у спільноті</p> <p>Google+;</p> <p>організаційна ергономічність</p>	<p>удосконалення вмінь асинхронної самостійної роботи та інформального навчання через миттєву та мережеву взаємодію між учасниками освітнього процесу; аналіз власних досягнень та</p>

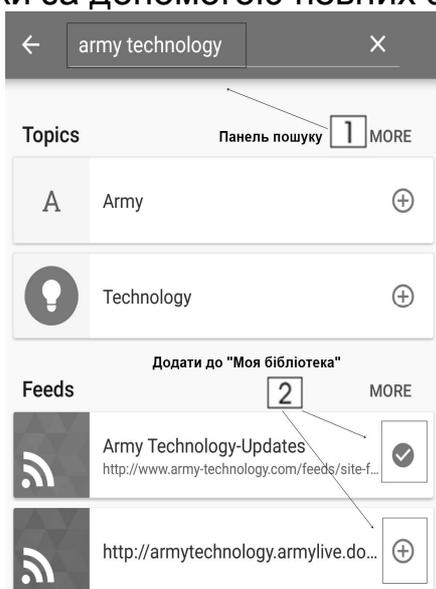
		(наявність вільного доступу до мережі Інтернет та мобільних пристроїв)	успішності інших
Google+	соціальна мережа	зворотний зв'язок між викладачем, учасниками освітнього процесу; мережева взаємодія між тими, хто навчається; лінійність;  мультимедійність; інтерактивність; організаційна ергономічність (наявність вільного доступу до мережі Інтернет та мобільних пристроїв)	
Google Chrome	інформаційно-довідникові ресурси	читання текстів у повному обсязі в режимі онлайн; гіпертекстова структура; інтерактивність;  організаційна ергономічність (наявність вільного доступу до мережі Інтернет та мобільних пристроїв)	розвиток умінь вивчаючого читання

Уточнення дидактичних властивостей і методичних функцій мобільних додатків від компанії Google та сумісного з ними авторського мобільного додатку «Mobile Learning Class» сприяло визначенню технічних особливостей їхнього використання для забезпечення ефективно організації інформального навчання – самоосвіти протягом життя. Зауважимо, що всі мобільні додатки корпорації Google та авторський мобільний додаток «Mobile Learning Class» призначені для некомерційного та особистого використання.

Так, охарактеризуємо спочатку технічні особливості використання мобільних додатків Google Play Преса, Google Диск / Google Форми, Gmail (Google mail), Google+, Google Chrome:

1) Google Play Преса: безкоштовний мобільний додаток (агрегатор новин) для автоматичного пошуку та збору публікацій у форматі, який адаптований для мобільних пристроїв. Технічні поради щодо

використання мобільного додатку: безкоштовне завантаження на мобільний пристрій із Google Play Маркету – магазину додатків, книжок, фільмів тощо від компанії Google; створення облікового запису за допомогою електронної пошти Gmail та персонального паролю; огляд інтерфейсу мобільного додатку, який складається з таких секцій, як «Головна», «Моя бібліотека», «Закладки», «Огляд», «Налаштування», «Довідка й відгуки»; для пошуку інформаційних каналів використовується «Моя бібліотека» та панель пошуку в ній; знайдений інформаційний канал автоматично додається до персональної бібліотеки за допомогою певних функцій (див. рис. 1).



**Рис. 1. Мобільний додаток Google Play Преса**

2). Google Диск: виконує функцію онлайн-сховища та сервісу для обміну файлами за допомогою Google Документи, Google Форми, Google Таблиці, Google Презентації, Google Фото тощо. Оскільки в нашому дослідженні практичного значення набувають Google Форми, Google Таблиці та Google Документи, розглянемо технічні підказки щодо використання цих сервісів у табл. 2.

Таблиця 2

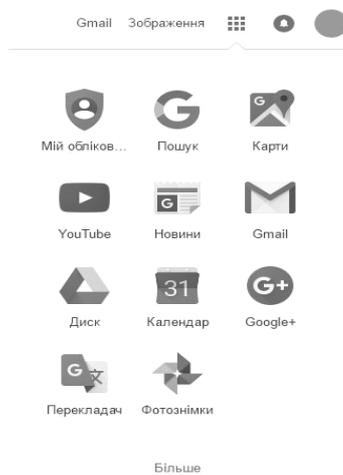
**Технічні можливості використання сервісів та інструментів Google Диск для організації освітнього процесу під час оволодіння курсантами англomовною лексико-граматичною компетентністю у читанні**

З позиції викладача	З позиції курсанта (студента)
Google Форми	Google Форми
вхід до облікового запису за допомогою електронної пошти Gmail; створення циклів занять за допомогою функції «Створити	відстеження оповіщань на особистій поштовій скриньці щодо розміщення викладачем певного заняття у вигляді гіперпосилання на створену ним Google

<p>форму»; змістове наповнення форми за допомогою функцій «Додати запитання», «Додати назву й опис», «Додати зображення», «Додати розділ» тощо; вибір налаштувань для загального вигляду форми, її презентації та тестів; зміна дизайну форми за допомогою функції «Палітра кольорів»; попередній перегляд форми через функцію «Попередній вигляд»; копіювання гіперпосилання форми та її розміщення у мобільний додаток, закриту спільноту мережі Google+ або надсилання на електронну пошту тих, хто навчається.</p>	<p>Форму; перехід на форму за допомогою гіперпосилання, розміщеного у мобільному додатку або в закритій спільноті мережі Google+; заповнення обов'язкових полей та надання відповідей на запитання; підтвердження власної відповіді за допомогою опції «Надіслати»; за рішенням викладача можлива функція надсилання іншої відповіді; перегляд підсумкових діаграм і текстових відповідей інших респондентів за допомогою функції «Дивитися попередні відповіді».</p>
<p>Google Таблиці</p>	<p>Google Таблиці</p>
<p>вхід до облікового запису за допомогою електронної пошти Gmail; аналіз результатів за допомогою опції «Відповіді»; відображення всіх відповідей або окремого респондента у вигляді діаграм та графіків; автоматичне створення електронної таблиці відповідей усіх учасників освітнього процесу; надання доступу до відповідей тим, хто навчається за допомогою функції «Спільний доступ»; можливість налаштування «Спільного доступу»; поділитися посиланням для спільного доступу через мобільний додаток, закриту спільноту мережі Google+ або Gmail; коментування відповідей респондентів та автоматичне сповіщення викладача на електронну скриньку Gmail щодо надання коментарів тими, хто навчається; автоматичне збереження будь-яких змін у таблиці на Google Диску.</p>	<p>відстеження запрошення від викладача щодо перегляду таблиці з відповідями; за необхідністю – миттєвий зв'язок з викладачем через онлайн-коментування відповідей у таблиці; автоматичне сповіщення про будь-які активні коментарі на електронну скриньку Gmail; за рішенням викладача можлива функції перегляду, коментування, редагування та власного використання таблиць; автоматичне збереження будь-яких змін у таблиці на Google Диску</p>
<p>Google Документи</p>	<p>Google Документи</p>
<p>створення викладачем інформаційно-довідникових ресурсів в електронному форматі та їхнє розміщення до відповідного освітнього середовища (спеціально створений мобільний додаток та / або закриті спільнота мережі Google+) у вигляді</p>	<p>технічні можливості Google Документів однакові з функціями, визначеними для Google Таблиць</p>

гіперпосилання; надання доступу до інформації тим, хто навчається за допомогою функції «Спільний доступ»; можливість налаштування «Спільного доступу»; автоматичне збереження будь-яких змін у документі на Google Диску	
--	--

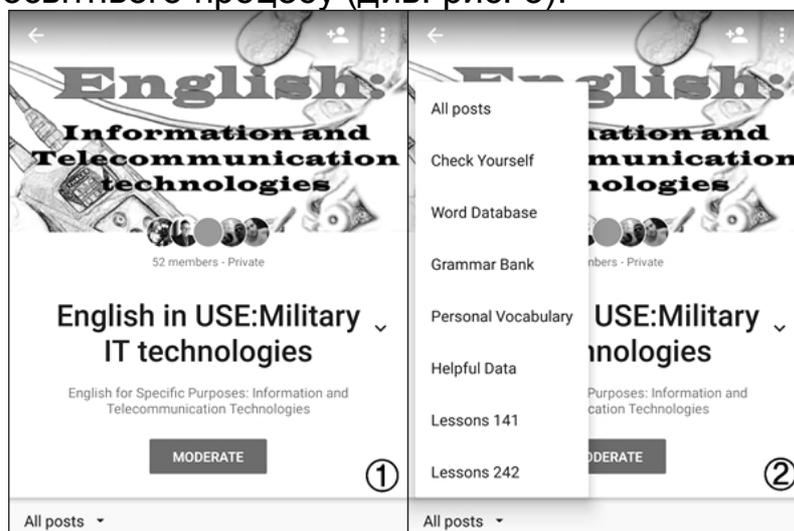
3) Gmail (Google mail): провідною функцією електронної пошти є створення облікових записів всіх учасників освітнього процесу за допомогою персонального логіну та паролю. Наприклад, викладач реєструє адресу електронної пошти для загального користування нею, що забезпечує можливість використання таких сервісів, як Google+, Google Play Преса, Google Диск тощо. Інші учасники освітнього процесу можуть використовувати власну пошту Gmail, якщо їхні дії спрямовані виключно на виконання певних завдань або пошту загального користування, що була створена викладачем. Для реєстрації єдиного облікового запису для доступу до всіх служб Google слід перейти за адресою <https://accounts.google.com> та заповнити такі поля: ім'я, прізвище, ім'я користувача, пароль, підтвердження паролю, день народження, стать, мобільний телефон, поточна електронна адреса, місцезнаходження. Після реєстрації користувач отримує доступ до безкоштовних інструментів та служб компанії Google (див. рис. 2.).



**Рис. 2. Інструменти та служби Google**

4) Google+: при створенні та реєстрації електронної пошти Gmail профайл сервісу Google+ створюється автоматично, відповідно кожний користувач Gmail має можливість приєднатися до мережі Google+. З метою дотримання політики конфіденційності викладачу доцільно створити закриту спільноту в мережі Google+ для підтримки освітнього процесу під час вивчення ІМ засобами мобільних технологій. За допомогою служби Gmail викладач створює список

контактів (електронних адрес) тих, хто навчається за допомогою опцій Gmail → Контакти → <https://contacts.google.com/preview>. Автоматично збережені контактні данні учасників освітнього процесу створюють можливість їхнього «запрошення» викладачем до закритої спільноти Google+ – мережі для обміну інформацією та безперервного зв'язку між тими, хто вивчає ІМ. Технічні поради щодо створення закритої спільноти: перейдіть за посиланням <https://plus.google.com/u/0/> → оберіть підрозділ «Спільноти» → натисніть «Створити спільноту» → надайте їй назву → налаштуйте спільноту як приватну (лише запрошені викладачем користувачі мають можливість приєднуватись до спільноти та користуватись нею) → активуйте опцію «Показувати в результатах пошуку» не потрібно → натисніть опцію «Готово». Вміст спільноти створює викладач, який є її модератором, тобто особою, яка може налаштовувати, редагувати, видалити спільноту та керувати учасниками освітнього процесу (див. рис. 3).



**Рис. 3. Приклад закритої спільноти у мережі Google+**

5) Google Chrome: для повнообсягового перегляду інформації, розміщеної на певних сайтах доцільно використовувати мобільний додаток веб-переглядача Google Chrome від корпорації Google.

З метою формування англomовної ЛГК у читанні доцільно поєднати обрані нами служби та інструменти Google в єдності з авторським мобільним додатком, розробленого в якості «оболонки» для них. До технічних можливостей авторського мобільного додатку доцільно віднести технічні особливості та функціональні можливості сервісів Google. Безумовно, зазначені вище технічні характеристики щодо використання певних мобільних технологій, сервісів Google та відповідних додатків не вичерпують всіх можливостей новітніх розробок для мобільних пристроїв, які можуть сприяти ефективній організації навчання в контексті самостійного вивчення та / або навчання ІМ.

**Висновки та перспективи подальших розвідок.** Отже, в статті визначено особливості використання мобільних додатків та технологій для самостійного оволодіння англomовною ЛГК у читанні, уточнено їхні дидактичні властивості та методичні функції, сформульовано технічні можливості використання мобільних додатків для ефективної організації процесу самостійного оволодіння курсантами англomовною ЛГК у читанні. Перспективи подальших розвідок полягають у використанні безкоштовних мобільних додатків та відповідних технологій для створення викладачем мобільного електронного освітнього ресурсу, що ефективно впливатиме на самостійне оволодіння тими, хто навчається англomовною ЛГК в інших видах мовленнєвої діяльності.

### **Література:**

1. Ярмахов Б. *Google Apps для образования* / Б. Ярмахов, Л. Рождественская. – Санкт-Петербург, 2015. – 224 с.
2. *Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс].* – №344. – 2013. – 37 с. – Режим доступу: [http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats\\_strategia.pdf](http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf)
3. Капранчикова К.В. *Методика обучения иностранному языку студентов на основе мобильных технологий (английский язык, направление подготовки «Юриспруденция»): дисс. канд. пед. наук: 13.00.02* / Капранчикова Ксения Владимировна – Тамбов, 2014.–192 с.
4. *Програма вибіркової начальної дисципліни Іноземна мова (військово-спеціальна мовна підготовка) для підготовки бакалавра напряму «Комп'ютерні науки»* / Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації: протокол №1 від 31 серпня 2015 р. – К.: 2015.
5. *Програма вибіркової начальної дисципліни Іноземна мова (військово-спеціальна мовна підготовка) для підготовки бакалавра напряму «Телекомунікації»* / Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації: протокол №1 від 31 серпня 2015 р. – К.: 2015.
6. *Робоча програма навчальної дисципліни Іноземна мова (військово-спеціальна мовна підготовка)* / кафедра Іноземних мов Військового інституту телекомунікацій та інформатизації: протокол №1 від 30 серпня 2016 р. – К.: 2016.

### **References:**

1. Yarmakhov B. *Google Apps dlya obrazovaniya* / B. Yarmakhov, L. Rozhdestvenskaya. – Sankt-Peterburg, 2015. – 224 s.
2. *Nacionaljna strateghija rozvytku osvity v Ukrajinі na 2012-2021 roky [Elektronnyj resurs].* – № 344. – 2013. – 37 s. – Rezhym dostupu: [http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats\\_strategia.pdf](http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf)
3. *Kapranchikova K.V. Metodika obucheniya inostrannomu yazyku studentov na osnove mobilnykh tekhnologiy (angliyskiy yazyk, napravlenie*

podgotovki «Yurisprudentsiya»): diss. kand. ped. nauk: 13.00.02 / Kapranchikova Kseniya Vladimirovna – Tambov, 2014. – 192 s.

4. Prohrama vybirkovoji nachaljnoji dyscypliny Inozemna mova (vijsjkovo-specialjna movna pidghotovka) dlja pidghotovky bakalavra naprijamu «Komp'juterni nauky» / Vijsjkovyj instytut telekomunikacij ta informatyzaciji: protokol №1 vid 31 serpnja 2015 r. – K. : 2015.

5. Prohrama vybirkovoji nachaljnoji dyscypliny Inozemna mova (vijsjkovo-specialjna movna pidghotovka) dlja pidghotovky bakalavra naprijamu «Telekomunikaciji» / Vijsjkovyj instytut telekomunikacij ta informatyzaciji: protokol № 1 vid 31 serpnja 2015 r. – K.: 2015.

6. Robocha prohrama navchaljnoji dyscypliny Inozemna mova (vijsjkovo-specialjna movna pidghotovka) / kafedra Inozemnykh mov Vijsjkovogho instytutu telekomunikacij ta informatyzaciji: protokol № 1 vid 30 serpnja 2016 r. – K.: 2016.

**УДК: 37.011.3-051: 81'243**

## **ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

**Тонконог Н.І.**

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Україна, Переяслав-Хмельницький

*У статті досліджено визначення понять «моделювання» та «модель» у сфері педагогічної науки, розглянуто головні принципи та етапи процесу педагогічного моделювання. Запропоновано структуру моделі формування індивідуальної стратегії освітньо-професійної діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах. Виокремлено та охарактеризовано три блоки зазначеної моделі: цільовий, змістотворчий та рефлексивно-оцінювальний.*

*Визначено мету, завдання, основоположні наукові підходи, принципи, структурні компоненти, форми та основні педагогічні умови ефективного впровадження розробленої автором моделі.*

*Ключові слова: модель, моделювання, індивідуальна стратегія, підготовка вчителів іноземних мов, педагогічні умови.*

*Tonkonoh N.I. Characteristics of foreign language teacher's individual strategy model of education-professional activity / Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda, Ukraine, Pereiaslav-Khmelnytskyi*

*In the article definitions of the terms 'modelling' and 'model' in the sphere of pedagogical science are explored. The main principles and stages of educational modelling are viewed. The structure of individual strategy model of education-professional activity forming of future foreign languages teachers in the process of professional training in higher pedagogical education establishments is offered. Three blocks of the marked model are distinguished and described: objective, meaningful and reflexive-estimated.*

*The aim, the tasks, fundamental scientific approaches, principles, structural components, forms and basic pedagogical conditions of effective implementation of the model worked out by the author are defined.*

*Key words: model, modelling, individual strategy, foreign languages teachers training, pedagogical conditions.*

**Вступ.** На сьогодні іншомовна комунікативна компетентність є необхідною передумовою інтеграції України до Європейського співтовариства. Високий рівень володіння хоча б однією іноземною мовою відкриває широкі перспективи професійного розвитку перед фахівцями різних сфер діяльності та є невід'ємною складовою їх професіоналізму.

**Мета та завдання статті.** Метою статті є розроблення та обґрунтування моделі формування індивідуальної стратегії освітньо-професійної діяльності в учителів іноземних мов протягом професійної підготовки у ВНЗ.

**Виклад основного матеріалу статті.** Проблема створення моделі спеціаліста присвячено науковій праці Щербакової Т.К., Маркової А.К. та ін. Сутність процесів моделювання, проектування та управління педагогічними системами і процесами досліджували Гершунський Б.С., Заір-Бек Є.С., Конаржевський Ю.А., Смірнова Є.Е., Тализіна Н.Ф., Дахін А.Н., Фролов П.Т., Лодатко Є.О., Павлютенков Є.М., Євтодюк А.В., Ткачова С.В., Мельник С.В. та ін.

На сьогодні моделювання використовується у всіх науках і на всіх етапах наукового дослідження. Евристична сила цього методу полягає в тому, що за його допомогою триває навчання від складного до простого, небаченого і невідчутного до видимого і відчутного, незнайомого до знайомого тощо. Модель – це система дослідження, яка служить засобом для отримання інформації про іншу систему – комплекс структурних елементів. В аспекті підготовки майбутнього вчителя іноземної мови, до них відносимо мету, завдання, принципи, методологічні підходи, компоненти, критерії та рівні сформованості стратегії освітньо-професійної діяльності. *Моделювання – відтворення характеристик одного об'єкта на іншому, зумовлене*

*раніше визначеною метою та орієнтоване на практичне застосування результатів, тобто має прикладний характер. Проте такий характер не виключає теоретичних досліджень [1, с. 2].*

Бабанський Ю.К. зазначає, що моделювання допомагає систематизувати знання про явища або процеси, що вивчаються, підказує шляхи їх цілісного відображення, намічає більш повні зв'язки між компонентами, відкриває можливості для створення цілісних класифікацій. Процес моделювання має ряд етапів: попередній аналіз; створення і подальше вивчення моделі; перенесення отриманої інформації на досліджуваний процес; аналіз достовірності, ефективності моделі; 5) корекція моделі [1].

Формування індивідуальної стратегії освітньо-професійної діяльності у майбутніх учителів іноземних мов представлено в розробленій моделі, до складу якої входять три взаємопов'язані блоки: *цільовий, змістотворчий та рефлексивно-оцінювальний.*

*Цільовий* блок моделі складається з мети, завдань, методологічних підходів та принципів. Він охоплює різноманітні завдання освітнього процесу, спрямованого на формування індивідуальної стратегії освітньо-професійної діяльності в майбутніх учителів іноземних мов. До них відносимо формування і розвиток позитивної мотивації до професійної діяльності, активізацію навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на підвищення рівня сформованості індивідуальної стратегії ОПД, формування навичок об'єктивного оцінювання своїх дій у процесі цілеспрямованого освітньо-професійного розвитку.

*Змістотворчий* блок містить компоненти індивідуальної стратегії освітньо-професійної діяльності та педагогічні умови її формування.

*Рефлексивно-оцінювальний* блок – критерії та рівні сформованості індивідуальної стратегії ОПД майбутніх учителів іноземних мов, а також результат її формування. Визначення мети є вагомим етапом проектування моделі і створює передумови для її побудови. Метою реалізації на практиці розробленої моделі є формування індивідуальної стратегії освітньо-професійної діяльності вчителя іноземної мови в результаті професійної підготовки. В основу моделі навчально-виховного процесу, відповідно до мети і специфіки проблеми дослідження, було покладено сучасні методологічні підходи, а саме особистісно-орієнтований, компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, соціокультурний.

*Особистісно-орієнтований* підхід спрямований на становлення майбутнього фахівця з врахуванням його індивідуальних особливостей. Пріоритетним завданням цього підходу є виховання всебічно розвиненої та обдарованої особистості, що є головною метою здобуття освіти, згідно з державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»)[2]. Значні зміни у соціальній,

інформаційній та технологічній галузі призвели до кризи парадигми освіти, створеній лише на базі передачі знань, умінь та навичок від викладачів студентам. Сучасне суспільство потребує фахівців не з «механічно» набутими знаннями, а з багатим духовно-особистісним, творчим та культурним досвідом [3, с. 21].

*Компетентнісний підхід* вперше був застосований в Англії. Його впровадження в освіті є спробою привести у відповідність потреби суспільства та особистості. Використання даного підходу, на погляд Хуторського А.В., в теорії і практиці навчального процесу дає змогу вчителям, що володіють теоретичними знаннями, подолати труднощі у практичній діяльності [5, с. 29].

*Комунікативно-діяльнісний підхід* передбачає розвиток особистості студента через його діяльність. Акцент зміщується з механічного накопичення знань на розвиток практичної діяльності та пізнавальної активності студентів. Цей підхід полягає в тому, що кінцевою метою навчання є формування способу дій, системи професійних умінь майбутнього фахівця, а знання слугують засобом для досягнення цієї мети. Даний підхід до навчання іноземних мов передбачає взаємоконтроль з опорою на «ключі», роботу в парах [6, с. 84]. На наш погляд, це відіграє важливу роль, оскільки сприяє самовираженню студентів, даючи нагоду показати результати своєї роботи за допомогою діалогічної взаємодії.

*Соціокультурний підхід* пов'язаний з культурологічним напрямом досліджень. У методичному аспекті цей напрям набуває послідовної реалізації в концепції комунікативної іншомовної освіти, розробленій під егідою Пасова Е.І. Сутність даного підходу зводиться до положення: «Шлях опанування мови є освітнім процесом, зміст якого – культура країни мови, що вивчається [4, с. 103].

Структурні компоненти блоків моделі визначаються як загальнодидактичними принципами, так і спеціальними, що лежать в основі педагогічних технологій. Звертаючись до принципів навчання, маємо на увазі систему основних положень, які визначають зміст, форми та методи навчального процесу, дотримання яких забезпечує його ефективність. Виокремлюємо такі компоненти структури індивідуальної стратегії ОПД: мотиваційно-ціннісний, компетентнісний, діагностичний, рефлексивний. Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає наявність ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності, її педагогічну спрямованість. Компетентнісний – наявність у студентів чіткого уявлення про образ сучасного вчителя іноземної мови, здатність до застосування психолого-педагогічних знань у виконанні професійних завдань, здатність до творчої діяльності. Діагностичний – використання діагностичних методик з метою визначення недоліків у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів іноземних мов з подальшим

виявленню та усуненню їх причин. Рефлексивний – здатність до планування професійної діяльності та прогнозування її результатів, вміння складати індивідуальну програму особистісного і професійного самовдосконалення, здатність до самокритики, самоаналізу власної педагогічної діяльності.

Отже, формування стратегії освітньо-професійної діяльності майбутнього вчителя іноземної мови залежить від багатьох факторів: рівня володіння іноземною мовою, методичних навичок, педагогічного досвіду, здатності вивчати та застосовувати інноваційні технології навчання іноземних мов, а також від діагностування і рефлексії освітньо-професійної підготовки.

На підставі аналізу професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов та окремих компонентів стратегії було визначено *педагогічні умови* формування індивідуальної стратегії ОПД: наявність ціннісного ставлення до професії та позитивної мотивації до професійно-особистісного розвитку у майбутніх учителів іноземних мов; актуалізація компетентностей, необхідних для успішної майбутньої професійної діяльності; структурування та оптимізація навчального матеріалу за фаховою компетентністю вчителів іноземних мов; застосування інноваційних технологій моделювання професійної діяльності.

З метою оцінки сформованості зазначеної стратегії було виокремлено такі критерії: ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності; сприймання студентами навчання іноземних мов як цілісного процесу; здатність самостійно виконувати професійні завдання. Прояв знань, умінь і навичок у професійній діяльності виявляється в різному ступені сформованості вищезазначених критеріїв, що дозволяє визначити рівні сформованості індивідуальної стратегії: *початковий, достатній і високий*. *Початковий рівень* сформованості індивідуальної стратегії характеризується функціонуванням її окремих елементів, відсутністю методики застосування знань і вмінь. Тобто, індивідуальна стратегія освітньо-професійної діяльності перебуває в стадії формування. *Достатній рівень* передбачає етап становлення зазначеної стратегії. При цьому спостерігається розвиток окремих її компонентів за наявності взаємозв'язку між ними. *Високий рівень* формування індивідуальної стратегії ОПД вчителя іноземної мови відрізняється сформованістю цілей, мотивів, потреб як результату вибору майбутньої професійної діяльності з чіткою мотивацією особистісно-професійного самовдосконалення; високим інтересом до майбутньої професії, впевненістю в необхідності постійного професійного зростання; достатнім рівнем знань про способи самоконтролю та саморегуляції; здатністю до рефлексії своєї діяльності. Рефлексивно-оцінювальний блок моделі містить

очікуваний результат фахової підготовки – сформовану індивідуальну стратегію освітньо-професійної діяльності майбутніх учителів іноземних мов. Таким чином, результат відображає ефективність впровадження в процес навчання запропонованої моделі та комплексу педагогічних умов.

**Висновки.** Отже, індивідуальна стратегія освітньо-професійної діяльності майбутніх учителів іноземних мов передбачає розвиток у студентів комплексу знань, умінь та особистісних якостей педагога, що формуються за допомогою моделі, в структурі якої представлено як професійні, так і особистісні складові. Розроблена модель складається з трьох блоків: цільового, змістотворчого і рефлексивно-оцінювального. Між ними існує зворотний зв'язок, що дає змогу коригувати їх зміст, відповідно до вимог сьогодення. Зокрема, компоненти моделі здійснюють вплив на методологічні підходи та принципи формування стратегії освітньо-професійної діяльності майбутніх учителів іноземних мов, а також на критерії та рівні сформованості зазначеної стратегії. Реалізація нашої моделі відбувалася шляхом проведення попереднього діагностування рівня сформованості індивідуальної стратегії в майбутніх учителів іноземних мов та впровадження необхідних педагогічних умов з метою забезпечення ефективності формування досліджуваного феномену в студентів.

Доцільним напрямом подальших розвідок вважаємо порівняльний аналіз визначених педагогічних умов з відповідними у вищій школі за кордоном.

### **Література:**

1. Павлютенков Є.М. *Моделювання педагогічних процесів* / Є.М. Павлютенков // *Управління школою*. – 2007. – № 10. – С. 2 – 3.
2. *Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)*[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-563.html>
3. Морська Л.І. *Методична система підготовки майбутнього вчителя іноземних мов до використання інформаційних технологій у навчанні учнів: [монографія]* / Морська Л.І. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – 243 с.
4. Щукин А.Н. *Обучение иностранным языкам: Теория и практика: Учебное пособие для преподавателей и студентов* / А.Н. Щукин. – М.: Филоматис, 2004. – 416 с.
5. Коваленко О. *Щоб язык міг довести і до Києва, і до Лондона, і до Парижа...: формування компетентнісного підходу до вивчення іноземних мов* / Оксана Коваленко // *Іноземні мови в навчальних закладах*. – 2008. – № 3. – С. 28 – 30.

6. Атрощенко Т.О. *Методика викладання дисциплін лінгво-дидактичного циклу: Навчально-методичний посібник за кредитно-модульною системою організації навчального процесу* / Т.О. Атрощенко. - К.: Кондор-Видавництво, 2015. - 164 с.

**References:**

1. Pavliutenkov Je. M. *Modeliuvannja pedagogichnykh procesiv* / Je.M. Pavliutenkov // *Upravlinnia shkoloju*. – 2007. – № 10. – С. 2 – 3.

2. Derzhavna nacionaljna prohrama «Osvita» («Ukrajina XXI stolittja»)[Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.info-library.com.ua/books-text-563.html>

3. Morsjka L.I. *Metodychna systema pidgotovky majbutnjogho vchytelja inozemnykh mov do vykorystannja informacijnykh tekhnologij u navchanni uchniv: [monohrafija]* / Morsjka L.I. – Ternopilj: TNPU im. V. Ghnatjuka, 2007. – 243 s.

4. Shchukin A.N. *Obuchenie inostrannym yazykam: Teoriya i praktika: Uchebnoe posobie dlya prepodavateley i studentov* / A.N. Shchukin. – M.: Filomatis, 2004. – 416 s.

5. Kovalenko O. *Shhob jazyk migh dovesty i do Kyjeva, i do Londona, i do Paryzha...: formuvannja kompetentnisnogho pidkhodu do vyvchennja inozemnykh mov* / Oksana Kovalenko // *Inozemni movy v navchalnykh zakladakh*. – 2008. – № 3. – С. 28 – 30.

6. *Atroshchenko T.O. Metodyka vykladannja dyscyplin lynchvo-dydaktychnogho cyklu: Navchaljno-metodychnyj posibnyk za kredytno-moduljnoju systemoju orghanizaciji navchaljnogho procesu* / T.O. Atroshchenko. - K.: Kondor-Vydavnyctvo, 2015. – 164 s.

**УДК 37.03:613-057.87**

**ВАЛЕОЛОГІЧНЕ СПРЯМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ  
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

**кандидат педагогічних наук, Файчук О.Л., Шельчук М.І.**

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,  
Україна, Миколаїв

*У статті розглядаються особливості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Окреслено стан дослідженості означеної теми у площоні наукових розвідок. Зазначається актуальність та необхідність впровадження валеологічного аспекту в навчальний процес. Метою статті є теоретичний аналіз особливостей валеологічного спрямування професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Методами досягнення поставленої мети статті стали: аналіз, синтез, узагальнення та порівняння.*

*На основі проведеного аналізу визначену мету, завдання та напрямки валеологічного спрямування професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Виокремлено такі напрямки, як: актуалізація валеологічних цінностей у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників; формування їх валеологічної свідомості та стимулювання валеологічної активності.*

*Ключові слова: професійна підготовка, майбутні соціальні працівники, вищий навчальний заклад, валеологічна спрямованість навчання, мета навчання, валеологічна діяльність.*

*PhD in Pedagogical Sciences, Faychuk O.L., Shelchuk M.I. Valeological direction of professional education of future social workers/ Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine, Mykolaiv*

*The features of professional preparation of future social workers are examined in the article. Outlined consisting of investigationalness of the noted theme of ploschoni of scientific secret services. Actuality and necessity of introduction of valeological aspect is marked in an educational process. The purpose of the article is a theoretical analysis of features of valeological direction of professional preparation of future social workers. Became the methods of achievement of the put purpose of the article: analysis, synthesis, generalization and comparison.*

*On the basis of the conducted analysis certain goal, task and directions of valeological direction of professional preparation of future social workers. Such directions are selected, as: actualization of valeological values is in the process of preparation of future social workers; forming of them valeological consciousness and stimulation of valeological activity.*

*Key words: professional preparation, future social workers, university, valeological orientation of studies, purpose of studies, valeological activity.*

**Вступ.** На сучасному етапі соціально-економічного розвитку відбувається реформування освітньої галузі з метою модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців. Особливих змін вимагає підготовка соціальних працівників, діяльність яких передбачає надання соціальної допомоги різним верствам населення, сприяння гуманізації соціокультурного середовища, проведення превентивної діяльності у сфері здорового способу життя. Зазначена актуальність посилюється негативними наслідками практичної діяльності у довікллі, тенденціями щодо зростання захворюваності молоді, масовим поширенням шкідливих звичок, знеціненням індивідуального й суспільного здоров'я, погіршенням екологічної ситуації в Україні. За таких обставин вирішення проблеми валеологізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників має соціальне, педагогічне та професійне значення.

Необхідність наукового вивчення та практичного вирішення окресленої проблеми спонукає вчених у галузі філософії, психології, валеології, культурології, педагогіки до здійснення наукового пошуку. Заслужують на особливу увагу праці, в яких висвітлюється питання формування здорового способу життя особистості (І. Бех, І. Зязюн, М. Євтух, та ін.), валеологічної культури (Т. Бойченко, І. Брехман, Е. Вайнер, В. Колбанов та ін.), теорії і методики професійної підготовки майбутніх соціальних працівників (С. Архипова, М. Галагузова, А. Капська, В. Поліщук, Л. Тюття та ін.); сучасної організації неперервної валеологічної освіти і виховання молоді (Т. Нікіфорова, В. Оржеховська та ін.), валеологізації навчально-виховного процесу у вищій школі (В. Бойченко, О. Бондаренко, М. Гончаренко, В. Горащук та ін.), впливу валеологічних знань і вмінь на якісні показники професійної культури майбутніх фахівців різних спеціальностей (В. Бобрицька, Г. Кондрацька, Г. Майборода та ін.).

Результати науково-педагогічних досліджень учених мають важливе значення для осмислення і практичного вирішення вказаної проблеми, дозволяють виділити окремі її аспекти. Проте у сучасній літературі ще відсутні питання, щодо особливостей валеологічного аспекту професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

**Формулювання мети статті та завдань.** Метою статті є теоретичний аналіз особливостей валеологічного спрямування професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

**Виклад основного матеріалу статті.** Вища освіта в Україні покликана сприяти забезпеченню та вирішенню соціальних проблем, які є актуальними для суспільства і вимагають активного розв'язання на теоретичному і практичному рівні. Сьогодні особливої гостроти набувають питання поліпшення здоров'я населення в Україні у зв'язку з поширенням інфекційних хвороб, СНІДу, наркоманії, алкоголізму, куріння, незахищених статевих стосунків, нераціонального харчування, гіподинамії та інших проявів нездорового способу життя. На жаль, вища школа сьогодні не має чіткої спрямованості на активне вирішення окресленої проблеми. Це може бути пов'язано з відсутністю положень щодо пріоритетності питання валеологізації процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та недостатньою участю викладачів у цьому процесі. Розуміння необхідності посилення ролі вищої професійної освіти у системному вирішенні вказаної проблеми спонукає нас визначити її мету, завдання та напрямки.

Мета вищої професійної освіти є передумовою її якості. У Законі України «Про освіту» мету освіти визначено так: «Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства та держави. Метою освіти є загальний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства, розвиток її

талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями» [1, с. 6].

Сучасна наукова література не дає однозначної відповіді щодо мети вищої освіти у напрямку валеологізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Така ситуація спонукає нас до пошуку оптимальної відповіді на дане питання. Так, мета вищої професійної освіти у цьому напрямку має полягати у закріпленні валеологічних знань, понять, уявлень у свідомості соціальних працівників. Водночас мета не обмежується лише засвоєнням знань, а й передбачає оволодіння вміннями організації валеологічної діяльності. Це вимагає переосмислення змісту окремих навчальних дисциплін та практичної підготовки студентів. Отже, мета вищої освіти у зазначеному контексту передбачає формування професійних якостей, необхідних для активного сприймання, усвідомлення та примноження валеологічних цінностей у повсякденному житті та процесі професійної діяльності соціальних працівників.

Валеологічне спрямування професійної підготовки майбутніх соціальних працівників передбачає визначення завдань, які необхідно вирішити. Саме завдання виступають тими конкретизованими кроками, які дозволяють досягти визначеної мети. Розглядаючи питання фахової підготовки майбутніх соціальних працівників, І. Мельничук [3] зазначає, що її головне завдання полягає у першочерговій орієнтації на формування професійної компетентності студентів на основі оволодіння ними фаховими знаннями, вміннями і навичками з різними категоріями клієнтів.

Зазначені завдання мають загальний характер і не відображають специфіки підготовки соціальних працівників. У зв'язку з цим виникає необхідність конкретизувати завдання, які б відображали цілеспрямований процес підготовки майбутніх соціальних працівників з урахуванням валеологічного аспекту. До основних завдань професійної підготовки відносяться такі, як: формування відповідального ставлення до валеологічних цінностей як соціальної, професійної та особистісної категорії; освоєння системи валеологічних знань, понять та уявлень, необхідних для реалізації принципів здорового способу життя; набуття досвіду практичного використання валеологічних цінностей у процесі професійної та особистісно орієнтованої діяльності.

Для ефективного спрямування професійної підготовки майбутніх соціальних працівників відповідно до окресленої мети необхідно визначити конкретні напрямки цього процесу. В цілому можна

виокремити такі напрямки, як: актуалізація валеологічних цінностей у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників; формування їх валеологічної свідомості та стимулювання валеологічної активності.

Так, актуалізація валеологічних цінностей майбутніх соціальних працівників можлива за умови такої організації навчально-виховного процесу вищої школи, за якої у студентів виникатиме стійкий внутрішній інтерес до валеологічних питань, усвідомлення здоров'я як найважливішої особистісної, соціальної та професійної цінності. Формування валеологічної свідомості передбачає оволодіння студентам знаннями, які допомагають на практиці створювати систему засобів та прийомів для досягнення професійної мети, планувати свою діяльність, оцінювати її результати. До системи базових валеологічних знань валеологічного змісту соціальних працівників належать знання: норм державного законодавства з основ здоров'я; основ валеології; основних закономірностей розвитку особистості; специфіки потреб та інтересів різних вікових груп дітей та молоді; способи психолого-педагогічної діагностики. Всі ці знання реалізуються в практичній діяльності і тісно пов'язані з уміннями, які закладають практичний напрямок підготовки.

Стимулювання валеологічної активності майбутніх соціальних працівників у процесі навчання передбачає поєднання теоретичної і практичної підготовки через систему практик та практичних занять. Так, при вивченні системи служб соціальної роботи на першому курсі студенти проходять ознайомчу практику в соціальних закладах різного спрямування. У подальшому студенти, відповідно, проходять волонтерську, виробничу, переддипломну, наукову, науково-педагогічну практики. Вивчення та аналіз проходження практики соціальними працівниками засвідчує наявність протиріч між якістю професійної підготовки і результативністю їх самостійної діяльності; вимогами до професійних умінь та готовністю студентів тощо.

Слід зазначити, що в окремих дисциплінах професійної підготовки майбутніх соціальних працівників лише фрагментарно введено матеріал, що розкриває зміст і специфіку валеологічних питань. Наявні навчальні дисципліни, підручники та посібники недостатньо уваги приділяють валеологічним аспектам підготовки майбутніх соціальних працівників.

У зв'язку з цим постає необхідність у розробці відповідної навчальної дисципліни «Валеологія» для соціальних працівників, визначено її зміст з метою формування валеологічних знань, умінь і навичок. Зазначена дисципліна передбачає ознайомлення студентів з основними валеологічними поняттями, здобуття досвіду з питань валеологічної діяльності, самовдосконалення в цьому напрямку. У процесі вивчення зазначеної дисципліни у студентів має сформуватися система знань про сутність та основні складові

валеологічної культури, зміст і роль валеологічних знань у професійній діяльності соціальних працівників, особливості валеологічної діяльності з різними категоріями клієнтів, про основні складові здоров'я тощо.

Ознайомлення студентів з необхідними валеологічними знаннями у процесі викладання соціально-гуманітарних та фахових дисциплін передбачає передачу їм необхідних знань під час вивчення низки дисциплін, які вирішують дане питання. Основними такими дисциплінами є: медико-соціальні основи здоров'я, вікова фізіологія, психологія, психологія особистості, психодіагностика, соціальна робота з різними групами клієнтів та ін.

Важливою функцією вищої освіти є використання засвоєних знань на практиці. Так, В. Кремень зазначає, що «у теперішніх умовах суттєво актуалізується функція навчального процесу – навчити людину використовувати здобуті знання у своїй практичній діяльності – професійній, громадсько-політичній, побуті тощо. Знання мають стати органічною, сутнісною складовою особистості, що визначає її поведінку і характер дій» [2, с. 7-8].

Основними валеологічними способами, які необхідно засвоїти соціальним працівникам, виступають: запобігання основним хворобам; дотримання умов здорового способу життя; догляд за своїм тілом; створення та підтримка гарного настрою; уникнення небезпечних ситуацій удома під час правильного, обережного користування електро- й газообладнанням, тепло- та водомережами; відповідальне ставлення до навколишнього світу тощо.

Під час формування валеологічних вмій та навичок важливе значення відіграють практичні методи навчання. Вони ґрунтуються на практичній діяльності студентів, формують відповідні вміння і навички. До цих методів належать вправи, лабораторні та практичні роботи, практика студентів тощо. Практичні роботи слід проводити після вивчення певних розділів, тем.

На наш погляд, способами інтеграції валеологічних знань у практичну діяльність майбутніх соціальних працівників можуть бути дослідницькі завдання, практикоорієнтовані завдання у рамках вивчення соціально-гуманітарних та фахових дисциплін: розроблення планів проведення і сценаріїв окремих занять, моделювання проектів і програм валеологічної діяльності в установах різного типу.

Майбутні соціальні працівники мають оволодіти способами валеологічної діяльності залежно від складових здоров'я (фізичне, соціальне, психічне і духовне). Відповідно, організація валеологічної діяльності з питань фізичного здоров'я передбачає оволодіння способами раціональної організації режиму дня, збалансованого харчування, фізичних вправ, безпеки праці під час трудової діяльності, профілактики захворювань, загальної фізичної

працездатності, дотримання особистої гігієни, збереження репродуктивного здоров'я, розробки профілактичних програм тощо.

Організація валеологічної діяльності з питань соціального здоров'я передбачає оволодіння способами соціальної адаптації, соціального забезпечення життєво важливих потреб клієнтів, профілактики асоціальної поведінки, попередження шкідливого впливу наркотичних речовин на здоров'я, соматичних та інфекційних захворювань, хвороб, що передаються статевим шляхом, і СНІДу, формування здорового способу життя та культури здоров'я серед своїх клієнтів та особистої відповідальності за наслідки нездорового способу життя, популяризації здоров'я тощо.

Важливим у діяльності соціальних працівників є оволодіння способами організації валеологічної діяльності з питань психічного здоров'я, що передбачає: саморегуляцію, самоактуалізацію, самомотивацію, профілактику стресу та синдрому професійного вигорання, попередження шкідливих звичок, психологічну самодопомога, профілактику впливу засобів масової інформації та мистецтва на психічне здоров'я людини, мотивацію здоров'ятворчої поведінки і ціннісних орієнтацій тощо. Способи організації валеологічної діяльності з питань духовного здоров'я включають: пропаганду та культивування традицій культури здоров'я українського народу, національних особливостей формування здоров'я, формування цінностей здоров'я та здорового способу життя, звернення до можливостей мистецтва (музичного, образотворчого, театрального) з метою збагачення досвіду клієнтів щодо духовної краси людини, передачу традицій культури здоров'я українського народу та національних особливостей формування здоров'я тощо.

Практична підготовка майбутніх соціальних працівників є важливою частиною освітньо-професійної програми їх навчання. Практика має велике значення для формування особистості фахівця і дає змогу: ґрунтовніше засвоїти необхідні валеологічні знання, сформувані валеологічні уміння та навички самостійного пошуку ефективних шляхів розв'язання проблем, пов'язаних зі здоров'ям клієнтів; приймати важливі професійні рішення з урахуванням наслідків для здоров'я свого та своїх клієнтів; оволодіти способами валеологічної діяльності з різними категоріями клієнтів. Розглядаючи особливості організації практики, В. Поліщук зазначає, що «ефективність практики залежить не лише від вдалого підбору базових закладів з добре поставленою роботою та творчо працюючим персоналом, але і від психологічної готовності студентів до роботи в соціальній сфері. Тому в процесі роботи зі студентами цим питанням приділяється особлива увага» [4, с. 119].

Після проходження практики у студентів закріплюються: необхідні знання, в тому числі валеологічного змісту, стосовно форм та методів

роботи; уявлення про майбутню професійну діяльність; вміння правильно обирати способи та методи роботи залежно від складності професійної ситуації та особливостей конкретної категорії клієнтів.

**Висновки.** Мета валеологічної підготовки в умовах ВНЗ – це становлення валеологічної культури особистості, що виражається у готовності майбутнього спеціаліста соціальної роботи реалізовувати отримані знання про здоров'я. Йдучи шляхом валеологічного спрямування професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, ознайомлення їх зі знаннями валеологічного змісту, оволодіння необхідними способами валеологічної діяльності з різними категоріями клієнтів, можна досягти бажаних результатів процесу валеологізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

### **Література:**

1. Закон України «Про освіту» // *Освіта*. – 1996. – № 43–44. – С. 6–11.
2. Кремень В.Г. Якісна освіта: сучасні вимоги / *Педагогіка і психологія*. – 2006. – № 4. – С. 5–17.
3. Мельничук І.М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед.наук: 13.00.04 / І. М. Мельничук. – Тернопіль, 2011. – 43 с.
4. Поліщук В. Місце неперервної практики у цілісній системі підготовки соціальних педагогів / В. Поліщук // *Вісник Львівського університету*. 2001. – Вип. 15. Ч. 1. – С. 116–124.

### **References:**

1. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» // Osvita*. – 1996. – № 43–44. – S. 6–11.
2. *Kremen V.H. Yakisna osvita: suchasni vymohy / Pedagogika i psykholohiia*. – 2006. – № 4. – S. 5–17.
3. *Melnychuk I.M. Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii u vyshchyykh navchalnykh zakladakh: avtoref. dys. ... d-ra ped.nauk: 13.00.04 / I.M. Melnychuk*. – Ternopil, 2011. – 43 s.
4. *Polishchuk V. Mistse neperervnoi praktyky u tsilisnii systemi pidhotovky sotsialnykh pedagogiv / V. Polishchuk // Visnyk Lvivskoho universytetu*. 2001. – Vyp. 15. Ch. 1. – S. 116–124.

#### IV. ART AND ART CRITICISM

УДК: 7.048

##### РОЛЬ ІСТОРИЧНИХ КОСТЮМІВ У СТВОРЕННІ КОЛЕКЦІЇ СУЧАСНОГО ОДЯГУ

кандидат педагогічних наук, Дяченко А.В.

Мистецький інститут художнього моделювання та дизайну імені  
Сальвадора Далі, Україна, м.Київ

*У статті подано визначення поняття костюму і його особливі ознаки. Сформовано основні тенденції історичного розвитку костюмів. Відтворено у табличному вигляді історичну еволюцію костюму в контексті зміни художніх стилів у мистецтві. Наведено приклади використання історичних костюмів у наш час. Описані основні тренди минулого, які відновили актуальність зараз. Визначено значення кольору в композиції костюму, роль аксесуарів в сучасному костюмі. Згадано народний костюм як засіб вираження духовності нації та визначено популярність застосування його окремих елементів у створенні колекції сучасного одягу. Підсумовано роль історичних костюмів у створенні колекції сучасного одягу. Об'єктом дослідження закономірно стає костюм, його історичні форми. Предметом дослідження виступає процес розвитку сучасного костюму в історичному контексті.*

*Ключові слова: історичний костюм, еволюція костюмів, тренди, колекція одягу.*

*PhD in Pedagogical sciences, A. Diachenko The role of historical costumes to create a collection of modern clothes / Art Institute art and design modeling named Salvador Dali, Ukraine, Kiev*

*The article contains the definition of the suit and its special features. Formed main trends of historical costumes. Modeled in tabular form the historical evolution of costume changes in the context of artistic styles in art. Examples of the use of historical costumes today. The basic trends of the past that is renewed urgency. Mentioned national costume as a means of expressing spirituality of the nation and defined the popular use of the individual elements in creating a collection of contemporary apparel. Ante color composition costume accessory role in contemporary costume. Summed up the role of historical costumes to create a modern collection of clothes. The object of research is naturally suit its historical form. The subject of research is the process of modern costume in historical context.*

*Keywords: historical costume, costumes evolution, trends clothes collection.*

**Постановка проблеми.** Французьке слово «костюм» пов'язане зі звичаєм, визначає характер епохи, стилю, і, разом з тим, включало в себе спосіб і манеру носіння одягу. Історія розвитку суспільства тісно пов'язана з розвитком моди. Тому історія костюма - це важливий аспект історії культури. Все, чого могло досягти людство в різних сферах діяльності, знайшло своє відображення в одязі. Кожна епоха створює свій естетичний ідеал людини, свої норми краси, виражені через конструкцію костюма, його пропорції, деталі, матеріал, колір, зачіски, грим. У всі періоди існування станового суспільства костюм був засобом вираження соціальної приналежності, знаком привілеїв одного стану перед іншим. Чим складніша структура суспільства, тим багатша традиція, тим цікавіші й оригінальніші костюми.

Сьогодні модний костюм в силу частотої змінюваності його форм не встигає стати звичаєм навіть на короткий період. Тепер під терміном «костюм» розуміється набір елементів одягу та аксесуарів, який несе інформацію про спосіб окремої людини або соціальної групи людей. Хоча кожного сезону мода підлягає змінам, проте все рівно залишається вірною своєму натхненню образами минулого. У моді минулого багато хто знаходить романтизм, тоді як в моді справжнього його немає. Тому посилена увага кутюр'є до історичних костюмів в умовах сьогодення є об'єктивно визначеною.

Тож дизайнери застосовують у сучасних колекціях одягу провідні мотиви історичних костюмів з певними цілями:

- відродити забуті традиції;
- продемонструвати романтизм тієї чи іншої епохи;
- підкреслити історичне значення костюму;
- акцентувати увагу на повторюваності моди тощо.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Пропонована тема цікавила Васильєва О., Камінську М., Стеців О., Святокум М. та ін.

**Мета роботи** — визначити роль історичних костюмів у створенні колекцій сучасного одягу.

**Виклад основного матеріалу.** Костюм відрізняється від одягу тим, що він включає в себе ще й наряд. До складу костюма прийнято також відносити ряд різноманітних дрібних предметів, які безпосередньо не надівають на тіло або одяг. Це сумочки, віяла, муфти, парасольки та інші приналежності костюма.

З історичним розвитком суспільства створювалася дедалі більша різноманітність у типах костюмів, які відрізняються за своїм призначенням або за основним заняттям тих, хто їх носить. Так з'явилися повсякденні (домашні, робочі, вихідні) костюми, парадні та святкові, костюми спеціального призначення (купальні, спортивні, військові), цивільні костюми різних класів, станів і груп, професійні костюми і форми строго регламентовані щодо складу, крою, кольорів, знаків розрізнення [2, с. 14].

Костюм розвивався в тісній залежності від розвитку суспільства, тому доцільно відтворити історичну еволюцію костюму в контексті зміни художніх стилів у мистецтві (табл. 1).

Таблиця 1

**Історична еволюція костюму в контексті зміни художніх стилів у мистецтві**

1	Середньовіччя	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Про народження історичного костюма можна говорити з часів раннього Середньовіччя, адже до цього, в період Античності, люди носили дуже простий одяг, яка не могла називатися костюмом як таким. У Середні століття з'явився костюм як багат шаровий комплект – у ньому була передбачена нижня довга сорочка (туніка) з довгими рукавами і повністю покриває ноги, на неї одягалась контрастна за кольором верхня сорочка або плаття, які мали укорочену спідницю і рукав. В ту пору одяг була найбільш утилітарної, навіть у знатних персон вона не відрізнялася пишністю і різноманітністю.</li> <li>• У XIII столітті почалося ускладнення костюма, який став багат шаровим. Поверх нижньої сорочки жінки одягали котту, верхнє плаття з льону, вовни, шовку. Три основні кольори: червоний, зелений і блакитний. Поверх коти надівався сюрко – елемент верхнього одягу. Головні убори були невід'ємною частиною костюма як жінок, так і чоловіків. Різноманітність їх форм компенсувало скромність суконь.</li> <li>• Костюм пізнього середньовіччя – це історія порушення заборон на шик в образі. У період з чотирнадцятого по шістнадцяте століття багат шаровість тільки збільшувалася, хоча до обсягів костюмів пізніших епох було ще далеко. Носилася нижня і верхня одяг, і кожен з шарів складався з трьох-п'яти обов'язкових елементів – справжня «цибулина».</li> </ul>
2	Відродження	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Епоха Відродження дійсно відродила моду, що особливо помітно в зміні жіночого костюма. В кінці XVI століття з'явилася жорстка каркасна спідниця, яка надавала фігурі пишність, сукні стали шити з дорогих матеріалів, мали вже не обмежений набір кольорів, а сягали красою дизайну.</li> </ul>
3	XVII — XVIII ст.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Чоловічий костюм мав помітно воєнізовані риси.</li> <li>• Жіночий костюм продовжував насолоджуватися розкішшю, яка тепер багато проявилася у численних аксесуарах, які стали невід'ємною частиною образу.</li> <li>• XVII і XVIII століття стали найбільш затребуваними в плані запозичень історичного костюма в наші дні. Саме епоха бароко і рококо з їх тенденцією до неймовірної пишності спідниць, багатого декорування аксесуарами, вишивками часто асоціюється з історичним костюмом в принципі.</li> </ul>
4	XIX ст.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• На початку XIX століття потяг до розкоші в костюмі поступово слабшає, що спочатку було помітно в аскетичному ампірному стилі, а потім і в романтичному</li> </ul>

		сукню зі шнурованим корсетом з означеної талією і пишними рукавами. На стику наступних століть жінка була звільнена від тісного корсета, з його зникненням можна відзначати захід історичного костюма.
5	XX ст. – поч. XXI ст.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• На початку XX століття народилася її величність мода – відтепер дизайнери будуть диктувати, що носити чоловікам і жінкам, одяг поступово почав втрачати зв'язок з конкретною епохою та її вимогами до зовнішнього вигляду. Епоха модерн характерна більш природними лініями і відмовою від пишноти, стала «останньою ластівкою», яка ознаменувала перехід від костюма до індивідуального стилю.</li> </ul>

\* - розроблено автором на основі [4], [6]

На перший погляд історичні костюми можуть здатися необізаному користувачеві незатребуваними і практично не потрібними, проте, це не так. Історичні костюми просто необхідні для постановок у театрах, вуличних вистав, лицарських боїв та інше.. Історичні костюми використовуються в різноманітних фотосесіях і відео. Навіть у звичайних шкільних спектаклях історичний костюм може дуже стати в нагоді. Особливо чудово виглядають в історичному плані саме жіночі наряди, які застосовувалися в період від середніх віків і до закінчення дев'ятнадцятого століття [6].

На думку редакторів журналу Vogue у створенні колекцій одягу 2017 року доцільно застосовувати провідні тенденції 80-х — поч. 2000-х років (табл. 2). Зокрема, важливим є значення кольору. Найпопулярнішими на даний час є яскраві кольорові гами, запозичені з 80-х: усі відтінки рожевого, насичено блакитний, яскраво помаранчевий. У аксесуарах перевага надається масивності прикрас, чітким геометричним формам. Ще один модний тренд, який відновив актуальність – зміїні елементи. У створенні нових колекцій одягу дизайнери також пропонують вибір з елементів ретро-футуризму, поп-арту, бохо, диско або стилю «мафіозних» 20-х років. Повертається мода і на короткі жіночі стрижки: каре, боб, пікс.

Таблиця 2

### Основні модні тенденції 2017 року

1	Гламур 80-х	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Поєднання короткого светри з фотографією білого тигра, водолазки з яскравим графіті і міні-спідниці виглядає досить привабливо крім панчох і леопардових тфель у Giamba.</li> <li>• Анімалістичні мотиви можна побачити і в колекції Just Cavalli. Шкіряні спідниці, яскраві топи, прозорі речі та тюлеві багаточарові спідниці відмінно виглядали на показах таких дизайнерів, як Lorenzo та серафіні і Moschino.</li> </ul>
2	Оksamит	<ul style="list-style-type: none"> <li>• В осінніх колекціях було представлено велику кількість одягу з кольорового оксамиту, наприклад, брючні костюми в стилі 80-х від Phillip Lim.</li> </ul>

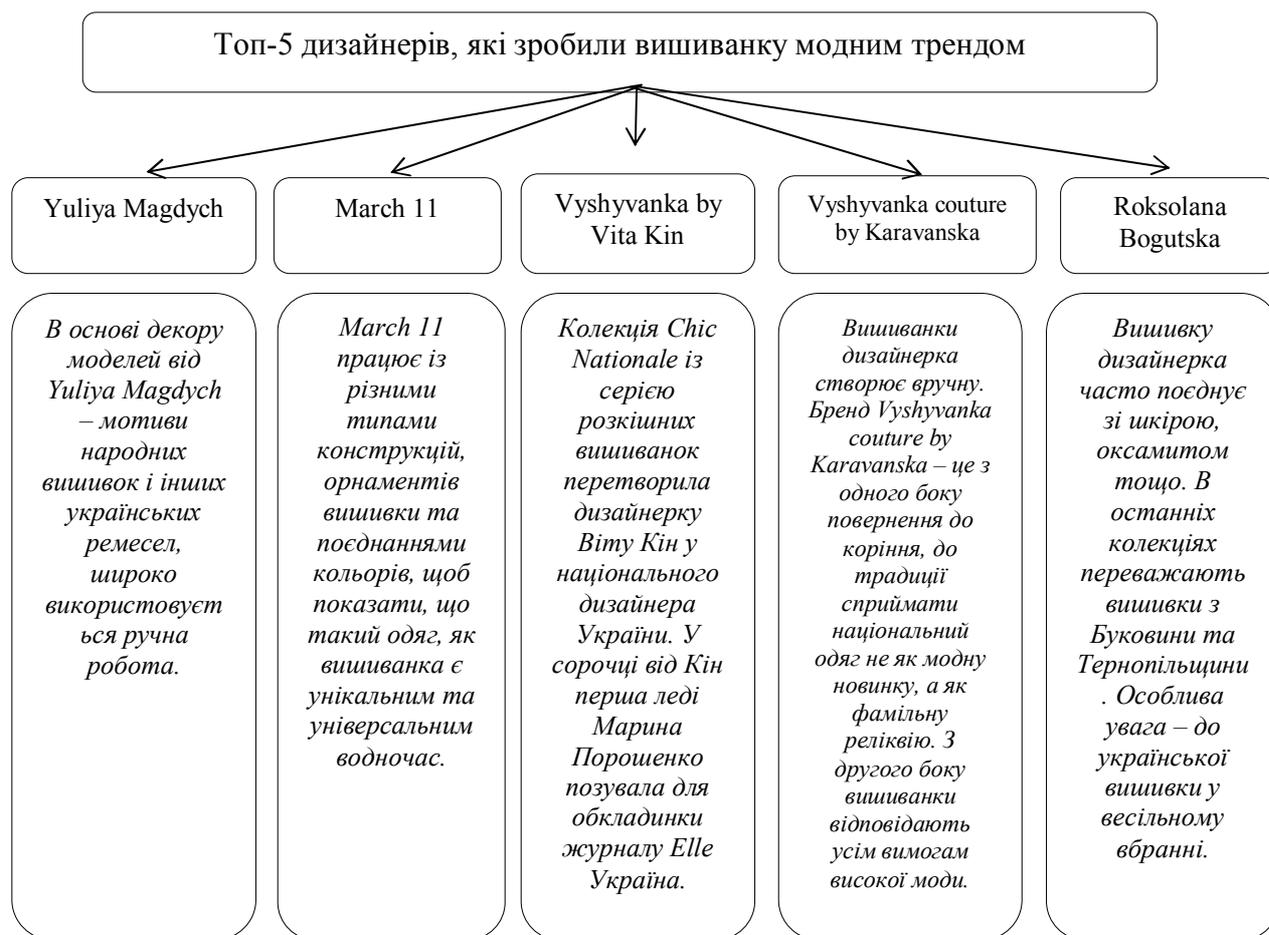
		<ul style="list-style-type: none"> <li>• Спортивні речі кольору яскравої фуксії з колекції Prabal Gurung відмінно поєднуються з чобітьми такого ж кольору і текстури.</li> <li>• У DKNY оксамит представлений з багат шаровому варіанті. Оксамит цілком можна назвати матеріалом року!</li> </ul>
3	Замша	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Замша стала однією з самих практичних тенденцій сезону осінь/зима 2016-2017.</li> <li>• У Tory Burch можна побачити замшеві сині джинси довжиною до середини ікри, замшеві брючні костюми в чоловічому стилі від Ralph Lauren, які напевно будуть затребувані, а також прекрасні плащі із замші у Narciso Rodriguez в поєднанні з тонким атласом.</li> </ul>
4	Сітчасті деталі	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Мереживо в цьому сезоні поступається за популярністю сітці, яка набуває панківські та готичні мотиви, сильно відрізняють цей тренд від попередніх сезонів.</li> <li>• Варто відзначити водолазки, а також частина спідниць на сукнях, деталі, або повні комплекти з сітки як на презентації колекції Mulberry.</li> </ul>
5	Вишиття та мереживо	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Мережива і вишивка, як і раніше, є важливою частиною осінньо-зимових колекцій сезону 2016-2017, вдало доповнюючи водолазки, оксамитові сукні та чоловічі штани.</li> <li>• У Mulberry чудові мереживні сукні поєднуються з шкіряними куртками і блискучими заклепками на спідницях.</li> <li>• Також у всіх колекціях можна зустріти речі, багато прикрашені вишивкою.</li> </ul>
6	Застосування металіка, блискучих заклепок і стразів	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Металеві луки також були присутні на подіумах, спідниці, сукні, топи, брюки та інші предмети одягу відливали усіма відтінками срібла, золота, міді та інших металів.</li> <li>• Різноманітність блискучих металевих деталей є досить привабливим, особливо в колекціях Alexander McQueen і Peter Pilotto.</li> </ul>
7	Топи і сукні з бантами	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Банти в області шиї можна назвати найбільш складним трендом року, адже вони з'являються як на топах, так і на стрімких сукнях у шкільному або в вікторіанському стилі.</li> <li>• Блузи і сукні в достатку представлені в колекціях Roksanda, Philosophy, Peter Pilotto, Temperley London, Osman, Marc Jacobs та інших дизайнерів.</li> </ul>
8	Асиметричні рукави і відкриті плечі	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Акцент на плечах дійсно домінує в новому сезоні, на подіумах були представлені сукні з відкритим плечем, як у колекціях Herve Leger або Rag &amp; Bone.</li> <li>• Відкриті плечі на одязі без бретелей показано на показах таких дизайнерів, як Victoria Beckham і David Koma, а також багатьох інших</li> </ul>
9	Сучасний ковбойський варіант в стилі 70-х	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Хоча одяг в стилі 70-х майже зник з подіумів, в деяких колекціях можна побачити шкіряні куртки, плісировані спідниці і черевики зі шнурівкою, доповнені бахромою.</li> <li>• У Fausto Puglisi цей стиль представлений у менш рок-н-рольному варіанті з акцентом на Дикий Захід. Свої версії показані в колекціях Just Cavalli і Marcelo Burlon.</li> <li>•</li> </ul>

10	Глянсова лакована шкіра і вініл	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Шкіра є найбільш популярним матеріалом осені і виглядає ще більш сексуально в лакованому варіанті, такий тренд підійде тим, хто обожає привертати увагу.</li> <li>• Мокрий ефект шкіри і вінілу представлений як в яскравих відтінках, так і в більш спокійних тонах в колекціях Lacoste, Kenzo, Nina Ricci, Valentino, Iceberg, Lanvin та інших дизайнерів.</li> </ul>
----	---------------------------------	--

\* - розроблено автором на основі [3]

Що стосується українських дизайнерів, то варто зазначити тенденцію використання народних елементів у створенні колекцій сучасного одягу. Мотиви української вишивки використовують наймодніші, найдорожчі дизайнери світу. Створюються так звані «слов'янські колекції», серед яких неозброєним оком можна пізнати знайомі елементи – геометричні та квіткові орнаменти традиційної української вишивки [5].

Розглянемо топ-5 дизайнерів, які зробили вишиванку модним трендом (рис. 1):



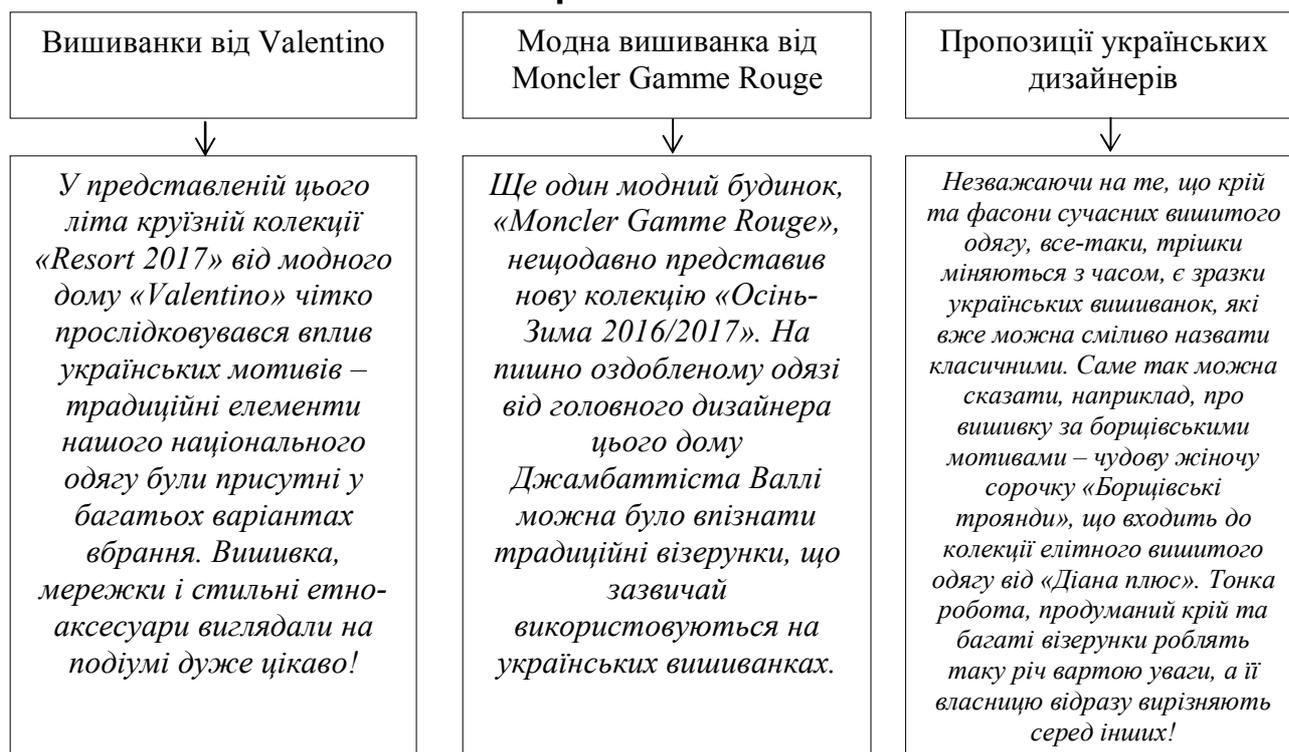
**Рис. 1. Топ-5 дизайнерів, які зробили вишиванку модним трендом\***

\* - розроблено автором на основі [9]

За такої популярності національного одягу доцільно згадати про його символізм. Адже кожна деталь, кожен елемент оздоблення і навіть спосіб пошиття етнічного вбрання з давніх-давен ніс у собі певний інформаційний код. Тому варто пам'ятати про вікову градацію українського одягу, його здатність засвідчувати соціальний, сімейний та навіть матеріальний стани людини. Також маємо регіональні відмінності, що помітні в порівняльному розгляді етнічного костюма. Все це дуже важливо знати, якщо вишиванка, наприклад, одягається українцем не для того, щоб приховати тіло, а з метою нести в маси національну ідею та любов до всього українського [8].

Тенденцію застосування історичних українських костюмів у створенні колекції сучасного одягу аналізує історик моди Зоя Звиняцьківська: «Переосмислення нашої культурної спадщини, переказ її сучасною мовою, інтеграція в актуальну моду – це набагато складніше, ніж робити вишиванки або нашивати на сучасний одяг стрічки з національним орнаментом. Але ця робота вже йде» [5].

**Модні тенденції вишиванок у 2017 році спостерігаємо на  
рис. 2:**



**Рис 2. Модні тенденції вишиванок у 2017 році\***

\* - розроблено автором на основі [8]

У світі моди існує безліч інших національних мотивів, до котрих дизайнери нерідко повертаються. Зокрема, малюнок «ікат», який у нас переважно асоціюється з одягом Середньої Азії, однак бере своє походження в Індонезії. Такий принт можна побачити, приміром, на сукнях Гуссі весняно-літньої колекції 2010 року чи на брюках колекції бельгійського дизайнера Дріса ван Нотена того ж сезону [2, с. 102].

Окрему когорту складають так звані "трайбал", або ж африканські принти. Здебільшого використовуються у форматі крупних малюнків, які дизайнери використовують для весняно-літніх колекцій.

Сучасний одяг, у якому використані народні мотиви, має відповідати таким вимогам (рис. 2):



**Рис 3. Вимоги щодо використання народних мотивів у створенні колекцій сучасного одягу\***

\* - розроблено автором на основі [7, с. 113]

Інтерес до старої одягу існував завжди. Наприклад, ми можемо спостерігати, що і в 18-му столітті була тенденція одягнутися під 17-й, тобто до сторічної одязі. А протягом всього 19-го століття всі стилі в одязі виключно повторювали минуле: ампір повторював античність, романтизм впроваджував мотиви Середніх століть, Ренесансу, друге рококо копіювало перший рококо і так далі аж до модерну. Тому вже в 19-му столітті люди із задоволенням не тільки збирали античні речі, але і користувалися старовинними віялами, старовинними ювелірними прикрасами, розпорювали безбожно сукні 18-го століття, щоб їх перекроїти на більш сучасні сукні 19-го століття, використовували старовинні мережива [1].

**Висновки.** Під терміном «костюм» розуміється набір елементів одягу та аксесуарів, який несе інформацію про спосіб окремої людини або соціальної групи людей. Тож дизайнери застосовують у сучасних колекціях одягу провідні мотиви історичних костюмів з певними цілями (відродити забуті традиції; продемонструвати романтизм тієї чи іншої епохи; підкреслити історичне значення костюму; акцентувати увагу на повторюваності моди тощо). Костюм розвивався в тісній залежності від розвитку суспільства, тому можемо спостерігати історичну еволюцію костюму в контексті зміни художніх стилів у мистецтві.

На думку редакторів журналу Vogue у створенні колекцій одягу 2017 року доцільно застосовувати провідні тенденції 80-х — поч. 2000-х років. Найпопулярнішими кольорами виступають усі відтінки рожевого, насичено блакитний, яскраво помаранчевий. У аксесуарах перевага надається масивності прикрас, чітким геометричним формам. Ще один модний тренд, який відновив актуальність – зміїні елементи. У створенні нових колекцій одягу дизайнери також пропонують вибір з елементів ретро-футуризму, поп-арту, бохо, диско або стилю «мафіозних» 20-х років.

Все більшої популярності набирає тенденція використання народних елементів у створенні колекцій сучасного одягу. Мотиви української вишивки використовують найпопулярніші дизайнери світу, а також провідні українські дизайнери.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можемо запевнити, що інтерес до історичних костюмів беззаперечно зростає. Це служить доказом важливості їх ролі у створенні колекції сучасного одягу.

### **Література:**

1. Васильєв О. *Мода на бабусині сукні* / О. Васильєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://megasite.in.ua/123196-moda-na-babusini-sukni.html>. – Назва з екрану.
2. Камінська Н. *Історія костюма* / Н. Камінська. - М., 1970.
3. Сартанія М. *Тренди, які повернулися до нас з минулого* / М. Сартанія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lady.tochka.net/ua/65540-4-trenda-kotorye-vernulis-k-nam-iz-proshlogo/>. – Назва з екрану.
4. Сень М. *Історична костюмна реконструкція модного минулого* / М. Сень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kafedam.pp.ua/8879-storichniy-kostyum-rekonstruktsiya-modnogo-minulogo-dopomoga-zhnkam.html>. – Назва з екрану.
5. Святокум М. *Мовою барв, орнаментів і крою. Український народний костюм* / М. Святокум. – Режим доступу: <http://www.uamodna.com/articles/ukrayinsjkyu-narodnyu-kostyumtovoju-barv-ornamentiv-kroyu/>. – Назва з екрану.
6. Стеців О. *Історична еволюція одягу* / О. Стеців. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-14002-3.html>. – Назва з екрану.
7. Терешкович Т. *Словник моди: термінологія, історія, аксесуари* / Т. Терешкович. - Мінськ: Хелтон, 1999. - 459с.
8. Хомин В. *Модна вишиванка 2017: що пропонують світові та українські дизайнери* / В. Хомин. – Режим доступу: <http://www.dianaplus.com.ua/modna-vishivanka-2017-shho-proponuyut-dizajneri/>. – Назва з екрану.

9. Хомин В. Дизайнери, які зробили вишиванку модним брендом / В. Хомин. – Режим доступу: <http://lovelylife.in.ua/zhyttya/moda/top-5-dyzajneriv-yaki-zrobyly-vyshyvanku-modnym-trendom.html>. – Назва з екрану.

**References:**

1. Vasyliiev O. *Moda na babusyni sukni* / O. Vasyliiev [Elektronnyi resurs]. – *Rezhym dostupu*: <http://megasite.in.ua/123196-moda-na-babusini-sukni.html>. – *Nazva z ekranu*.

2. Kaminska N. *Istoriia kostiuma* / N. Kaminska. - M., 1970.

3. Sartaniia M. *Trendy, yaki povernulysia do nas z mynuloho* / M. Sartaniia [Elektronnyi resurs]. – *Rezhym dostupu*: <http://lady.tochka.net/ua/65540-4-trenda-kotorye-vernulis-k-nam-iz-proshlogo/>. – *Nazva z ekranu*.

4. Sen M. *Istorychna kostiumna rekonstruktsiia modnoho mynuloho* / M. Sen [Elektronnyi resurs]. – *Rezhym dostupu*: <http://kafedam.pp.ua/8879-storichniy-kostyum-rekonstrukcyia-modnogo-minulogo-dopomoga-zhnkam.html>. – *Nazva z ekranu*.

5. Sviatokum M. *Movoiu barv, ornamentiv i kroiu. Ukrainskyi narodnyi kostium* / M. Sviatokum. – *Rezhym dostupu*: <http://www.uamodna.com/articles/ukrayinsjkyy-narodnyy-kostyummovoyu-barv-ornamentiv-kroyu/>. – *Nazva z ekranu*.

6. Stetsiv O. *Istorychna evoliutsiia odiahu* / O. Stetsiv. – *Rezhym dostupu*: <http://ua.textreferat.com/referat-14002-3.html>. – *Nazva z ekranu*.

7. Tereshkovych T. *Slovnyk mody: terminolohiia, istoriia, aksesuary* / T. Tereshkovych. - Minsk: Khelton, 1999. - 459s.

8. Khomyn V. *Modna vyshyvanka 2017: shcho proponuiut svitovi ta ukraïnski dyzainery* / V. Khomyn. – *Rezhym dostupu*: <http://www.dianaplus.com.ua/modna-vishivanka-2017-shho-proponuyut-dyzajneri/>. – *Nazva z ekranu*.

9. Khomyn V. *Dyzainery, yaki zrobyly vyshyvanku modnym brendom* / V. Khomyn. – *Rezhym dostupu*: <http://lovelylife.in.ua/zhyttya/moda/top-5-dyzajneriv-yaki-zrobyly-vyshyvanku-modnym-trendom.html>. – *Nazva z ekranu*.

УДК: 82 – 12: 7.01 (44) “19”

**«ВОСЕМЬ ПОЭМ ЖАНА КОКТО» ЖОРЖА  
ОРИКА – ФРАНЦУЗСКИЙ «ДАВИДСБУНД» ХХ ВЕКА.**

кандидат искусствоведения, Краснощек Е. Ю.

Харьковская гуманитарно-педагогическая академия, Украина,  
Харьков

*В основе исследования лежит изучение интонационной драматургии вокально-инструментального цикла Ж. Орика «Восемь поэм Жана Кокто» в контексте жизнестроительства по типу французской богемы. Изучение взаимодействия поэзии Кокто и музыки Орика обнаружили метод игры, многочисленные аллюзии на знаменитые произведения французских модернистов, кадровую драматургию, которые предопределили специфику исследовательского подхода к сочинению, воплощающему идеалы «потерянного поколения» художников, творивших в социуме, повлиявшем на их творчество. Отдельный ракурс работы посвящен осмыслению творческого почерка Ж. Орика, как композитора кинематографа.*

*Ключевые слова: французская богема, Ж. Кокто, Ж. Орик, камерно-вокальный цикл, поэма, аллюзия, кадровая драматургия, лейтинтонема, интонема, ритмоформула.*

*Ph.D in Art history, Krasnoshchek E.Yu. «Eight poems by Jean Cocteau» by George Orik – french «Davidsbund» of the 20th centry / Kharkov Humanitarian-Pedagogical Academy, Ukraine, Kharkov*

*The research is devoted to the study of intonation dramaturgy vocal-instrumental cycle of G. Orik "Eight poems of Jean Cocteau, in the context of arrangement of life according to the type of French Bohemia The method of play, many allusions to famous works of French Modernists, human drama, which determined the specifics of the research approach to composing, embodies the ideals of a "lost generation" of artists, created in society, that influenced on their creativity, were discovered in the process of studying of interactions of Cocteau's poetry and Orica's music poetry . A separate aspect of work is dedicated to understanding the idiom of G. Orik as a composer.*

*Key words: French Bohemia, J. Cocteau, G. Orik, Chamber and vocal loop, poem, allusion, framing drama, leytintonema, intonema, rythmomodel.*

**Вступление.** В современном искусствоведении и концертной практике заметно возрастает интерес к ранним образцам французского модернизма. Постижение идеалов «потерянного поколения» художников, творивших в период Первой мировой войны

и непосредственно после ее окончания, открывает новые грани того неподражаемого стиля творцов Нового искусства, которые уже перебрались с Монмартра на Монпарнас, танцевали джаз, обожествляли кинематограф и подражали американцам. Среди них значительное место занимает личность наиболее молодого представителя «Группы Шести» Жоржа Орика, ставшего знаменитым благодаря содружеству с Ж. Кокто в кинематографе. Музыка этого композитора сопровождает все наиболее известные шедевры киноискусства выдающегося режиссера. Однако, до сих пор достаточно мало изучены и редко исполняемы образцы камерно-вокальной музыки Ж. Орика, в частности, вокально-инструментальный цикл «Восемь поэм Жана Кокто». Исследование направления французского модернизма как явления синтетического и социального, с осознанием его специфики, в основе которой лежит общность художников многонациональных и творивших в сферах разных видов искусств, но собравшихся в Париже в одно и то же время, позволяет заострить стержневую проблематику, связанную с возникновением новых творческих направлений XX века, связанных в первую очередь с синтезом искусств.

Цель данного исследования состоит в выявлении данных тенденций посредством изучения семантики литературного первоисточника и его музыкального воплощения со всесторонним анализом интонационной драматургии цикла, что отвечает актуальным задачам современного музыковедения и музыкальной практики. Объект исследования – вокальное творчество Ж. Орика. Предмет – изучение влияния поэтики Г. Аполлинера на интонационную драматургию вокально-инструментального цикла Ж. Орика «Восемь поэм Жана Кокто». Материал исследования – камерно-вокальный цикл Ж. Орика «Восемь поэм Жана Кокто» и его литературный первоисточник. Методы исследования: историко-контекстуальный, семантический, жанровый, фонемологический, анализ интонационной драматургии, метод музыкально-речевого анализа.

*...известно, что красивая женщина среди других красоток  
смотрится лучше, чем среди дурнушек.  
Вот и мое своеобразие становится ярче  
в лучах славы тех, кто мне нравится и кто не похож на меня.*

*Ж. Кокто*

Среди композиторов, творивших под знаменем творческих идеалов Ж. Кокто, особое место принадлежит Жоржу Орику (1899-1983), избранному драматургом для сотворчества в области киноискусства. Работы Ж. Кокто-кинорежиссера – «Кровь поэта» (1930), «Красавица и чудовище» (1946), «Орфей» (1950), «Завещание Орфея» (1960) – написаны в содружестве с Ж. Ориком; «Федра» (1950) –

«хореографическая трагедия», признанная лучшим творением композитора, – результат совместной работы Ж. Орика и Ж. Кокто.

Именно Ж. Орика А. Бретон вводит в состав несостоявшегося собрания сюрреалистов «Международного конгресса по определению направлений и защиты Современного духа» [13, с. 129]. «Линия души» (Ж. Кокто) самого молодого композитора «Шестерки» была особо близка творческому поиску поэта-режиссера. Подтверждением этому служит имя-характеристика, которое дал «enfant terrible» («ужасный ребенок») Нового искусства Ж. Кокто – Ж. Орику: «чудо-ребенок» [6, с. 61]. Творческий союз художников, сохранивших детское мировосприятие, не случаен. В 1918-м году Ж. Кокто Ж. Орику посвятил знаменитое эссе «Петух и Арлекин». Ответом композитора стал вокальный цикл «Восемь поэм Жана Кокто» на стихи друга-поэта. В «Поэмах» молодой композитор одним из первых реализовал эстетические принципы Ж. Кокто, изложенные в эссе «Петух и Арлекин».

В раннем сочинении «Восемь поэм Жана Кокто» (1919) Г. Шнеерсон выявляет зерно будущего стиля письма Ж. Орика, которое получит развитие в последующих сочинениях: «ясный и лапидарный мелодический рисунок, подчеркнутая простота гармонии, юмор, ирония» [15, с. 257]. Уникальна характеристика поэтики Ж. Орика, данная Ж. Кокто в сборнике «Чистый лист» (1919), относящаяся к балету «Сретение»: «Орик любит не петроградскую ярмарку в передаче русских музыкантов, а ярмарку на Монмартре в своей передаче. Никакого базара, ориентализма и тоски на снегу. Здесь томление другого рода, оно навеяно каруселями нашего детства с их “океанскими волнами”, надувными шариками, современными “автомобилями” и “аэропланами”; а тут еще шарманка, и ревущая на пределе динамомашин, и салоны из бархата и золота, что на полной скорости проносятся в зеркалах» [6, с. 61]. Сравнение образности этого отрывка с вербальным текстом «Восьми поэм Жана Кокто» Ж. Орика свидетельствует о единой поэтической «линии» двух сочинений одного временного периода в творчестве композитора.

1-й номер цикла «Воздавая должное Эрику Сати» («*Hommage A Erik Satie*») выражает идею посвящения, как в вербальном, так и в нотном тексте. Текст Ж. Кокто содержит завуалированную звукописную семантику посвящения Э. Сати: аллитерационно-ассонантные построения, преломляющие идею вращения по звукам, содержащимся в имени композитора. Так, вербальный текст первого номера содержит: звук *r* 26 раз, звук *k* 14 раз, *s* – 11 раз, *t* – 10 раз. Если поэтическое посвящение регламентировано только 1-й поэмой, то музыкальное распространяется на весь цикл, благодаря распространению черт композиторского письма, свойственного Э. Сати и, в частности, превалированию ритмоформулы *rag-time*. Равновесие между чувством и разумом, явленное в цикле, отмечено влиянием «школы» «аркейского затворника», как именовали Э. Сати его современники. Среди сходных признаков композиторского

письма Э. Сати и Ж. Орика в «Поэмах» – организация музыкального материала посредством сопоставлений и контрастов; архаизация музыкального языка, применение диатонических гармоний.

№ 1 навеян живописью Анри Руссо: Ж. Кокто вводит аллюзию на картину «Мост в Севре» (1908). 1-я поэма обладает жанровыми чертами rag-time (двудольный размер и характерная ритмоформула восьмая две шестнадцатые, две восьмые). Музыка содержит аллюзию на «Rag-time Теплохода» из балета Э. Сати «Парад». Ассоциации, связанные с картиной А. Руссо «Заклинательница змей», отображены в музыке с помощью имитирования флейтовых приемов звукоизвлечения.

Темп Allegretto сохраняет свое значение на всем протяжении поэмы, претерпевая лишь некоторые изменения: ritenuto и rallentando возникают в зонах, связанных с образами сновидений. Логика построения поэтического текста поэмы №1 позволяет выявить четыре «кадра» (этапа) развития сюжета. Ж. Орик, избравший в качестве доминирующего принципа простоту, характерную стилю Э. Сати, представил ясную мелодику вокальной партии.

Вторая строфа текста Ж. Кокто формирует идеал красоты – пейзаж в свете Луны, являющийся связкой между данным номером и последующим. Диана, имя которой упоминает Ж. Кокто в поэме №2 «Пробуждение», в греческой мифологии – богиня Луны и охоты. Образ Луны – один из главных атрибутов картин Анри Руссо – вызывает ассоциации с картинами «Спящая цыганка», «Заклинательница змей», «Сновидение», «Карнавал». Так выявляется духовная связь между корифеями французского авангарда в живописи и музыке.

Двухчастный третий эпизод (см.: текст Ж. Кокто «африканский лев пожирает лошадь извозчика») содержит некие аллюзии на оркестровую пьесу Э. Сати «В лошадиной шкуре» (1911) и картину Анри Руссо «Напавший тигр».

Четвертый «кадр»-эпизод также двухчастен. Нисходящее движение мелодии вокальной партии соответствует поэтическому тексту, повествующему о возвращении с небес на землю. В последней строфе присутствует аллюзии на картины А. Руссо «Сновидения» (1910), «Заклинательница змей» (в тексте Ж. Кокто «Луна входит во флейту черного чародея») и на произведения Э. Сати («Пять гримас для сна в летнюю ночь», 1914; «Три пьесы в форме груши», 1903).

Если 1-я поэма связана с образами полета и сновидений, то вторая – с пробуждением ото сна. Поэтический текст номера «Пробуждение» («Réveil») – своеобразный диптих, основанный на двух «кадрах». Первый отображает мир аллегорического bestiaria. Второй – погружение в мир сказки странствий. Чередой проходят образы сына вдовствующей королевы, матроса, русалки. Ключевой является фраза «Слишком короткий сон», свидетельствующая о том, что пробуждение наступило только в конце стихотворения. Музыкальная форма «Пробуждения»,

соответствующая поэтическому диптиху, слагается из двух разделов и коды.

Музыка, сопровождающая две строфы поэтического текста, различается настолько, насколько и содержание разделов стихотворения. Композитор опирается на логику интонационного опережения поэтического текста. Данный метод выявляется и при введении фанфарной интонации, предвосхищающей содержание текста (слово «казарма»). Эта интонация появляется в первом разделе, встречается во втором (в тексте соответствуют образу Дианы), придавая музыке торжественный характер. «Глас фанфары» ассоциируется с сигналом пробуждения, наступлением рассвета. Этот эпизод в драматургии цикла отмечен появлением нового жанрового элемента – гимна, получающего дальнейшее развитие в 3-й и 5-й поэмах. Второй раздел содержит формулу покачивания (на словах «красивый матрос бросил русалку»). В коде партия фортепиано иллюстрирует процесс пробуждения (последняя строка текста – «фанфара в лохмотьях»).

Во 2-й поэме важная роль отведена интермедиям, с которыми связана функция перехода от одного сновидения к другому. Метод монтажной драматургии позволил отобразить прекращение сна и внезапность пробуждения. Подражание флейте в партии фортепиано свидетельствует о том, что Ж. Орик тяготеет к тембровой драматургии, имитируя оркестровые тембры и мысля, как симфонист.

Тематика, связанная с военным укладом жизни, получила развитие в №3 – поэме «Военная школа» («*Ecole de guerre*»). Безысходность, скука военной жизни – основной образ этой поэмы, – раскрывает вокальная партия. Фортепианное вступление представлено в характере марша. Тональность B-Dur – так называемая «военная». Формирование музыкальных структур поэмы «Военная школа» соответствует структуре композиции поэтического текста (состоит из двух разделов и коды).

Ритмоформула rag-time (такт 13), фанфарная интонация из «Пробуждения» (такты 13-14) свидетельствуют о сквозном развитии интонационной драматургии цикла. Аллегорический образ медного петуха во втором разделе поэмы представлен в виде аналога некоего медного духового инструмента, имитация звучания которого сопутствовала тексту в поэме «Пробуждение».

Выход за пределы казарменного однообразия в тексте Ж. Кокто возможен, благодаря Ангелу, что разносит тысячу телеграмм. Это – посредник между жизнью свободной и регламентированной уставом. Второй раздел поэмы содержит интермедию, воспроизводящую образ летящих телеграмм. Заключительная строка второго раздела вокальной поэмы отображает образ «свертывания военного сигнала»: фанфарная лейтинтонация словно «сводится на нет». Кварто-квинтовые ходы как знак сигнала пробуждения преобразуются в интонацию, основанную на одном звуке.

Кода поэмы полиэтапна, основана на методе монтажной драматургии. Пробуждение для Ж. Кокто подобно провалу в сон. В музыке эта идея представлена семантикой сигнальных лейтинтоном (в тексте – слово «путешественники»), встречавшихся во 2-й и 3-й поэмах. В последующей поэме «Аглая» этот смыслообраз обретет черты путешествия по морю, становясь гласом водной стихии. Обнаруживается структурно четкая организация и взаимопроникновение двух ритмоформул. Возвращается и флейтовый образ, символизирующий погружение в сновидение. Заключительный раздел поэмы представляет колесо обозрения как способ выхода за пределы замкнутого пространства, отрыва от реальности, «кольца смысла».

4-я поэма – «Аглая» («*Aglae*»). Древняя богиня – одно из воплощений красоты как неизменной темы творчества Ж. Кокто. Отсюда утонченность, изысканность текста поэзии и музыки, отмеченная влиянием живописи А. Руссо. Форма этого номера цикла обусловлена сцеплением поэтических и музыкальных образов (двухчастна со вступлением и кодой). Основная идея поэмы – погружение в стихию воды. Это – очередной ноктюрн, являющий собой череду сновидений. Сюрреалистические водные пейзажи пугающе красивы в духе эстетики Ж. Кокто («*мокрые куски лангуста в траве*», «*рыбы с красивыми жабрами*», «*беззвучно поющие рыбы на белом дереве*»).

В фортепианном вступлении прослеживается квинтовый ход, вызывающий ассоциацию с темой «Молния творения» из симфонии №9 Бетховена (у Ж. Орика изменено направление движения мотива). Начальные построения партии фортепиано обнаруживают некую синтагму, представляющую собой соединение лейтинтоном. Мелодия первой фразы вокальной партии раскрывает образ, связанный с лейтинтоном «фанфарного гласа» или «сигнала», в данном случае составленной из нисходящих кварт и чистой квинты.

Раздел, рисующий смысловой образ «кавалькады» (в тексте «*тяжелая кавалькада*»), соотносим с цепочкой каких-либо явлений или предметов – ключевым в произведениях, написанных в соавторстве с Ж. Кокто. Эти смыслообразы подобны кадрам киноленты. Они свидетельствуют о влиянии монтажной драматургии, пропагандируемой мастерами, творившими под влиянием Ж. Кокто.

Переход ко второму разделу композитор осуществляет по принципу монтажа. Партию фортепиано отличает ярусная фактура, которую составляют остигатный квинтовый звукокомплекс, аккордовое покачивание, варианты кварто-квинтовой интонемы. Кода звучит как приговор: «*Амфитрит, у тебя никогда не будет такого красивого кортежа форелей*». В вокальной партии кварто-квинтовые ходы, подобно кругам на воде, расходятся в разные стороны.

В номере «Аглая» представлены контуры интонемы сигнала (вступление фортепианной партии), ритмоформула rag-time. Мелодия

вокальной партии (поэтический текст «*Как будто в траве лежат мокрые куски лангуста*»), проводимая на фоне «галопирующей» фактуры в сопровождении, подобна фрагменту, связанному с образом казарменной скуки из 3-й поэмы «Военная школа». Обнаруживаются волнообразные фигурации в партии фортепиано (в тексте «*в глубинах океана две рыбы... лют*»), встречавшиеся в 1-м и 2-м номерах. Этот фрагмент демонстрирует интоне́му покачивания, одну из характеристик жанра ноктюрна, в увеличении.

Ж. Орик оперирует теми формулами, которые были заложены в предыдущих поэмах, наделяя их новыми выразительными чертами. Порой он «прячет» лейтинто́немы в общих формах движения. Вместе с тем, наряду с ритмоформулой *rag-time* в «Аглае» появляется танцевальный ритм, близкий галопу (в тексте «*тяжелая кавалькада несется галопом*»). Упоминание галопа в поэтическом тексте находит отражение в воспроизведении ее жанровой модели в музыкальном ряду, однако ритмические структуры этого танца воспроизведены Ж. Ориком, начиная с 1-го номера цикла. Это позволяет трактовать данный жанр как один из сквозных элементов цикла.

В 5-м номере цикла вновь возникает городской пейзаж – поэма «Площадь Инвалидов» («*Place des Invalides*»). Подобно тому, как площадь является центром стекающих к ней улиц, этот номер – сердцевина произведения Ж. Кокто и Ж. Орика. Поэма выступает в роли эмблемы патриотической Франции. Номер отмечен чертами одического стиля.

Форма поэмы основана на чередовании фортепианных и вокальных «реплик». Выделяются шесть разделов, пятый из которых – без вербального текста. Драматургия обнаруживает черты метода интонационного опережения вербальной концепции. Введение «кадров» фортепианного сопровождения расширяет масштаб поэмы и окаймляет поэтические разделы. Партия фортепиано в интермедиях обладает функцией *solo*.

Номер пронизан героическими интонациями. Ж. Орик структурирует поэму по принципу контрастного сопоставления образов мирной повседневной жизни Франции и исторических сцен, вызывающих патриотические чувства. Система поэтических образов в вербальном и музыкальном текстах рисуют картины мобилизации во французскую армию. Ж.-П. Креспель так описывает эти события: «У Дома инвалидов очередь добровольцев растянулась на эспланаде. В ней стояло много монпарнасских художников – русских. Польских. Итальянских. Скандинавских. Нельзя сказать, чтобы революционеры вели себя не очень пылко. Они размахивали трехцветными и красными знаменами. Все пели “Марсельезу”, коверкая слова. Примиренные событием, социал-демократы и социалисты-революционеры полагали, что неизбежное поражение Германии повлечет за собой крушение русской монархии, которую они так ненавидели» [9, с. 123].

Миниатюрное вступление поэмы основано на ритмоформуле *gag-time*. Сцепление кварто-квинтовых ходов в нисходящем движении организовано по принципу бетховенской темы «молнии творения».

Начало второго раздела отмечено влиянием мелодии в стиле песен-маршей времен Великой Французской революции. В сфере интонационной драматургии выявляется ассоциативно-аллюзийный метод. Вербальное словосочетание «Площадь Инвалидов» и следующая за ней вставка, напоминающая революционную песню, располагается в центре поэмы и всего цикла в целом.

Третий раздел («*Золотой купол Биплан торопится, прочесывает облако*») рисует картину мирного Парижа. Четвертый («*трехцветные кокарды*») – насыщен героическими интонациями. Пятый раздел поэмы (без вербального текста) содержит ритмику, близкую теме судьбы Симфонии № 5 Л. Бетховена. Развитие этого раздела поэмы сопряжено с особо значительной ролью партии фортепиано в интонационной драматургии. Ж. Орик модифицирует форму поэмы Ж. Кокто, расширяя ее посредством введения инструментального раздела, расширяя героическую сферу. Вся вторая половина поэмы развивает патриотическую идею.

Лишь финальная фраза миниатюрной коды вновь воссоздает идиллический оттенок. Кода представляет собой реминисценцию эпизода поэмы №2 (вербальный текст «*Диана во дворе своей казармы*»).

Поэма №6 «Мари Лорансен» («*Marie Laurencin*») (a-moll – C-dur) возвращает к художественной атмосфере поэтического «Давидсбунда» Ж. Кокто и Ж. Орика. Это стихотворение из сборника «Стихи 1917-1920» (1920), ставшее в содружестве Ж. Кокто-Ж. Орика музыкальной поэмой, – не только гимн эстетики Франции 20-х годов прошлого века, это – гимн самой стране, пережившей первую мировую войну.

Поэма «Мари Лорансен» в драматургии вокального цикла – лирический центр, отображающий один из эталонов красоты, сформировавшийся в творчестве Ж. Кокто – Ж. Орика. Но, главное, в поэме – портрет художницы и поэтессы, современницы Ж. Кокто и Ж. Орика Мари Лорансен, которая публиковала стихи под псевдонимом Луиза Лаллан. Отношение поэта к этой яркой личности выражено в первой строке стихотворения: «*Между фовистами и кубистами лань попала в ловушку быстрая*». Ж. Кокто в аллегорической манере повествует о том, что среди царившего в 20-ые годы XX века авангарда с проявлениями смелых, зачастую эпатазирующих приемов письма, цвета, форм, стиль Мари Лорансен, отмеченный светло-розовыми и голубыми тонами, бесконечно лиричен, нежен и женственен. Размещение номера «Мари Лорансен» в центре цикла сообщает ему функцию «зеркала» или «отраженного взгляда». Образ Мари Лорансен – Эвридики французской богемы, расположенный между портретами Э. Сати и А. Руссо, словно бы

предстает в отражении Солнца и Луны (данный прием был выявлен О. Зелениной в сценарии кинофильма «Завещание Орфея» Ж. Кокто).

Предположительно, сквозь текст поэмы «Мари Лорансен» «просвечивается» еще один поэтический лейтмотив Ж. Кокто, характерный данному произведению. Это образ Анри Руссо, создавшего в 1909 году картину «Муза, вдохновляющая поэта», на которой художник изобразил Гийома Аполлинера и Мари Лорансен в пору их романа.

Поэме Ж. Кокто «Мари Лорансен» Ж. Орик придает двухчастную форму. Ее первый раздел сопряжен с художественной сферой страны, второй – наделен патриотическими чертами. Последняя строка номера выполняет функцию коды. Это – гимн, свернутый до пяти звуков, от которого остался лишь лозунг «Да здравствует Франция!».

Музыкальная драматургия поэмы Ж. Орик основана на методе лейтмотивного опережения вербального текста. Одним из примеров этого композиторского метода является лейтмотив «моста», зародившийся в предыдущих поэмах, обнаруженный в нижнем голосе партии фортепиано последней строки поэмы «Мари Лорансен», но наиболее полно представленный в следующей поэме. Лирический портрет, коим является этот номер цикла, вбирает в себя преобразованные жанровые формы, в числе которых – ритмические формулы *rag-time*, галопа, гимна.

Музыкальная драматургия поэмы №7 «Биплан утром» («*Biplan le matin*») основана на принципе сопоставления возвышенного небесного и земного. Так, например, первая строфа – сфера «возвышенного», вторая – «земного». Третья – вновь отсылает к сфере «небесного», четвертая строфа рисует земной пейзаж. Пятая являет собой следующий кадр городской жизни. Шестая воплощает восхождение в рай. Этот номер цикла наполнен многочисленными интонационными лейтмотивами. Частая смена темпа в поэме «Биплан утром» способствует воссозданию многообразного поэтического мира. Шестичастная музыкальная форма поэмы соответствует условным строфам поэтического текста. Однако в этих разделах представлены и более мелкие структуры – «кадры» (этапы), отделенные Ж. Ориком посредством двухтактовых черт.

Вступление фортепианной партии отображает графику снижения, предвосхищая поэтический текст Ж. Кокто: «*Шум самолета затихает при снижении*». Первая строка вербального текста соответствует фону многократно повторяющихся квинт в басу у фортепиано в сочетании с восходящими скачками верхнего голоса. Эти мотивы отображают символику «моста», образ которого возникнет в четвертой строфе текста поэмы «*Мосты прохладные как гробницы*». Вероятно, здесь присутствует аллюзия на картину Анри Руссо «Мост в Севре» (1908).

Орион, к образу которого обращается Ж. Кокто во второй строке первой строфы поэмы, являет собой центр, вокруг которого движутся небесные светила. Ж. Орик этот образ-символ представляет при помощи многократно и поливариантно представленной идеи интонационного

вращения. В партии фортепиано она осуществляется благодаря сочетанию секвенцирования в верхнем голосе и многократного повторения одного и того же мотива в нижнем (формула вращения). На этот фон накладываются лейтинтоны, утвердившиеся в предшествующих номерах цикла. Они являют собой два варианта сигнальной (фанфарной) интоны, одна из которых включает в себя квартовый ход, другая основывается на речитации на одном звуке (в вербальном тексте – слово «*module*»).

Третья строфа – возврат к возвышенной сфере, сопряженной с сакральным сюжетом: «*Архангел с крепкими крыльями идет к деве Марии*». Можно предположить, что Ж. Кокто воссоздал поэтическую аллюзию на картину Анри Руссо «Свобода, приглашающая художников к участию в Салоне Независимых» (1906), в центре которой в аллегорической манере изображена Свобода в образе трубящего Архангела. Ритмическая основа этого раздела поэмы связана с ритмоформулой *rag-time*.

Четвертый эпизод поэмы - резюме. Этот раздел отображает возвышенное и земное в единстве, чему способствует введение композитором новой темы, которую условно можно назвать темой «*поступи Архангела*», взаимодействующей с ритмоформулой *rag-time* и «*маркатирующей*» сигнальной интоной (на одном звуке). Фортепианная интермедия, связывающая четвертый и пятый разделы, наделена чертами танцевальности, близкими галопа. Отличительными чертами пятого раздела (начинается словами «*Генерал Пикон Бирр*») является многократное проведение интоны моста и введение в вокальную партию квартсекстаккорда, соответствующего передаче образа условного «*спуска с небес на землю*». Музыкальным воплощением символического образа моста становится многократно повторяющееся нисходящее октавное движение в партии фортепиано. «Мост» – одно из ключевых слов поэмы, являющих тип связи между различными уровнями закодированной информации, наряду со словами «*кавалькада*», «*кортеж*».

Шестая строфа поэмы «*Биплан утром*» сопряжена с возвратом к небесным сферам. В тексте Ж. Кокто – это всего одна строчка, однако в музыке Ж. Орика, благодаря инструментальному сопровождению, развитости фортепианной партии, этот эпизод достигает значения самостоятельного раздела. Завершается поэма условной кодой (в вербальном тексте – «*Орган в раю*»). Композитор при помощи аккордовой хоральной фактуры партии фортепиано имитирует звучание органа. В поэме №8 «*Портрет Анри Руссо*» («*Portrait d'Henri Rousseau*») Ж. Кокто с предельным вниманием отнесся к созданию творческого портрета художника. Стиль письма А. Руссо причисляли к примитивизму и сюрреализму ( Стиль письма Анри Руссо отличается детской условностью изображения, четкостью форм, ярким и пестрым колоритом. Будучи самоучкой, художник в своем творчестве

совмещал несовместимые художественные программы, в результате чего рождался шедевр. Ж. Кокто, художественное мышление которого также во многом опиралось на логику парадокса, текстом «Поэм» указал на историческое значение творчества А. Руссо в формировании французского искусства XX вв. Стиль А. Руссо явился импульсом к признанию эстетической ценности примитивизма и использованию его выразительных средств новейшими художественными течениями, в частности, сюрреалистами).

Он же считал себя художником-реалистом. Творимая им реальность была принята и понята Ж. Кокто. Этой реальностью была реальность сновидений и сновидения наяву. Примером общности мироощущения художников-современников может служить работа А. Руссо «Сон» (1910) и авторские комментарии к ней: «... когда я попадаю в оранжерею и вижу там редкие растения из экзотических стран, то думаю, что мне снится сон. И я начинаю чувствовать себя другим человеком...». Нередко казалось, что «Руссо пребывал во сне наяву, как и женщина на темно-красной софе. Работало только подсознание» [13].

Заключительный номер цикла «Восемь поэм Жана Кокто» обладает объединяющей функцией. Текст Ж. Кокто собирает воедино те образы и понятия, которые составили эпическое полотно цикла языком «дада». Здесь представлены не только ключевые признаки музыкально-поэтического портрета А. Руссо, но и те центры, вокруг которых, по мнению авторов, вращается и мироздание, и искусство. Музыкально-поэтическая форма пятичастна. Лейтинтоны, характеризующие тот или иной символ, взаимодействуют. Объединяющим их смыслом является поиск центра, опоры. Отсюда – использование Ж. Ориком движения по аккордовым звукам и «фанфарной» речитации, обретшей в седьмой поэме значение символа вечного движения.

Первый раздел поэмы №8 составляют три равнозначных «кадра» (этапа). Крайние базируются на звукокомплексе «сигнала», средний отмечен движением по звукам трезвучий (G-dur, F-dur, e-moll). Вербальный текст среднего «кадра» первого раздела поэмы («*Ангелы с большими крыльями летают вокруг Эйфелевой башни*») предположительно содержит аллюзию на картину А. Руссо «Эйфелева башня» (1898).

Драматургия второго раздела поэмы «*Негр играл на трубе*» (предположительно, аллюзия как на картину А. Руссо «Заклинательница змей», так и на картину А. Руссо «Сон») основана на ритмоформуле gag-time.

Третий раздел вновь возвращает к образу биплана – вершины достижения техники начала XX в. Здесь возникает образ Солнца, ассоциируемого с центром космической системы. Образ колоколов предстает как способ объединения верующих и возвещения праздника Пасхи – главного в христианском мире. Этот момент в драматургии отмечен чертами жанровой модели галопа, родившейся еще в первом

номере цикла. Фортепианная интермедия между третьим и четвертым разделами представляет танцевальный эпизод, объединяющий черты галопа и ритмоформулы rag-time.

Четвертый раздел поэмы («*Это был прекрасный праздник вокруг дерева*») содержит аллюзию к рисунку А. Руссо, на котором он «...скрупулезно исследовал, как менялось дерево в зависимости от освещения, направления ветра и времени года...Изображение дерева как первый шаг на пути к искусству?» [13]. Ж. Орик и Ж. Кокто не случайно вводят образ дерева в кульминационную зону этого номера цикла. Дерево – один из ключевых символов искусства А. Руссо, представителя французского авангарда. Вслед за ним представлен образ Свободы. Это – еще одна аллюзия на картину А. Руссо «Свобода, приглашающая художников к участию в Салоне Независимых» (1906). Объединение этих двух символов приводит к итоговой мысли: древо новой школы – праздник искусства, окрыленного подлинной Свободой.

Заключительный пятый раздел выполняет подытоживающую функцию и в 8-й поэме, и в цикле. В вокальную партию вводится интонация «фанфарного гласа». Следующая за фразой солиста «*Лев, белый конь и оба очень похожи*») фортепианная интермедия включает «маркатируемую» тему, отмеченную родством с песнями-маршами времен Французской буржуазной революции.

Кода (в поэтическом тексте «*Синица говорила: да здравствует Республика!*») основана на сочетании песенных мотивов с ритмоформулой rag-time. Завершается финальная поэма и весь цикл цитатой начальной интонации «Марсельезы» – символа и гимна Франции, объединяющей оба варианта фанфарной интонации и речитации на одном звуке в виде кварто-квинтового хода. Следовательно, единым центром и общим итогом развития поэмого замысла становится лейт-символ Франции.

**Выводы.** Таким образом, эпическое повествование, созданное Ж. Кокто и Ж. Ориком, протекает между художественно воплощенными образами основоположников французского авангарда XX вв. в музыке и живописи – Э. Сати и А. Руссо, что, по мнению авторов, позволяет выявить значение их наследия. Э. Сати и А. Руссо, по мнению автора цикла, проложили два пути развития французского модернизма. Творческий портрет Мари Лорансен (№ 6) оттеняет эти два «лика», демонстрируя значимость романтического мировосприятия.

Стиль «Восьми поэм Жана Кокто» Ж. Орика отмечен влиянием композиторского письма Э. Сати, насыщенного ритмами городской жизни, шумом машин, отголосками rag-time, обладающего «абстрактно-линейной структурой» (Д. Придин). Многие художественные образы цикла вдохновлены аллюзиями на картины Анри Руссо, прозванного французской богемой «Таможенником». Заключительная поэма «Портрет Анри Руссо» обобщает калейдоскопично разбросанную информацию, связанную с творчеством художника. Ему, также как Ж. Кокто и Ж. Орику,

присуще детское мироощущение, позволяющее услышать истинное звучание мира.

Преломлен в вокальном цикле «Восемь поэм Жана Кокто» Ж. Орика-Ж. Кокто и такой поэзный метод, как введение лейтмотивов в поэтическом тексте и музыке. К числу словесных лейтмотивов следует отнести образы, заимствованные из картин Анри Руссо, – львы, флейта, луна; летательные аппараты – биплан, дирижабль, аэростат; ангелоподобные образы – Архангел, ангел-велосипедист и ангелы, летающие над Эйфелевой башней. В музыкальной ткани «Восьми поэм Жана Кокто» Ж. Орик претворяет идею вращения, вводя формулу *circulation* как одну из модификаций символики круга, трактуя ее как одну из основ мироздания. Ж. Орик совмещает кварто-квинтовые ходы и фигуру *basso-ostinato*, волнообразные фигурации и цепочки секвенций. В вокальной партии часто применяет штрих *marcato*. Музыкальные лейтмотивы представлены в виде лейтинтоном и ритмоформул: ритмоформула *rag-time*, фанфарная интонация, формула покачивания, речитация на одном звуке (вариант «гласа фанфары»)

Аллюзии на песни времен Французской буржуазной революции, цитаты из симфонии Людвига ван Бетховена и «Марсельезы», введение стилизованного хорала, ритмоформулы *rag-time* конкретизируют композиторский замысел. В предельной конкретике *quasi*-цитируемого музыкального тематизма возможно усмотреть элементы примитивизма в интонационной драматургии цикла. Образную драматургию сочинения отмечает взаимообогащение интонационных и поэтических смыслообразов. Важен метод интонационного опережения образов поэтического текста.

В «Поэмах» представлены сквозные жанровые модели: *rag-time*, ноктюрн, галоп, марш-гимн, хорал как трансформация гимна. Из них повсеместное значение имеет ритмоформула *rag-time*, взаимодействующая с другими жанрами. Проявление ноктюрна связано с интонациями покачивания. Эта жанровая сфера находит проявление с 1-го по 4-й номера цикла, а затем в небольшом эпизоде поэмы №8. Однако, близкая ноктюрну формула покачивания, трансформируясь, порождает иную жанровую модель – галоп. Показательно, что ноктюрн характерен времени-пространству первых 4-х номеров; действие жанровой модели галопа находит свое преломление во всем цикле. Гимн-марш и близкий ему хорал обуславливают развитие героической образной сферы цикла, обнаруживая свое действие во всех поэмах, кроме 2-й и 4-й.

Ирреальное начало связано с жанровыми моделями галопа и ноктюрна, реальное – с гимном-маршем. Исключение составляет хоральный эпизод, живописующий образы Архангела и Девы Марии. Ритмоформула *rag-time* объединяет фантастическое и реальное, возвышенное и земное. Носителем лирического начала становится

синкопированная ритмоформула, воссоздающая смысловые арки между №2 «Пробуждение», №4 «Аглая», №6 «Мари Лорансен».

Музыкальная драматургия «Восьми поэм Жана Кокто» Ж. Орика обнаруживает принцип контрастного сопоставления жанровых моделей, обусловленный установлением соответствия между поэтическим текстом и музыкальным развитием. Так, например, формула покачивания, связанная с жанром ноктюрна, на основе метода монтажа взаимодействует с ритмоформулой марша, в которую вклинивается и жанровая модель *ga-g-time*.

Частые смены темпа и метроритма, как правило, соответствуют переходу от одной жанровой модели к другой. Однако и внутри одного раздела, имеющего четкое темповое обозначение, возможны изменения, связанные с трансформацией жанра. Примером является первый раздел поэмы №3 «Военная школа», в котором марш переходит в ноктюрн, подобно тому, как сон сменяет пробуждение.

Номера целого чередуются как «сны» о действительности, регламентируя сюрреалистическую природу «Восьми поэм». Музыка пронизана приметам повседневности, проявляющимися в ритмах и мелодике, в использовании жанровых моделей, бытующих в первой половине прошлого века, во внедрении в музыкальную ткань сочинения *quasi*-цитат. Данные проявления, словно кадры кинофильма, указывают и на непосредственное влияние кино – «седьмого искусства» (Р. Канудо) или «Десятой Музы Кинематографа» (Ж. Кокто).

В вокальном цикле Ж. Орика-Ж. Кокто сказываются жанровые черты панегирика: превозносятся представители и события Франции 20-х годов XX вв. К одному из приемов восхваления относятся реплики и лозунги гимнического типа. Например, поэма №6 «Мари Лорансен» заканчивается лозунгом «Да здравствует Франция!», поэма №8 «Портрет Анри Руссо» – «Да здравствует республика!»

Цикл поэм словно гобелен, соткан из фрагментов художественных явлений XX в., воссоздающих «эталон красоты», по Кокто. Слова «красивый» либо «прекрасный» обретают значение поэтических лейтмотивов. Поэтические тексты отразили свойственную стилю Ж. Кокто тягу к кодированию. «Восемь поэм» причудливо сочетают приметы урбанизированной современности, мифа, сюрреализма. Как в кинематографе, черты сюрреализма проявляются в безудержной фантастике фрагментов, подчеркнутой вещественной конкретности сцен и кадров, ошеломляюще странно состыкованных между собой.

Первая поэма представляет главным символом Луну, последняя утверждает значение образа Солнца. Между этими космическими символами проходят излюбленные Ж. Кокто «поэтические прогулки», насыщенные городской и условно-экзотической символикой, аллюзиями на произведения современных поэту мастеров, сюрреалистическими видениями.

Важен метод синтеза искусств – живописи, поэзии и музыки. Музыкально-поэтический текст пронизан «владеющими миром correspondances (соответствиями), о которых пророчески писал Ш. Бодлер» [4, с. 163]. Отсюда – многочисленные аллюзии на художественные сочинения, пересечения линий судеб знаменитых современников Ж. Орика и Ж. Кокто, взаимодействие видов искусств и стилей. По Ж. Кокто, ассоциации заложены в любой хорошей музыке. Ассоциативность заключается не в изображении чего-либо, а в «силе замаскированного правдоподобия» [4, с. 28]. Ассоциативно-аллюзивный метод определяет сущность и «Восьми поэм». Метод синтеза не ограничен сферой искусства. Поэтический текст изобилует приметам научно-технического прогресса рубежа 20-х годов прошлого столетия (аэростат, телеграммы, колесо обозрения, биплан, Эйфелева башня, самолет, дирижабль). В цикле осуществлен синтез искусства и явлений научно-технического прогресса. Методом синтеза обусловлено взаимодействие явлений земного и сакрального (религиозного) миров.

Условный городской пейзаж конкретизируется географическими названиями, составляющими сквозной ряд: Франция, Париж, Монмартр, Площадь Инвалидов, Сена. Метод синтеза распространяется и на взаимодействие природы и культуры. Перечисление явлений природы, представителей флоры и фауны привносит в текст поэм экзотическую красочность. Авторы цикла обращались к жанру портрета. 1-й, 6-й и 8-й номера – портреты Эрика Сати, Мари Лорансен и Анри Руссо.

Фортепианная партия «Поэм» подобна программному сочинению. Если на мелодику вокальной партии определяющее воздействие оказывает декламационность, то логика фортепианной партии определяется сквозным развитием лейтмотивом. Значительная формообразующая роль принадлежит фортепианным прелюдиям, интерлюдиям и постлюдиям.

«Восемь поэм Жана Кокто» представляет собой, своего рода, французский «Давидсбунд» 20-х годов XX в. На это указывает вереница имен деятелей искусства, упоминаемых в поэмах, и утверждаемые в них эстетические принципы и идеалы, свойственные этим творцам. На этот цикл может быть распространен эпилог (заключительные титры) кинофильма Ж. Кокто «Завещание Орфея»: «Если по дороге вы узнали несколько знаменитых художников, они тут появились не потому, что знамениты, а потому, что соответствуют ролям, которые играют, и потому, что все они – мои друзья» [5, с. 434].

### **Литература:**

1. Азарова В.В. *Античная тема в музыкальном театре И. Стравинского: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. искусствоведения: спец. 17.00.02 «Музыкальное искусство» /*

- В.В. Азарова; Ленингр. гос. конс. им. Н.А. Римского-Корсакова. — Л., 1988. — 24 с.
2. Алфеевская Г. «Царь Эдип» И. Стравинского (к проблеме неоклассицизма) / Г. Алфеевская // Теоретические проблемы музыки XX в.: сб. статей / ред.-сост. Ю.Н. Тюлин. — М., 1978. — Вып. 2. — С. 126–168.
3. Выготский Л.С. Психология искусства / ред. М.Г. Ярошенко. — М.: Педагогика, 1987. — 344 с.
4. Жаркова В. Прогулки в музыкальном мире Мориса Равеля (в поисках смысла послания автора): [монография] / В. Жаркова. — К.: Автограф, 2009. — 527 с.
5. Кокто Ж. Петух и Арлекин / Ж. Кокто; [сост., предисл. и избр. примеч. М. Д. Яснова]. — СПб.: Кристалл, 2000. — 864 с.
6. Кокто Жан. Петух и Арлекин. Либретто. Воспоминания. Статьи о музыке и театре: пер. с фр / Жан Кокто; сост., пер. с фр., послесловие, коммент. М.А. Сапонов. — М.: Прест, 2000. — 823 с. — (Литературные памятники музыкального авангарда; вып. 1).
7. Кокто Ж. Parade. Документы и комментарии / Ж. Кокто; изд. подгот., пер. с фр. М. Сапонов. — М.: МГК им. П.И. Чайковского, 1999. — 39 с.
8. Краснощек Е. Композиторская интерпретация художественно-эстетического наследия Жана Кокто в творчестве представителей французского модернизма XX века: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. искусствоведения: спец. 17.00.03 «Музыкальное искусство» / Е.Ю. Краснощек. — Харьков, 2012 – 17 с.
9. Креспель Ж.-П. Повседневная жизнь Монпарнаса в великую эпоху 19005 – 1930 / Жан-Поль Креспель. — М.: Мол. Гвардия, 2000. — 201 с.
10. Крючкова В. Антиискусство. Теория и практика авангардных движений / В. Крючкова. — М.: Изобр. искусство, 1985. — 304 с.
11. Лепроон П. Современные французские кинорежиссеры / П. Лепроон; пер. с фр. Л.М. Завьяловой, М.К. Левиной, Б. Л. Перлина. — М.: Ин. лит., 1960. — 842 с.
12. Модернизм. Анализ основных направлений / [под ред. В. В. Ванслова, М. Н. Соколова]. — Изд. 4-е, перераб. и доп. — М.: Искусство, 1987. — 302 с.: ил.
13. Руссо Анри [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [<http://www.textreferat.com/referat-1226-1.html>], свободный. — Загл. с экрана. — рус.
14. Стерьеупулу Ап. Э. Введение в сюрреализм / Элени Ап. Стерьеупулу; пер. Левона Акопяна. — Львов: БаК. — 144 с.
15. Шнеерсон Г. Французская музыка XX в. / Г. Шнеерсон. — М.: Музыка, 1970. — 576 с.

16. Шувалов В. Зеркало для героя (к 120-летию Жана Кокто)[Электронный ресурс] / В. Шувалов. — Режим доступа: [<http://www.cinematheque.ru>]. — Загл. с экрана, свободный.

**References:**

1. Azarova V.V. *Antichnaya tema v muzykalnom teatre I. Stravinskogo: avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. iskusstvovedeniya: spec. 17.00.02 «Muzykalnoe iskusstvo»* / V.V. Azarova; Leningr. gos. kons. im. N.A. Rimskogo-Korsakova. — L., 1988. — 24 s.
2. Alfeevskaya G. «Tsar Edip» I. Stravinskogo (k probleme neoklassitsizma) / G. Alfeevskaya // *Teoreticheskie problemy muzyki XX v.: sb. statej / red.-sost. Yu.N. Tyulin.* — M., 1978. — Vyp. 2. — S. 126–168.
3. Vygotskij L.S. *Psixologiya iskusstva* / red. M.G. Yaroshenko. — M.: Pedagogika, 1987. — 344 s.
4. Zharkova V. *Progulki v muzykalnom mire Morisa Ravelya (v poiskah smysla poslaniya avtora): [monografiya]* / V. Zharkova. — K.: Avtograf, 2009. — 527 s.
5. Kokto Zh. *Petuh i Arlekin* / Zh. Kokto; [sost., predisl. i izbr. primech. M.D. Yasnova]. — SPb.: Kristall, 2000. — 864 s.
6. Kokto Zhan. *Petuh i Arlekin. Libretto. Vospominaniya. Stati o muzyke i teatre: per. s fr / zhan kokto; sost., per. s fr., posleslovie, komment. M.A. Saponov.* — M.: Prest, 2000. — 823 s. — (Literaturnye pamyatniki muzykalnogo avangarda; Vyp. 1).
7. Kokto Zh. *Parade. Dokumenty i kommentarii* / Zh. Kokto; izd. podgot., per. s fr. M. Saponov. — M.: MGK im. P.I. Chajkovskogo, 1999. — 39 s.
8. Krasnoshchek E. *Kompozitorskaya interpretatsiya hudozhestvenno-esteticheskogo naslediya Zhana Kokto v tvorchestve predstavitelej frantsuzskogo modernizma XX veka: avtoref. dis. na soiskanie uchenoj stepeni kand. iskusstvovedeniya: spec. 17.00.03 «Muzykalnoe iskusstvo»* / E.Yu. Krasnoshchek. — Charkov, 2012 – 17 s.
9. Krespel Zh.-P. *Povsednevnyaya zhizn monparnasa v velikuyu epohu 19005 – 1930 / Zhan-Pol Krespel.* — M.: Mol. Gvardiya, 2000. — 201 s.
10. Kryuchkova V. *Antiiskusstvo. teoriya i praktika avangardnyh dvizhenij* / V. Kryuchkova. — M.: Izobr. iskusstvo, 1985. — 304 s.
11. Leproon P. *Sovremennye frantsuzskie kinorezhissery* / P. Leproon; per. s fr. L.M. Zavyalovoj, M.K. Levinoj, B.L. Perlina. — M.: In. lit., 1960. — 842 s.
12. *Modernizm. analiz osnovnyh napravlenij* / [pod red. V.V. Vanslova, M.N. Sokolova]. — Izd. 4-e, pererab. i dop. — M.: Iskusstvo, 1987. — 302 s.: il.
13. Russo Anri [elektronnyj resurs]. — Rezhim dostupa: [<http://www.textreferat.com/referat-1226-1.html>], svobodnyj. — Zagl. s ekrana. — rus.

14. *Steryopulu Ap.E. Vvedenie v syurrealizm / Eleni Ap. steryopulu; per. Levona Akopyana. — Lvov : BaK. — 144 s.*
15. *Shneerson G. frantsuzskaya muzyka XX v. / G. Shneerson. — M.: Muzyka, 1970. — 576 s.*
16. *Shuvalov V. Zerkalo dlya geroya (k 120-letiyu Zhana Kokto)[elektronnyj resurs] / V. Shuvalov. — rezhim dostupa: [http://www.cinematheque.ru]. — Zagl. s ekrana, svobodnyj.*

**УДК: 37.374:379.82**

## **НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В СИСТЕМІ ОСВІТИ**

**Левицька В. А.**

Луцький педагогічний коледж, Україна, Луцьк

*Стаття присвячена українському образотворчому мистецтву в системі освіти в контексті формування національної культури України. Розкрито особливості впливу занять з художньої творчості, описано теперішній стан мистецької позашкільної художньої освіти, проаналізовано наукові праці з даної тематики. Представлено аналіз організації дитячої творчості у позашкільних закладах мистецької освіти України.*

*Ключові слова: образотворче мистецтво, національна спрямованість, українська образотворча спадщина, естетика, таланти, художні школи, здібності, художня та мистецька позашкільна освіта, творчість, соціальна проблема.*

*Levytska V. National and cultural direction of art in the system of education/ Lutsk Pedagogical College, Ukraine, Lutsk*

*Art education of young people is an important part of the development of Ukrainian state. The future of our nation depends on the ideology of the young generation, on what measure of the spirituality the foundation of their life will become. Therefore, in the context of the establishment of an independent Ukraine state the artistic and aesthetic education are very important. The aesthetic needs and interests are formed in this process, and it generates emotions, feelings and it develops artistic and aesthetic tastes and abilities. Creative human activity is extremely favourable background for expression of personal views and feelings. Artistic creativity is a means of self-expression for humans. It characterized as an activity in which the process, the material and spiritual values are created by means of fine, decorative arts, working on-learning, studying the design: formation of artistic knowledge, ability, skills that are impossible without art.*

*Key words: Arts, nationality, patriotism, focus, heritage, artistry, aesthetics, education, schools, skills, education, creativity, technique work, talent and training.*

**Вступ.** В сучасних умовах розвитку суспільства відбуваються глобальні зміни не лише у соціально-економічній, а й у національно-культурній сферах життя України. Для реалізації завдань по формуванню патріотизму та розвитку духовної культури значна роль відводиться мистецтву. Виявлення сутності процесів формування національної культури дітей через сферу мистецтва було і залишається одним із основних завдань сучасної мистецької освіти та українського суспільства.

**Актуальність теми дослідження** зумовлена тим, що мистецтво в Україні розглядається як одна з основних культурних функцій у суспільстві. Соціокультурні процеси в державі, які сформувалися на ґрунті багатовікових народних традицій, і в загальному контексті світової інтеграції з орієнтацією на загальнолюдські фундаментальні національно-демократичні цінності громадян, зумовлюють необхідність переосмислення концептуальних засад мистецької позашкільної художньої освіти в контексті формування національної культури дитини. Нові тенденції розвитку культури інформаційного суспільства, пов'язані з глобальним поширенням інформації, надзвичайно потужно впливають на систему мистецької освіти, яка в завжди реагувала на соціокультурні потреби та умови. Мистецтво посідає занадто скромне місце в житті наших дітей, бо шкільна освіта об'єктивно не може реалізувати необхідний комплекс культуротворчих функцій, притаманних мистецтву.

**Зв'язок з науковими чи практичними завданнями.** Проблеми становлення та модернізації позашкільної освіти та позитивному впливі мистецтва на формування національної культури присвячені праці багатьох дослідників. Проте, попри значну увагу до даного питання, деякі аспекти культуро-мистецької проблематики залишилися недоопрацьованими.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій** свідчить про те, що заняття мистецтвом сприяють формуванню високого рівня художньо-естетичної та національної культури особистості. Це підтверджують сучасні дослідження А. Арнольдова, Л. Баткіна, Д. Джола, Б. Ананьєва, В. Давидова, Л. Виготського. Формуванню художніх нахилів та здібностей дитини у освітній діяльності присвячено праці М. Верби, Л. Ковалю, А. Мелик-Пашаєва. У багатьох наукових працях (В. Ворожбіта, Н. Ветлугіна, Є. Ігнатова) розкрито використання засобів образотворчого мистецтва з метою формування естетичних здібностей індивіда. Проблеми мистецтва у системі освіти розглядалися у працях Є. Антоновича, Я. Запаско, Т. Турсунової,

А. Голикової, В. Тушевої. Особлива увага в нашому дослідженні зосереджена на впливі мистецтва на формування національної культури України. Ця проблема вже давно привертає увагу українських науковців. Формування художньо-естетичного смаку як професійної якості з'ясовано у працях В. Водовозова, О. Духновича, К. Єльніцького, М. Корфа, С. Рачинського, Д. Тихомирова, В. Острогорського, К. Ушинського, С. Русової, С. Миропольського. Результати цих досліджень дозволяють зробити висновок про необхідність створення єдиної системи мистецької освіти особистості кожного і в якомога ранньому віці.

**Мета статті** – охарактеризувати мистецтво як основний чинник національного виховання особистості.

**Виклад основного матеріалу.** Процес культуризації в мистецтві проходить, як процес самопізнання, самореалізації, усвідомлення свого духовного внутрішнього світу. Пізнання дитиною навколишньої соціальної дійсності - важливий момент його мистецької діяльності. У молодого покоління більшої актуальності набуває пізнання можливостей самих художньо-образотворчих засобів, досягнення різних способів зображень.

У дослідженні проблем мистецтва в системі освіти, здійсненому В. Мазепою, А. Азархіним, В. Міхальовим зауважується, що суспільство розвивається завдяки мистецтву. Це оцінюється ступенем впливу мистецтва на соціальний стан дитини. Автори стверджують, що мистецтво формує гуманістичні ідеали і спонукає людину до практичної реалізації цих ідеалів [2, с. 7]. А. Азархін відводить основне місце в процесах формування національної культури особистості традиційним видам мистецтва і народній творчості. Ці види мистецтва, мають багатий художній фонд, через залучення до якого відкривається весь світ мистецтв [3, с. 8].

Мистецька діяльність дитини є стартовою сходинкою створення її духовного світу і сенсу життя, національних цінностей. Дитяче мистецтво - є особливим духовним мірилом його культури. Це пропують в свої працях В. Слободчиков і Є. Ісаєв, описуючи, що духовний світ нації фіксується в мистецьких творах [2; с.335-365]. Позитивний вплив занять мистецтвом на дитину досліджували Я. Мортковіч та І. Мощенська, які описували тісний зв'язок між художньо-естетичним розвитком особистості та формуванням національної культури суспільства. Авторами встановлено, що заняття мистецтвом в позашкільних художніх закладах формує такі якості, як творчий потенціал, власний світогляд, інтелектуальність, потреба в самореалізації, особистісна позиція, патріотизм, які є визначальними факторами гуманізму в соціальному середовищі.

У праці Т. Крижанівської є думка, що основною умовою національно-культурного та всебічного розвитку дітей є комплексне

використання мистецтв [5, с. 171]. У дослідженні вона описує творчість дітей як результат художнього розвитку людини, що включає рівень осмислення мистецтва, ступінь емоційного ставлення до художньої образності, залучення до мистецтва [8, с. 167].

Ю. Желтухов зазначає, що особливе значення для формування патріотизму, естетичного розвитку підростаючого покоління має використання знань про декоративно-прикладне мистецтво. Є. Квятковський трактує вплив мистецтва на дитину як цілеспрямований процес формування творчої особистості, котра здатна сприймати і оцінювати прекрасне, довершене, гармонійне у житті, жити і творити «за законами краси» [4, с. 10].

Дослідниця дитячої творчості В. Рахманіна вважає, що у формуванні національної культури сучасного суспільства значну роль відіграє мистецтво. Про доцільність занять мистецтвом писав Г. Ващенко. На його думку, мистецький вплив на дитину можна розглядати з погляду естетичного, мистецького сприймання, і з погляду художньої творчості. Розвиток талантів, здібностей і нахилів можливо за умов відвідувань дітьми художніх шкіл та студій [1, с. 87].

Л. Модзалевський відстоював позицію, що завдання мистецького впливу на формування національної культури нації є: плекання художнього почуття, розвиток задатків і здібностей, художнього сприйняття, задоволення художньо-естетичних потреб, формування художнього смаку [7, с. 17].

Л. Печко стверджує, що процес цілеспрямованого впливу засобами мистецтва на особистість дуже динамічний, завдяки якого в дітей формуються художні почуття і смак, любов до мистецтва, вміння розуміти, насолоджуватися ним і здатність творити в мистецтві та в суспільстві [7, с. 8].

Аналізуючи літературні джерела ми можемо зробити висновок про те, що у численних кількостях наукових публікацій з проблем формування національної культури засобами мистецтва, існує також величезна кількість істотних відмінностей в поглядах на деякі питання. Хіба є мистецька, культурно розвинена особистість психічно нестабільною людиною? Варта уваги також кардинально протилежне їй твердження: захоплення мистецтвом запорукою культурного та морального здоров'я людини. Ми вважаємо що, заняття мистецтвом сприяють душевно-культурному омолодженню української нації, долає негативізм та буденність, змушуючи під-іншим кутом поглянути на світ, на суспільство і на особистісне місце в ньому, про що свідчить досвід українським та закордонних дослідників.

Варто наголосити на тому, що національна культура синтезує в собі індивідуальні її якості, сформовані внаслідок засвоєння художніх надбань суспільства. Варто виокремити такі константи національної культури особистості, класифікувавши їх за: здобуття досвіду у галузі

мистецтва; здатністю до естетичної оцінки навколишньої дійсності; творчій активністю дітей та їхнім бажанням та прагненням до краси у сфері мистецтва, прагнучи все естетизувати; наявністю художнього смаку та стилю, шарму.

В епоху державного й духовного відродження України позашкільна мистецька позашкільна освіта за змістом і спрямованістю стала однією з важливих ланок модернізації освітнього простору нашої держави й виступає сьогодні динамічним чинником естетичного розвитку, самореалізації, патріотичного самовизначення та формування життєвої позиції. Позашкільна мистецька освіта має відповідати перспективам національно-культурного розвитку нашого суспільства. Сучасний аналіз становлення і розвитку мистецької освіти в Україні свідчить про наявність новітніх досягнень та позитивний вплив на формування національної культури особистості. Створення великої кількості позашкільних мистецьких закладів по всій території України забезпечило б їх доступність усім соціальним верствам нашого суспільства [3].

Актуальність реформування існуючих форм і методів мистецької освіти в якісно нову систему закладів позашкільної роботи стає можливим за умов: державні підтримки їх діяльності; реформування змісту, форм і методів позашкільного освітнього процесу; об'єднання зусиль органів місцевої влади, різних міністерств і відомств, творчих, громадських організацій у створенні умов для творчого зростання особистості у цих закладах; залучення сім'ї до співпраці у творчому та національно-культурному розвитку дітей тощо.

Національна культура як соціальне явище розглядається у мистецтвознавстві через чітко сформовані сфери її прояву: досвід та робота по-створенню, поширенню та результатів художньої творчості; елементи художньої культури (художні твори); суспільні інстанції, що сприяють виконанню попередньо вказаних пунктів [5].

Мистецька освіта, незважаючи на її відносну стабільність, залежить від державного і місцевих бюджетів. Даючи можливість дитині з раннього віку опановувати на професійному рівні мистецькі спеціальності потребує великих бюджетних затрат і контролю за їх використанням. Погоджуючись з позиціями авторів та дослідників, варто зазначити, що нині надзвичайно важливо визначити ефективні шляхи та напрямки формування національної культури засобами мистецтва. Сучасне культурно-розвинене національно-сформоване молоде покоління має базовий рівень у галузі мистецтва, власний естетичний погляд на навколишній світ та досвід у мистецькій діяльності. Та для подальшого їхнього удосконалення необхідно відвідувати спеціалізовані мистецькі заклади освіти.

**Висновок.** Отже, розглядаючи систему мистецької освіти в Україні як підсистему соціально-культурної сфери людської

діяльності, ми виходимо з постулату, що вона є невід'ємною складовою культури. Розгляд системи мистецької освіти як цілісного утворення в системі культурних цінностей суспільства дозволить нам визначити позитивне і негативне в поступовому розвитку цієї системи, її здобутки і втрати. Осмислення провідних проблем національної позашкільної мистецької освіти переконує в тому, що демократизація, гуманізація неможливі без відродження вітчизняних культурно-історичних, народознавчих виховних традицій, формування патріотичних почуттів. Саме мистецтво – найбільш глибинно, впливає на розвиток патріотичних почуттів, на формування базової психологічної прихильності людини до своєї нації, залучає до її духовних скарбів.

**Перспективи дослідження.** Отримані результати дослідження можуть бути використані в системі гуманітарної освіти, у розробці навчальних курсів із мистецтвознавства та культурології.

### **Література:**

1. Ананьев Б.Г. *Задачи психологии искусства* / Б.Г. Ананьев // *Педагогика*. – 1995. – № 4. – С. 29–36.
2. *Внешкольные учреждения: пособие для работников внешкольных учреждений* / [Под ред. Л.К. Балясной]. – М.: Просвещение, 1978. – 256 с.
3. Венгер Л.А. *Педагогика способностей* / Л.А. Венгер. – М.: Знание, 1973. – 117 с.
4. Волков Г.Н. *Трудовое воспитание в народной педагогике* / Г.Н. Волков // *Школа и производство*. – 2000. - № 3. – С. 26–31.
5. Кучер С.Л. *Самовиховання здібностей школярів у художньо-творчій діяльності в умовах позашкільного закладу* / С.Л. Кучер // *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. – Київ-Запоріжжя, 2001. – Вип. 21. – С. 245–250.
6. Ельников Д.П. *Обучение школьников прикладным художественным видам труда* / Д.П. Ельников // *Школа и производство*. – 2000. – № 1. – С. 37-39.
7. *Естетика* / [За заг. ред. Л.Т. Левчук]. – К.: Вища школа, 1997. – 399 с.

### **References:**

1. Ananj'ev B.Gh. *Zadachy psykholohyyu yskusstva* / B.Gh. Ananj'ev // *Pedagoghyka*. – 1995. – № 4. – S. 29–36.
2. *Vneshkoljnye uchrezhdenyja: posobyе dlja rabotnykov vneshkoljnykh uchrezhdenyj* / [Pod red. L.K. Baljasnoj]. – M.: Prosveshhenye, 1978. – 256 s.
3. Vengher L.A. *Pedagoghyka sposobnostej* / L.A. Vengher. – M.: Znanye, 1973. – 117 s.

4. Volkov Gh.N. *Trudovoe vospytanye v narodnoj pedagoghyke / Gh.N. Volkov // Shkola y proyzvodstvo. – 2000. - № 3. – S. 26–31.*
5. Kucher S.L. *Samovykhovannja zdibnostej shkoljariv u khudozhnjotvorchij dijajlnosti v umovakh pozashkilnogho zakladu / S.L. Kucher // Pedagoghika i psykhologhija formuvannja tvorchoji osobystosti: problemy i poshuky. – Kyjiv-Zaporizhzhja, 2001. – Vyp. 21. – S. 245–250.*
6. Eljnykov D.P. *Obuchenye shkoljnykov prykladnym khudozhestvennym vydam truda / D.P. Eljnykov // Shkola y proyzvodstvo. – 2000. – № 1. – S. 37-39.*
7. *Estetyka / [Za zagh. red. L.T. Levchuk]. – K.: Vyshha shkola, 1997. – 399 s.*

**UDC: 792.8/7.036/792.7/793**

**«NEOCLASSICAL SCENIC METHOD IN THE SPECIALIZATION  
"CONTEMPORARY VARIETY DANCE" ON THE EXAMPLE OF THE  
TEACHING OF DISCIPLINE "CLASSICAL DANCE" OF THE KYIV  
MUNICIPAL ACADEMY OF CIRCUS AND VARIETY ARTS MID-TEENS  
OF THE XXI CENTURY»**

**PhD in Arts, Denys Sharykov**

Kyiv Municipal Academy of Circus and Variety, Kyiv, Ukraine

*The analysis of the study of neoclassical ballet style in the program of the discipline of specialization "contemporary variety dance" of Kyiv Municipal Academy of Circus and Variety Arts.*

*Analyzes the research on this issue. It determines the characteristics of artistic method of teaching of discipline "Classical dance" with specialty "Performing Arts", specialization "contemporary variety dance" of Kyiv Municipal Academy of Circus and Variety Arts.*

*The analysis the first and last stages of training on the subject "Classical dance". Examples of lesson – the exercises sur la barre, a la centre, allegro, jumps, turns and neoclassical variations.*

*Keywords: neoclassical style, contemporary variety dance, stage technique, artistic and creative process, teaching of discipline.*

**Analysis research.**

Research in the field of neoclassical ballet to choreographic culture presents very little – Marinella Gvatterini, Michel Mercier and determined, only the features of the style of the ballet neoclassic [1]. Michel Mercier and Isabelle Ginot – analyzed the artistic repertoire of copyright neoclassical theaters Roland Petit, John Cranko, John Neumeier, Jiri Kylian [4]. Alexander Chepalov, which is determined, the genesis of the development of individual representatives of the neoclassical ballet in Western Europe [5].

### **The purpose of the article.**

*The aim is* – determine the characteristics of artistic method of teaching of discipline "Classical dance" with specialty "Scenic Arts", specialization "Contemporary variety dance" of Kyiv Municipal Academy of Circus and Variety Arts.

*The objectives are:*

- analyze research scientists on this issue;
- identify the components of the educational process of teaching discipline "Classical dance";
- give examples of the initial and final stages of training;
- to give a clear descriptive analysis of professional terminology in the description of exercises and combinations.

### **Statement of the base material.**

*Neoclassical dance* is a form of psychological and masterly classical dance to create an artistic image in scenic choreography of the present method. Classical dance technique in Exercise and the combinations already contains a figurative content with exquisite and perfect virtuoso technique. Movement allegedly passing, pay attention not on the technical execution and the transfer of the psychology of the artistic image, which defines an instructor or choreographer and performer (student) embodies.

In the style of representation and interpretation of the artistic image neoclassical form of ballet proved themselves in the artistic and creative process of specialization "contemporary variety dance" of Kyiv Municipal Academy of Circus and Variety Arts end of XX – beginning of XXI century in such species – style modern-dance, jazz-dance, expressive means the merger of impressionism and expressionism, contemporary dance.

*Contemporary variety dance* – and kind of genre in contemporary choreography. It focuses on artistic and entertaining the audience, that is, there is at the crossroads of art and show business. Aesthetically are characterized by: professional choreographic patterns and principles; massively popular form of entertainment; variety of formal techniques [6].

Features neoclassical technology scenic method of teaching classical dance in the Kyiv Municipal Academy of Circus and Variety Arts, need to determine the characteristics of the teaching of dance disciplines in the aforementioned Institution of Higher Education.

A few words about the history of the Academy. Specialization and the genre of "contemporary variety dance" take its origins in the days of the USSR, since 1961. When the studio opened the Republican variety-circus art. Students are taught the studio disciplines – classical dance, character dance, stage movement, acrobatics.

Since 1975, when the studio was transformed into the Kiev State College of Circus Variety and circus arts, choreography specialty called "contemporary variety dance" and studied such disciplines – choreography (folk stage dance), specialty (classical dance, pop dance,

tep-dance, individual director's concert performances of dance. in 2008, the final in the Kyiv municipal Academy of circus and variety Arts.

In 2016, the Academy held conversion to status to Higher Educational Institutions of fourth level of the city of artistic direction. In 2017, the Academy is accredited to an educational degree "**Master of Scenic Arts**".

Today at the Kyiv Municipal Academy of Circus and Variety Arts at the department of "**Junior specialist**" and "**Bachelor**" taught by leading masters of the stage, teachers of classical and modern dance, ballet masters.

*Dean of the Faculty of Circus and Variety Arts, Ph.D Study of Arts, Associate Professor of Variety genres Laureate of International ballet competitions, Ballet master – **Denys Sharykov** (Lector of Art history, Art Criticism by type, Method of analysis of works of Scenic Arts. Also teaching classical dance, modern-dance, folk-scenic dance, scientific management "MA" student).*

*Senior Lecturer, of Department of Variety genres **Lyudmila Yunanova**, choreographer, director circus, ballet soloist – Smolensk Regional Philharmonic, Kyiv Operetta Theater, Kyiv Music Hall, the Kyiv Variety Theatre. Director and Choreographer in 1988–1992 of the Ukrkontsert "Circus on the stage of", the Kiev by Lesya Ukrainian. Leading choreographer final concerts of the Kiev State College of Variety and Circus Arts in 1992–1998. He teaches practical courses – jazz-dance, popular and contemporary dance, hip-hop dance, choreography.*

*Senior Lecturer, of Department of Circus genres Art-director of Dance Theatre of Kyiv Municipal Academy of Circus and Variety Arts, choreographer (soloist of "Ballet Aniko", choreographer of German theaters «Fantissima», «TanzFaktur» – **Alexander Maybenko** (teaching – folk-scenic dance, jazz-dance, Broadway jazz-dance, contemporary dance (neoclassic and postmodern technique), modern-dance, hip-hop dance (street and club dance forms), contact improvisation, technique of teaching of professional disciplines, choreography, as well as working with foreign students of circus specialties).*

*Also, Teacher-methodist the Honored worker of culture of Crimea, choreographer final concerts of the Academy during the years 2014–2016 – **Gulnara Savenko** (teaching – contemporary dance, jazz-dance, choreography). Teacher-methodist **Alexey Pastukhov**, choreographer Academy graduation concerts during 2014–2016 (teaching – hip-hop dance, street and club dance forms choreography). Teacher-methodist **Pazharska Elena** (teaches – classical dance). Senior Lecturer, of Department of Circus genres **Basil Kyrylyuk** (teaching – exercises dance and modern dance, variety and circus genres.*

**Classical dance** – discipline is designed for 4 years, 3 times a week. Students need to learn and get skills for basic and virtuoso

technique of classical dance. Master the academic and neoclassical ballet aesthetics, style of performance. Girls need to learn the dance on pointe. At the end of the course, students have to dance or academic neoclassical variations from the ballet.

In the first phase of training, study fundamental and basic exercises, movement combinations for setting the body, hands, head, learning important techniques for exercise a la barre, centre, allegro, port de bras, tours et pirouette, petit et grand sauté.

Also, for the deepening of the aesthetic performance of the academic manner, students are provided with some form of the historical dance technique – Pavane, Volts, Gavotte, Minuet, Polonaise, Waltz, Polka, forms of pas chassé, historical reverance.

The last stage of training is to master the virtuoso technique of classical dance movements, as well as studying academic and neoclassical ballet variations. Also, students should learn how to clearly and consistently be combined and Exercise in classical dance.

Central to the latest methods of teaching students to discipline classical dance is the harmonious combination of classical dance technique with additional scenic and sports techniques.

Exercises also in classical dance should be "psychological" and "image-saturated," and not only play physical activity with musical accompaniment. It is also important for the teacher is a slow introduction stage classical dance techniques in Exercise, Exercises to practice and stage did not differ, and students do not create difficulty in mastering their professional equipment.

The musical material for classes of classical dance teacher should be carefully selected and cooperate with the accompanist. Better use of the composers – Jacomo Caccini, Johann Sebastian Bach, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven, Johann Strauss, Piter Tchaikovsky, Michel Glinka, Govanni Piero Reverberi, Maxim Dunayevsky, Igor Krutoy.

Students need to get used to doing the exercises, the movement clearly in music transfer complex nuances of music. The key to learning for 4-year students is to master the principle of the dance symphony performed classical dance technique [6, c. 67].

Exercises also in classical dance should be "psychological" and "image-saturated," and not only play physical activity with musical accompaniment. It is also important for the teacher is a slow introduction stage classical dance techniques in Exercise, Exercises to practice and stage did not differ, and students do not create difficulty in mastering their professional equipment.

Here is an example of the lesson of the first for Academic Courses "Classical dance".

**Exercices a la Barre** (1 course).

– *Plié*. Demi et grand plié by 1 st, 2 nd, 4 th, 5 th positions. *Relevé demi pointé* 1 st, 2 nd, 4 th, 5 th positions. Port de bras et camber front, side, back.

– *Battement tendu simple* 1 st position, en avant, en arriere, en cote. Battement tendu simple a la quatrieme et a la seconde en demi plié. *Soutenu en tournent en dedans* (turn from pulling on relevé demi pointé turn from pulling on).

– *Battement tendu jeté 25°* 5 th position, en avant, en arriere, en cote. Battement tendu jeté a la quatrieme et a la seconde. *Battement jeté piqué* a la quatrieme et a la seconde.

– *Rond de jambe par terre*. Rond de jambe par terre en dehors et en dedans. *Preporation* en dehors et en dedans. Rond de jambe par terre en demi plié.

– *Battement fondu et battement soutenu 45°*. Battement fondu et double fondu en avant, en arriere, en cote. Battement soutenu en avant, en arriere, en cote. Position sur le cou-de-pied. *Stretsh en barre* (stretching – foot on the barre – croisé, en cote, en arriere). Position *retiré 45°*.

– *Rond de jambe en l’air*. Rond de jambe en l’air en dehors et en dedans, face-to-barre.

– *Battement frappé 25°*. Battement frappé et double frappé en avant, en arriere, en cote. *Tombé coupé*.

– *Petit battement sur le cou-de-pied* en avant, en arriere.

– *Adagio. Battement developpé-passé 90°*. *Battement relevé lents 90°*. Battement developpé et *passé 90°*.

– *Grand battement jeté 90°*. Grand battement jeté за 1-ю позицією, en avant, en arriere, en cote.

*Point technique* – for girls (squat and rise on the toes by 1 st, 2 nd, 4 th, 5 th positions).

### **Exercices au milieu – centre.**

– *Temps lié et port de bras*. Forward with port de bras and back.

– *Battement tendu simple* by 5 th positions, en avant, en arriere, en cote. Battement tendu simple a la quatrieme et a la seconde en demi plié. *Soutenu en tournent en dedans*).

– *Battement tendu jeté 25°* by 5 th positions, en avant, en arriere, en cote. Battement tendu jeté a la quatrieme et a la seconde. Battement jeté piqué a la quatrieme et a la seconde.

– *Rond de jambe par terre port de bras*. Rond de jambe par terre en dehors et en dedans. Preparation en dehors et en dedans. Rond de jambe par terre en demi plié.

– *Port de bras* – by 1 st (with the provisions in the translation *allonge-arrondi*; with carrying out in reverse order positions), 2 nd (with a combination of positions), 3rd (with slopes body back and forth with hand

translation), 4 th (with a combination of positions and the transfer of positions in the hands of the 4th arabesque).

– *Temps en arabesque en diagonale* – in the 1st, 2nd, 3rd, 4th arabesque 25°.

– *Pas de basque terre-à-terre* – from side to side to the right and to the left.

– *Pas de bourré en dehors et en dedans* – from side to side to the right and to the left.

– *Pas balance et soutenu en tourment en dedans* from side to side to the right and to the left.

– *Scenic ballet steps – pas marché et pas couru en diagonale.*

### **Тема 9. Allegro. Sautés.**

– *Temps levé sauté et pas chassé* – by 1 st, 2 nd, 4 th, 5 th positions. Pas chassé – en epaulement effacé diagonale.

– *Pas échappé* – by 2 nd, 4 th, 5 th positions.

– *Pas assemblé et pas glissade* – executed on the right and left foot en avant, en arriere, en cote.

– *Sissonne scenique en arabesque et pas couru.* Sissonne scenique en 1-й i avant, en arriere, en cote.

– *Changement de pied et changement d'italin* – 3 changement de pied, changement d'italin.

– *Tour soutenu terre-à-terre en dehors et en dedans.* Tour soutenu terre-à-terre en dehors et en dedans in form temps lié.

– *Tour chainé* – diagonale right and left. Preparation a la quatrieme position en 1-й arabesque par terre, hand in the first position. Preparation a la quatrieme position en 1-й arabesque par terre, hand through the first position of the wires in the third position.

### **Conclusions.**

Thus, we can say that research in the field of neoclassical ballet forms and their "Scenic Arts", specialization "Contemporary variety dance" unfortunately absence of the user. Only in stage method of teaching of the discipline "Classical dance" in the Kyiv Municipal Academy of Circus and Variety Arts has its own unique and innovative formal and technical work. For example, the lesson drawn attention to the psychological and shaped features perform movements. Also, deep attention focuses on the musical performance of exercises and combinations. For the first time briefly highlights the historical features of the individual factors of the educational process composes for this specialization.

### **Literature:**

1. *Гваттерини М. Азбука балета / М. Гваттерини. – М. : БММ, 2001. – 240 с.*

2. *Кабачок Н.Л. Феномен неокласики в хореографічній культурі ХХ ст. (на досвіді Дж. Баланчина): автореф. дис. ... канд.*

мистецтвознавства: спец. 26.00.01 / Н.Л. Кабачок. – Х.: Харків. держ. академія культури, 2013. – 18 с.

3. *Magyar es Fr. Transes: danse contemporain en France et en Hongrie / Magyar es Fr., Tanctmevészeti. K. – Budapest: Theatre contemporain de la danse, 1992. – 117 p.: ill.*

4. *Marselle Mitchel, Ginot Isabelle. La Dance au XX<sup>e</sup> siecle / Marselle Mitchel, Ginot Isabelle. – Paris: Bordas, 1995. – 264 p.: ill.*

5. Чепалов О.І. Хореографічний театр Західної Європи ХХ ст.: монографія / О.І. Чепалов. – Х.: Харківська держ. академія культури, 2007. – 344 с.: іл.

6. Шариков Д.І. Інноваційні технології у викладанні спеціалізації «Сучасний естрадний танець» Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтва: навчально-методичний посібник / Т.А. Благова, О.Б. Лань, А.А. Плахотнюк, Д.І. Шариков; наук. ред. А.А. Плахотнюк. – Львів: ЦТДЮГ, 2016. – С. 61–68.

**References:**

1. *Gvatteryny M. Azbuka baleta / M. Gvatteryny. – M.: BMM, 2001. – 240 s.*

2. *Kabachok N.L. Fenomen neoklasiki v horeografichnij kul'turi HKH st. (na dosvidi Dzh. Balanchina): avtoref. dis. ... kand. mistectvoznavstva: spec. 26.00.01 / N.L. Kabachok. – H.: Harkiv. derzh. akademiya kul'turi, 2013. – 18 s.*

3. *Magyar es Fr. Transes: danse contemporain en France et en Hongrie / Magyar es Fr., Tanctmevészeti. K. – Budapest : Theatre contemporain de la danse, 1992. – 117 p.: ill.*

4. *Marselle Mitchel, Ginot Isabelle. La Dance au XX<sup>e</sup> siecle / Marselle Mitchel, Ginot Isabelle. – Paris: Bordas, 1995. – 264 r.: ill.*

5. *Chepalov O.I. Xoreografichnyj teatr Zaxidnoyi Yevropy XX st.: monografiya / O.I. Chepalov. – X.: Xarkivska derzh. akademiya kultury, 2007. – 344 s.: il.*

6. *SHarikov D.I. Innovacijni tekhnologii u vikladanni specializacii «Suchasnij estradnij tanec'» Kiivs'koï municipal'noï akademii estradnogo ta cirkovogo mistectv: navchal'no-metodichnij posibnik / T.A. Blagova, O. B. Lan', A.A. Plahotnyuk, D.I. Sharikov; nauk. red. A.A. Plahotnyuk. – L'viv: CTDYUG, 2016. – S. 61–68.*

## V. PHILOSOPHICAL SCIENCES

УДК 130.2

### КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОСТІ

кандидат філософських наук, Пилипенко С.Г.,  
кандидат філософських наук, Моїсєєва Н.І.,  
Омельченко Г.Ю.

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Україна, Харків

*Обґрунтовано необхідність аналізу культурної ідентичності особистості в умовах трансформації соціокультурного простору. Показано вплив новітніх інформаційних технологій, що істотно змінили уявлення про ідентичність людини. Розглянуто соціокультурні практики, що формуються під впливом інформаційних технологій. Означено протиріччя соціальних наслідків трансформації культурної ідентичності. З одного боку, інформаційна сучасність дозволяє індивіду конструювати свій індивідуальний світ, з іншого боку, ставить під сумнів збереження існуючих соціальних зв'язків. У висновках зазначається зникнення визначених культурних цінностей та орієнтирів. Наголошується на необхідності появи нових форм самовизначення людини в результаті руйнування звичного способу життя.*

*Ключові слова: ідентичність, трансформація, інформаційні технології, інформаційний простір, соціокультурні практики, культурні цінності.*

*PhD in Philosophical sciences, S. Pylypenko, PhD in Philosophical sciences, N. Moiseeva, H. Omelchenko Cultural identity of the individual in the context of globalization and informatization of modernity / Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture, Ukraine, Kharkiv*

*The article is expanded need of analysis the cultural identity of the individual in terms of transformation of socio-cultural space. The influence of new information technologies, which significantly changed the idea of human identity. We consider the socio-cultural practices that are influenced by information technology. Authors determined the social consequences of conflict transformation cultural identity.*

*On the one hand, information modernity allows the individual to design their own individual world, on the other hand, questioned the preservation of existing social relations. The findings indicated the disappearance of defined values and cultural landmarks. The necessity of*

*new forms of self-determination rights in the destruction of their traditional way of life.*

*Key words: identity, transformation, information technology, information space, socio-cultural practices, cultural values.*

**Вступ.** Інтенсивний розвиток інформаційних технологій наприкінці ХХ – початку ХХІ століття зумовив суттєву трансформацію соціальної реальності. Як зазначає М. Кастельс, людство вступило в нову епоху, де революція в інформаційних технологіях є головним чинником становлення нової економіки, суспільства та культури [1]. Насамперед, це є наслідком активного розповсюдження персональних комп'ютерів та їх об'єднання у межах глобальної мережі Інтернет і свідчить про появу нового соціального простору: відбувається віртуалізація знання, мистецтва, кохання, влади, вартості тощо. Разом із тим, роздвоєння реальності на об'єктивну і віртуальну не лише змінює звичні суспільні практики, формуються нові інтереси, мотиви, цінності, нові види соціально-культурної та психологічної активності.

У сучасній філософській думці надано широкий діапазон поглядів щодо трансформації соціальної реальності. Це фундаментальні дослідження М. Маклюена, Р. Дебре, С. Леша, Е. Тоффлера, М. Ульбека, Ж. Бодрійяра, Д. Рашкоффа, М. Кастельса, М. Уебстера, Дж. П. Барлоу, П. Віриліа, С. Жижека, Г. Почепцова, В. Подороги, В. Дубровського, В. Савчука, Ю. Рижкова, О. Соболя та ін.

Однак особливої **актуальності** набуває проблема дослідження множинності культурних практик, що виникають за допомогою, насамперед, різноманітних інформаційних технологій. Постає питання про трансформацію культурної ідентичності особистості в умовах глобалізації та інформатизації сучасності. Про це свідчать наступні фактори: по-перше, соціокультурним середовищем сучасної людини, що забезпечує її соціокультурне буття, виявляється світовий інформаційний простір, який вимагає особливих механізмів адаптації; по-друге, відбувається становлення норм сучасного інформаційного суспільства, що мають на меті покращити процес соціалізації.

**Формулювання мети статті та завдань.** Метою статті є аналіз трансформації культурної ідентичності особистості в результаті особливостей взаємодії суб'єктів у глобальній мережі Інтернет, що передбачає вирішення **наступних завдань**: означення хиткості індивідуальної ідентичності особистості в умовах інформаційної сучасності, що супроводжується зникненням відчуття приналежності до певного оточення та визначених/сталих культурних цінностей та орієнтирів; обстоювання значимості ідентичності як смислового горизонту людини та сучасного суспільства; визначення протиріч, що

виникають у результаті появи нових форм самовизначення людини, і є наслідком руйнування попереднього звичного способу життя.

**Виклад основного матеріалу статті.** Ідентичність – широка концепція. Як слушно зауважують М. Хог і Д. Абрамс, основною людською потребою є конструювання сенсу та порядку із заплутаного дзиччання неопрацьованого сенсорного досвіду [2]. Власне, ідентичність кожної особистості формується шляхом соціалізації, під час якої відбувається ототожнення людини з певними культурними і ментальними категоріями, унаслідок чого виникає відносно стійка система уявлень індивіда про самого себе та своє місце в соціальній структурі. Сутність культурної ідентичності полягає в усвідомленому прийнятті індивідом відповідних культурних норм, ціннісних орієнтацій, зразків поведінки та мови, культурної спадщини, історії, традиції, вірувань, культурних інновацій. Іншими словами, ідентичність свідчить про належність людини до певної культури/культурної групи. Проте ідентичність має процесуальну природу, вона постійно змінюється в залежності від історичної та соціальної динаміки й конструюється як особистістю, соціумом, так і культурою: «Ідентичність ніколи не може бути чимось сталим та завершеним, це процес утворення нового простору для буття особистості, яка завжди існує в умовах недостатнього рівня самоусвідомлення та самоздійснення, а тому прагне до все нових вчинків, які вважає уреальненням особистої ідентичності» [3, с.14].

Сучасні дослідники зазначають появу нової ситуації, коли єдина монокультурна ідентичність зазнає значних перетворень. Ця ситуація є наслідком трансформації культурної рефлексії, адже основними акторами, які сприяють формуванню останньої є саме медіасередовище та віртуальні інформаційно-комунікативні системи. Як наслідок – людина отримала можливість вільного сприймання різних культурних систем.

Оцінюючи взаємну кореляцію між технологічним і соціальним розвитком суспільства, слід враховувати, що основні інновації стосуються значних модифікацій суспільних форм простору й часу (відчуття «все-тут-і-зараз»), а також механізму особистісного самовизначення. Відтепер спрямованість на відтворення раніше сформованих соціальних структур і стилів життя, норм і стереотипів усе частіше залишаються поза увагою культури. На невизначений характер сучасної культури вказує і М. Кастельс, адже інформація в результаті паралельної трансляції безлічі повідомлень різними каналами зв'язку створює колажове поєднання, що утворюється в гіпертекстових потоках, відповідно до чого культура отримує безперервний характер, але з іншого боку – мінливий. Система «людина – суспільство – соціальна взаємодія» замінюються на штучну «людина – комп'ютер – інтерактивність».

Саме це надає підстави говорити про кризу культурної ідентичності та виникнення «інформаційного вакууму», який людина змушена заповнювати власними силами. Людина опиняється перед необхідністю реконструкції ідентичності, яка вже не є заданою, її необхідно реконструювати, але робити треба це в умовах нових форм комунікації, що постійно трансформуються і знаменують невизначеність стандартів, критеріїв і цілей життя. Особистість отримала можливості пошуку, які відкривають їй нові горизонти самовдосконалення. Проте, виникає питання змісту цієї культурної ідентичності.

Ця ідея резонує з роздумами про невизначеність сучасної людини Е. Тоффлера. Саме це, на думку дослідника, є головною психологічною проблемою інформаційної сучасності: «Мільйони індивідуумів несамовито шукають свою справжню індивідуальність або якусь магічну терапію, щоб знову стати цілісною особистістю» [4, с. 280]. Це наслідок того, що засади ідентифікації, що протягом тривалого часу забезпечували людини відчуття співпричетності до культури (моральні зобов'язання, релігійні настанови, трудова етика, соціально-організаційна упорядкованість, структури) утратили свої основи.

Вплив світових інформаційних процесів і сучасних новітніх комунікаційних технологій, які мають глобальний характер, змінюють саме визначення ідентичності, у тому числі і культурної. Як зазначає М. Кастельс, проблема ідентичності в сучасному інформаційному суспільстві набуває іншої інтерпретації внаслідок інтенсивного розповсюдження інформаційних технологій. Сучасна людина опинилася в ситуації вибору різновекторних модусів ідентичності. Це пов'язано з тим, що сучасне інформаційне суспільство визначається новою соціальною структурою, безпосередньо впливаючи на модель поведінки. Інформаційне суспільство характеризується динамічністю і гнучкістю, внаслідок використання нових технологій трансляції знань і соціокультурного досвіду, що сприяє посиленню нестійкості ідентичностей. В інформаційному суспільстві індивід інтерналізує різні культури без ідентифікації з ними, в результаті з'являється відчуття релятивності сучасності взагалі, що втілюється у суб'єктивній дистанції, яку зберігає індивід при виконанні певних соціально-культурних ролей.

Відбувається своєрідна модифікація людської свідомості, що змінює психологічні якості особистості. Стирання меж між об'єктивною реальністю та віртуальною призводить до некритичного присвоєння індивідом чужого досвіду репрезентації повсякденності, водночас, гра з симулякрами – до девальвації базових цінностей і норм суспільства, деформації духовності, послаблення культурних традицій, перетворює життя людей на гру та розваги на базі новітніх

інформаційних технологій. У віртуальному середовищі зникають межі між життям і смертю. Заслугує на увагу поява «танатофілії» (романтизації смерті), що тиражує образ смерті в межах вільної гри як талан найсильніших, творчих і незалежних особистостей.

Однією з концепцій, що стверджує розпад сталих форм ідентичності індивіда в сучасному культурному середовищі, є концепт «емотивізму» (від англ. emotion – емоція) А. Макінтайра. Дослідник відійшов від розуміння емотивізму виключно як надання цінностям суб'єктивного характеру, а трактував цей феномен як симптом соціальних і культурних змін у європейському суспільстві протягом останніх трьох століть [5].

У світі глобальних технологій і комунікацій сучасна людина отримала знання про культури, не живучи в них: питання культурної самосвідомості людини «До якої культури я належу?» трансформується в питання «Що я можу запозичити з наданих мені культур?». Відбулося розведення двох модусів існування людини: можливість знати й можливість бути. Причому перший модус сучасності – можливість знати – формується інформацією, що продукується кожного року у великій кількості й давно перевищила здатність людини до її сприйняття. Людина отримала можливість використовувати надбання багатьох культур без усвідомлення їхньої значимості. Тепер їй достатньо лише вирішити для себе, наскільки для неї важливий той чи інший «фрагмент» культури. Виникає так званий «сувенірний синдром». Про це свого часу попереджав Р. Барт, вказуючи на те, що людина сучасності оперує певними референтними посиланнями, тобто лише вказує на той тип знання, на який посилається (фізичного, фізіологічного, медичного, психологічного, літературного тощо), але не намагається відтворювати або створювати культуру. Ознаки ідентичності, які приходять на зміну зруйнованим, не сприймаються індивідами в якості таких, адже сама культура не лишається цілісною.

Ця ситуація ставить під сумнів можливість існування єдиної ціннісної системи. Особистість отримала можливість виступати в ролі будь-кого на протигагу класичній/традиційній культурі, де ізольованість і закритість поставали ідеалом сучасного їй суспільства. Для сучасного суспільства, на думку К. Мангейма, є характерним тип людини, який визначається рисами Протея, котрий долає встановлені межі та набуває нового вигляду, завжди є рухомим, насамперед, мотивами оновлення та зміни [6, с. 94]. Взаємопроникнення культур і безперервний обмін цінностями формує ідентичність, що постійно змінюється, – «протеївську ідентичність», тим самим викликаючи у людини розгубленість, невпевненість і суперечності. Сучасна людина подібно до Протея весь час змінюється. Відповідно, безліч масок, які вона використовує, не лише створюють множинність її образів –

відбувається її розпад, адже безкінечна множинність не може виступити певною єдністю.

Особливістю культурної ідентичності сучасності є те, що основними чинниками, які сприяють формуванню останньої, є саме медіасередовище та віртуальні інформаційно-комунікативні системи. Завдяки ним сучасна людина отримала змогу перебувати в декількох культурних просторах одночасно. Для сучасної людини є доступною вся культура. Виникає максима інформаційної епохи: людина живе віртуальною реальністю, де формуються нові соціокультурні потреби, орієнтації, ролі і визначення власного «Я». Водночас, незважаючи на вільний доступ до будь-якої інформації, дослідники зазначають таку проблему, як наявність дефіциту інформації. Це пов'язано з тим, що величезна кількість інформації, продукуваної кожного року, вже давно перевищила можливості людини засвоювати цю інформацію.

Ще одна важлива особливість сприйняття ідентичності людиною та суспільством у сучасних умовах – трансляції конкретного змісту у формі образу. Останній за допомогою сучасних високотехнологічних засобів транслюється як знак, що долає мовні бар'єри і міжкультурні відмінності. Тому культурна ідентичність починає сприйматися спершу за допомогою лаконічних образних композицій, а вже потім за допомогою тексту. Розповсюдження певного образу здійснюється завдяки Мережі і телевізійним екранам світу, які видозмінюють проблему реіфікації (від англ. *iffy* – умовність) на якій наголошували П. Бергер і Т. Лукман. Дослідники стверджували: «Реіфікація – це сприйняття людиною феноменів як речей, тобто в позалюдських, можливо, у надлюдських термінах», у результаті чого «об'єктивний світ перестає сприйматися як людський витвір й за ним закріплюється якість позалюдської, дегуманізованої та інертної фактичності» [7, с. 146–147].

Сьогодні, на думку сучасних дослідників, людина для визначення своєї поведінки, своїх думок співвідносить себе не з культурними універсалами, а з думками, шаблонами, стереотипами, що виникають, транслюються і зникають завдяки діяльності ЗМІ і ЗМК. Ідентичність сучасної людини видається своєрідним габітусом (від лат. *habit* – зовнішність, зовнішній вигляд) останньої, де вибір людей, сучасні культурні практики і можливості набувають вигляду єдиного комплексу, нового складного утворення, де складові культурної ідентичності завдяки новітнім інформаційним технологіям накладаються одне на одне.

**Висновки.** Розвиток інформаційних технологій, глобальний характер комунікації супроводжуються адаптацією всієї системи культури до виникаючого глобального інформаційного простору з великою кількістю культур, стилів і способів життя. Зазначена ситуація дозволяє вказати на те, що відбувається становлення нової

культурної ідентичності, що є відповіддю на основні тенденції трансформації сучасності. У цих умовах значних змін набуває процес репрезентації людиною не лише об'єктів зовнішнього світу, а, насамперед, власне себе. Відбувається витіснення звичних соціокультурних практик та форм взаємодії, дозвілля, пізнання, змінюється тип спілкування, розширюється комунікаційний простір. Створюються нові образи і значення, що стають змістом нової соціальної реальності, закономірності розвитку якої ще не визначені. З одного боку, ці модуси дозволяють індивіду конструювати свій індивідуальний світ, з іншого боку, фрагментованість сприйняття об'єктивної реальності ставить під сумнів збереження існуючих соціальних зв'язків.

Відтепер культурну ідентичність варто розуміти як багаторівневу, динамічне явище, яке можна моделювати. Сучасна людина має змогу виступати в ролі деміурга, що конструює/реконструює власну культурну ідентичність в умовах соціокультурної трансформації. Як така, культурна ідентичність вже не є сталою і завершеною, перетворюється в простір буття людини, де остання знаходиться в постійному пошуку себе. Ця ситуація вимагає появи нових форм самовизначення людини в «світі без опертя» в результаті руйнування попереднього звичного способу життя, що супроводжується зникненням відчуття приналежності до певного оточення та визначених/сталих культурних цінностей та орієнтирів.

### **Література:**

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана; Гос. ун-т. Высш. шк. экономики. – М.: [Б. и.], 2000. – 606 с. : ил., табл.
2. Hogg M. Social motivation, self-esteem and social identity / M. Hogg, D. Abrams // Abrams D. Social identity theory: Constructive and critical advances / D. Abrams, M. A. Hogg. – London, 1990. – P. 28–47.
3. Катаєв С. Л. Сучасне українське суспільство: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.
4. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер. – Киев: Вид. Дім „Всесвіт”, 2000. – 480 с.
5. Макінтайр Е. Після чесноти: Дослідження з теорії моралі: пер. з англ. / Макінтайр Е. – К.: Дух і літера, 2002. – 436 с.
6. Манхейм К. Избранные труды по социологии культуры. – М., СПб., 2000.
7. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Луман. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.

### **References:**

1. Kastel's M. *Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kul'tura* / Manuel' Kastel's; per. s angl. pod nauch. red. O.I. Shkaratana; Gos. un-t. Vyssh. shk. ekonomiki. – M.: [B. i.], 2000. – 606 s.: il., tabl.
2. Hogg M. *Social motivation, self-esteem and social identity* / M. Hogg, D. Abrams // Abrams D. *Social identity theory: Constructive and critical advances* / D. Abrams, M. A. Hogg. – London, 1990. – P. 28–47.
3. Katayev S. L. *Suchasne ukrayins'ke suspil'stvo: Navch. posibnyk*. – K.: Tsentri navchal'noyi literatury, 2006. – 200 s.
4. Toffler E. *Tret'ya volna* / Elvin Toffler. – Kiyev: Vid. Díim „Vsesvít”, 2000. – 480 s.
5. Makintayr E. *Pislya chesnoty: Doslidzhennya z teoriiy morali: per. z anhl.* / Makintayr E. – K.: Dukh i litera, 2002. – 436 s.
6. Mankheym K. *Izbrannyye trudy po sotsiologii kul'tury*. – M., SPb., 2000. – 323 s.
7. Berger P. *Sotsial'noye konstruirovaniye real'nosti. Traktat po sotsiologii znaniya* / P. Berger, T. Luman. – M.: Medium, 1995. – 323 s.

УДК 37.018 : 261.5

## OPTIMIZATION AND EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS SPIRITUAL

PhD, Associate Professor, V. Popovych

Zaporozhye National Technical University, Ukraine, Zaporozhye

*Modification in Church ministers' training require a new approaches and quality that meet the fundamental European Union and the Bologna process provisions and the common European education space, including competency approach to spiritual education occupies a special place. The modern Orthodox theological education system reform in Ukraine becomes relevant in today's environment of increased society secularization. Of particular importance are factors of educational efficiency process allocation in the higher spiritual education. This article is devoted to the results of sociological research factors optimize the learning process in religious Orthodox Church schools, which will help determine the theological education's direction, modernization and reform mechanism.*

*Keywords: Orthodox theological education, the upbringing and educational process, competence-based approach, the Bologna Process, the educational process' optimization factors, the education content-analysis.*

*кандидат філософських наук, доцент, В.М. Попович  
Оптимізація навчального та виховного процесу в вищих духовних закладах/ Запорізький національний технічний університет, Україна,*

*м. Запоріжжя*

*Видозмінення в системі підготовки служителів Церкви вимагають нових і якісних підходів, які б відповідали принципам положенням Європейського Союзу та Болонського процесу і єдиного європейського освітнього простору, серед яких компетентнісний підхід в духовній освіті займає особливе місце. Питання реформування сучасної системи православної богословської освіти в Україні набуває актуальності в сучасних умовах посилення секуляризації суспільства. Особливого значення набуває виділення факторів підвищення ефективності освітньо-виховного процесу в вищих духовних навчальних закладах. Стаття присвячена результатам соціологічного дослідження факторів оптимізації навчального процесу в духовних закладах Православної Церкви, що сприятиме визначенню напрямів і механізмів реформування і модернізації богословської освіти.*

*Ключові слова: православна богословська освіта, освітньо-виховний процес, компетентнісний підхід, Болонський процес, фактори оптимізації навчального процесу, контент-аналіз.*

### **Постановка проблеми у загальному вигляді.**

Постіндустріальна епоха, виклики глобалізації, соціально-політична і економічна нестабільність в українському суспільстві вимагають від Православної Церкви прийняття досить складних, але важливих рішень, які впливатимуть на її подальший розвиток і роль в українському суспільстві. Відродження духовних традицій Православної Церкви ще не означає її розвиток і посилення підтримки серед населення, його повноцінного воцерковлення, тому важливим питанням постає пошук можливих шляхів модернізації і реформування православного церковного середовища, які б не тільки відповідали цивілізаційним і соціальним змінам, але й сприяли б збереженню самобутності східного православного християнства. Ці завдання неможливо вирішити без розвитку системи богословської освіти, бо саме підготовка пастирів і священнослужителів виявляє здатність Церкви відповідати викликам сучасності, а це вимагає від Православної Церкви формування такої системи духовної освіти, яка б сприяла формуванню особистості священнослужителя, який би поєднував в собі як моральний ідеал християнського пастиря, так здатність надати відповіді на більшість соціальних питань, що постійно змінюються і виникають, апелюючи до позиції Церкви. В цьому аспекті особливого значення набуває виділення факторів, які сприяють підвищенню ефективності освітньо-виховного процесу в системі духовних ВНЗ.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Теоретичні і практичні аспекти православної богословської освіти представлені сьогодні в

таких тематичних напрямках: історичний аспект православної освіти (О. Токарева, В. Пащенко, М. Талалай, Д. Поспеловский, Г. Степаненко, В. Липинський, С. Мешковая, В. Денисенко, М. Разина та ін.); проблеми православної богословської освіти (митрополит Іларіон (Г. Алфєєв), архієпископ Антоній (І. Паканіч), П. Балог, Архімандрит Віктор (Бедь), В. Липинский, Л. Рощина, Ю. Кальниш, А. Кислий, О. Панасенко); православна освіта: сучасний стан і перспективи розвитку (А. Кислий, А. Панасенко, М. Разина, М. Лагодич, А. Колодний, О. Рогова, М. Закович, І. Метлік, Л. Рощина, постанови, звіти Синодальних відділів РПЦ, УПЦ МП і УПЦ КП, звіти Міністерства культури України) [1, с. 229–246]. Незважаючи на різноманітність досліджень богословської освіти як серед церковних, так і серед світських науковців, на сьогодні недостатньо праць, які спрямовані на виявлення системи факторів оптимізації навчального процесу в системі богословської освіти.

**Формулювання цілей статті.** Мета дослідження – виділення основних чинників оптимізації навчального та виховного процесів в духовних ВНЗ, що вплине на модернізацію духовної освіти в сучасному Українському суспільстві на основі теоретичного та емпіричного аналізу.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Духовна освіта в сучасному світі – це система підготовки священнослужителів, пастирів і богословів, здійснювана в духовних навчальних закладах (училищах, семінаріях, академіях), з метою церковного служіння і подальшої соціальної інтеграції випускників вищих духовних навчальних закладів, що сприятиме відродженню духовності в суспільстві і розвитку Православної Церкви.

На думку світських вчених-релігієзнавців (А. Колодний, М. Закович, В. Хромець, Ю. Чорноморець та інші) і церковні діячі (митрополит Антоній, митрополит Іларіон, митрополит Володимир та багато інших), в основі богословської освіти лежить богослов'я або як його синонім «теологія». На думку А. Юраша, теологія є поглядом і розумінням (усвідомленням) феномену релігії чи віри, фігурально кажучи, – очима певної або конкретної релігії (релігійної доктрини) і відповідної релігійної організації. У зв'язку з цим теологічний підхід має дві головні особливості – він є конфесійно детермінований і його методологія базована на специфічному погляді на релігію немов би зсередини феномену [2, с.98].

Основою і сутністю сучасної православної богословської освіти є богослов'я, яке ставить перед собою мету не тільки осмислення і передачу знань про Бога (спираючись на досвід отців Церкви), але й піднесення його на академічний рівень, акредитацію богослов'я як наукової спеціальності і окремої галузі знань, що передбачає вирішення проблеми взаємодії духовної та світської вищої освіти (до

речі ця проблема досить актуальна в сучасних умовах єдиного європейського освітнього простору).

митрополит Бориспільський Антоній, серед основних завдань православної богословської освіти виділив: пріоритет виховання; необхідність автономії духовної освіти заради можливості отримання професійних знань та навичок студентами вищих духовних навчальних закладів; можливість синергії із світською системою освіти як модель взаємодії духовної та світської освіти, Духовної Академії та Університету [3].

Отже, основними завданнями сучасної системи православної богословської освіти є: по-перше, підготовка священнослужителів в дусі православної традиції духовного зростання, і, по-друге, формування високоосвіченої особистості богослова, що досягається, на думку сучасних богословів, через реформування системи богословської освіти, здатної конкурувати із світською системою вищої освіти. Друга теза представляється на сьогодні проблемою, яка актуалізує питання про реформування і модернізацію духовної освіти в Україні.

Як зазначає В. Бурега пріоритетними завдання реформування системи сучасної богословської освіти є: входження в національну систему вищої освіти, що передбачає державне визнання дипломів та наукових ступенів, державну акредитацію духовних ВНЗ і впровадження Болонського процесу в систему богословської освіти. І, якщо реформування світських ВНЗ вже має місце, то проблема інкорпорації системи вищої духовної освіти в національний і європейський освітній простір ще не вирішена. В той же час, майже всі системи богословської освіти православних церков Європи інтегровані в державні системи і єдиний європейський освітній простір [4, с.213-219].

На відміну від систем богословської освіти Помісних Православних церков Європи, в яких вони інтегровані в систему національної вищої освіти, в Україні існують окремо і розвиваються паралельно дві системи богословської (теологічної) освіти: в духовних (конфесійних) навчальних закладах і у світських навчальних закладах. Це породжує дуалізм богословської освіти в Україні: богословська освіта присутня як у духовних навчальних закладах, так і у світських. Це, на думку В.Хромець, призвело до того, що професійна реалізація випускників духовних навчальних закладів можлива тільки у структурі релігійної організації, якій підпорядкований той чи інший духовний навчальний заклад [5, с.313].

Одним із показників ставлення до системи богословської освіти в умовах її реформування є позитивна мотивація навчально-пізнавальної діяльності студентів. Зробивши аналіз інформації стосовно формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної

діяльності [6; 7; 8] ми спробували синтезувати цю інформацію та визначити умови, що впливають на формування позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів і їх ставлення до освітнього процесу. Такими умовами виявилися: 1) професіоналізм викладача (бажання та вміння навчити); 2) ставлення до студента як до компетентної особистості; 3) сприяння самовизначенню студента, розвиток позитивних емоцій студента; 4) організація навчання як процесу пізнання; 5) використання методів, що стимулюють навчально-пізнавальну діяльність; 6) усвідомлення найближчих та кінцевих цілей навчання; 7) професійна спрямованість навчальної діяльності; 8) доступність змісту навчального матеріалу, що пропонується викладачем на занятті; 9) постійне створення та «підкріплення» ситуації успіху для невпевнених у своїх силах студентів. Певною мірою це стосується і студентів духовних навчальних закладів.

З іншого боку, рівень задоволеності освітньо-виховним процесом в навчальному закладі виступає як інтегральний показник, що характеризує ставлення студента до навчання і ВНЗ в цілому, а також визначає стійкість мотивації навчальної діяльності. Якщо рівень задоволеності досить високий, то активність суб'єкта знижується. З іншого боку, досить низький рівень задоволеності, зазвичай, свідчить про фрустрацію актуальних потреб. В даному випадку, має місце не цілеспрямована активність, а пошукова, спрямована на відреагування негативних емоцій. Оптимальним є середній рівень задоволеності, який свідчить про наявність внутрішньої готовності до діяльності по задоволенню актуальних потреб і реалізації особистісних цінностей. Рівень задоволеності освітньо-виховним процесом в духовному ВНЗ може бути визначений через виділення актуальних аспектів реформування системи богословської освіти в загалі.

З метою виявлення факторів підвищення ефективності освітньо-виховного процесу в вищих духовних навчальних закладах студентам було запропоновано відповісти на відкрите запитання: «Що, на Вашу думку, потрібно змінити в освітньо-виховному процесі в вищих духовних навчальних закладах?». В соціально-психологічному опитуванні прийняли участь студенти духовних навчальних закладів Православної Церкви (500 респондентів). Серед них: 22,03% – студенти 1-го курсу; 29,49% – 2-го курсу; 21,35% – 3-го курсу; 15,59% – 4-го курсу; 10,17% – студенти магістратури і 1,37% – студенти аспірантури. 74,58% опитаних планують продовжити церковне служіння після навчання, 2,03% – не планують, 23,39% – не визначилися.

Всього було отримано 322 відповіді студентів і 54 відповіді експертів. Контент-аналіз дозволив виділити 7 категорій-факторів. Змістовні особливості факторів (серед студентів) представлено в

таблиці 1.

Таблиця 1

**Змістові особливості факторів підвищення ефективності  
освітньо-виховного процесу в вищих духовних навчальних  
зкладах (серед студентів)**

Категорії і висловлювання	Бал	%
<b>Організація режиму навчання</b>		
Не вистачає часу на всі предмети, скорегувати розклад дня, дати самостійно розпоряджатися власним часом, змінити кількість днів навчання; дати більше вільного часу; режим дня	23	7,15%
Відмінити примусові послухи, зменшити кількість послухів заради навчання, переоцінити систему послухів, скасувати послухи	22	6,83%
Зосереджувати студентів більше на навчанні; більше навчання	12	3,73%
Давати студентам більше їздити додому	4	1,24%
Не забирати канікули	3	0,93%
Проводити місіонерську діяльність	2	0,62%
Студенти з міста повинні жити в місті	1	0,31%
Відмінити самопідготовку	1	0,31%
Всього:	68	21,12%
<b>Організація навчального процесу (предметний аспект)</b>		
Виключити деякі дисципліни, зменшити кількість предметів; викладати лише найголовніші предмети	20	6,21%
Посилити курс з педагогіки, додати уроки фізичного виховання, додати історію, Писання, літургіку; вивчення англійської мови; логіки; етики; древніх мов; роботи з людьми; психології	16	4,98%
Ввести практичний напрям як послух (соціальна робота, медицина); збільшити соціальну місію, соціальне служіння	9	2,79%
Змінити послідовність вивчення дисциплін	8	2,48%
Більше спеціалізації, факультативів	4	1,24%
Більше богословських дисциплін	3	0,93%
Заохочення наукової роботи	2	0,62%
Можливість вибору предметів	2	0,62%
Впровадження інноваційних технологій	1	0,31%
Всього:	65	20,18%
<b>Комунікативний аспект освітнього процесу</b>		
Ставлення до студентів як до людей, змінити відношення викладачів, повага до студентів, відношення інспекторів; людське ставлення	37	11,49%

Категорії і висловлювання	Бал	%
Демократизація в духовних закладах; лібералізація відносин викладачів і студентів; рівноправність; рівність студентів; чесність і відкритість начальства	11	3,40%
Замало взаєморозуміння	7	2,19%
Прислуховуватися до думок студентів	3	0,93%
Викорінити систему «стукачества»	2	0,62%
Послаблення психологічного тиску на студентів	1	0,31%
Довіра	1	0,31%
Більше спілкуватися з ректором	1	0,31%
Всього:	63	19,56%
<b>Реформування системи богословської освіти</b>		
Систему освіти, підхід до навчання, методику викладання; реформування системи освіти	10	3,12%
ВНЗ повинні мати одну програму навчання, одна система навчання; централізоване управління	6	1,86%
Визнання дипломів державою; входження в національну систему освіти	6	1,86%
Процес відбору абітурієнтів, збільшити вимоги при вступі	6	1,86%
Система оцінювання	5	1,55%
Обмін досвідом і знаннями з іншими духовними ВНЗ	4	1,24%
Зробити заклад закритого типу	3	0,93%
Змінити закритість для суспільства	2	0,62%
Акредитувати освіту	1	0,31%
Ввести Болонську систему	1	0,31%
Модернізація богословської освіти	1	0,31%
Всього:	45	13,97%
<b>Професіоналізм і кваліфікація викладацького складу</b>		
Кваліфікація викладачів, вдосконалити кваліфікацію викладачів, рівень освіти викладачів; компетентність викладачів	16	4,98%
Змінити деяких викладачів	9	2,79%
Якість викладання; якість освіти	6	1,86%
Подборка по человеческим и священническим качествам воспитального коллектива	2	0,62%
Всього:	33	10,25%
<b>Організація духовного і морального виховання</b>		
Не потрібно робити з молитов примусові акції, молитва «по заказу», причастя та сповідь не за вказавкою начальства; примусове богослужіння	10	3,12%
Відмінити постійний контроль, жорстку дисципліну	5	1,55%

Категорії і висловлювання	Бал	%
Підвищити пильність і строгість інспекторів, мало контролюють, строгість до дисципліни	5	1,55%
Посилити моральне виховання	4	1,24%
Більше самостійності	3	0,93%
При наявності великих порушень - виганяти із закладу	2	0,62%
Поставити авторитетного духівника	1	0,31%
Менше монахів при вихованні	1	0,31%
Всього:	31	9,63%
Зовнішні і матеріальні умови		
Умови проживання, аудиторії, зробити ремонт	7	2,19%
Модернізація бібліотеки і доступ до інтернету; забезпечити літературою	6	1,86%
Стипендії, оплата за навчання	3	0,93%
Ввести форму	1	0,31%
Всього:	17	5,29%
Всього:	322	100%

Серед найбільш значимих факторів, спеціалісти виділили: предметний аспект організації навчального процесу (34,21%) – систематизація навчальних планів і програм, посилення наукової компоненти, залучення світських викладачів; загальне реформування системи богословської освіти – 28,95%; організація духовного і морального виховання (15,79%); зовнішні і матеріальні умови – 10,53%. Режим навчання, кваліфікація викладацького складу і комунікативний аспект навчального процесу, на думку, експертів не потребує змін в процесі реформування богословської освіти, хоча саме ці фактори мають велике значення для студентів духовних ВНЗ, особливо організація режиму навчання і відносини між викладачами і студентами (їх демократизація).

Дане дослідження у виді контент-аналізу дозволив виділити найбільш значимі фактори підвищення ефективності освітньо-виховного процесу в духовних закладах системи богословської освіти серед студентів і експертів. Найбільш значимі зміни студенти пропонують в організації режиму навчання (21,12%), посиляючись на нестачу часу на навчання. 20,18% висловлювань студентів стосуються змін в предметному аспекті навчального процесу, який пов'язаний із оптимізацією навчального плану, збільшення спеціалізацій і факультативів; у взаємовідносинах між студентами і викладачами – комунікативний аспект навчального процесу (19,56%), що пов'язаний із демократизацією відносин в духовних закладах. 13,97% висловлювань стосуються загальним пріоритетам реформування системи богословської освіти, які відображають

основні принципи Болонської системи навчання, визнання дипломів державою; входження в національну систему освіти; 10,25% висловлювань стосуються підвищення кваліфікації і професіоналізму викладацького складу; 9,63% висловлювань відображають ставлення до системи морального і духовного виховання в духовних ВНЗ, причому як в негативному аспекті, так і в позитивному аспектах. 5,29% висловлювань стосуються умов навчання та проживання і посилення матеріально-технічної бази (бібліотеки, доступ в Інтернет).

**Висновки.** Теоретичний та емпіричний аналіз сучасного стану богословської освіти довів необхідність її реформування і модернізації в контексті оновлення соціальної взаємодії Православної Церкви і суспільства, що передбачає: по-перше, інкорпорацію богословської освіти в систему національної і європейської освіти, по-друге, демократизацію освітньо-виховного процесу і третє, посилення предметно-навчального аспекту богословської освіти. Це підтверджується результатами соціологічного дослідження серед студентів духовних вишів і експертів (священнослужителів, викладачів духовних ВНЗ, релігієзнавців), причому для студентів найбільш значимих змін потребують організаційний, предметний і комунікативний аспекти навчального процесу, а для експертів – предметний і виховний аспекти. Виходячи з цього, виникає необхідність фундаментальних досліджень напрямів реформування і модернізації богословської освіти, що потребує тісної співпраці духовенства, науковців світських ВНЗ і державних органів влади.

### **Література:**

1. Лагодич М. *Духовна освіта в Україні: сучасний стан і перспективи* [Текст] / М. Лагодич // *Актуальні питання релігієзнавчої та богословської думки: Колект. монографія* / За ред. В.О. Балуха. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010 – С. 229–246.
2. Юраш А. *Розвиток інституцій з наукового вивчення релігії в структурі класичного університету* [Текст] / А. Юраш // *Українське релігієзнавство*. – 2005. – №4 (36). – С. 96-105.
3. Митрополит Бориспільський Антоній (І. Паканич) *Принципи розвитку православної богословської освіти в Україні на сучасному етапі: (Доповідь на конференції «Богословя в Україні: організаційний та освітньо-науковий контекст», Київ, 2-3 квітня 2013)* [Електронний ресурс] / Митрополит Бориспільський Антоній (І. Паканич) // *Вісник*. - 2013. – Режим доступу до журн.: <http://mitropolia.kiev.ua/principi-rozvitku-pravoslavnoi-osvity/>.
4. Бурега В. *Теологія в державних університетах: досвід православних церков Європи* [Текст] / В. Бурега // *Філософська думка*. – 2012. – Вип.3. – С. 213-219.
5. Хромець В.Л. *Визнана (невизнана) богословська освіта в Україні:*

пошуки виходу із замкненого кола [Текст] / В.Л. Хромець // Труды Київської духовної академії. – 2013. – №19. – С. 311-316.

6. Гилюн О.В. Освітні мотивації студентської молоді [Текст] / О.В. Гилюн // Грані: наук. - теорет. і громад.-політ. альманах / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара; Центр соц.-політ. дослідж. – Д., 2012. – № 1 (81). – С. 102–104.

7. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы [Текст] / Е.П. Ильин. – СПб: «Питер», 2000. – 512 с.

8. Михайличенко В.Є. Роль мотивації навчально-пізнавальної діяльності у формуванні професійної спрямованості студентів [Текст] / В.Є. Михайличенко, В.В. Полянська // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – Вип.17 (70). – С. 320–327.

#### **References:**

1. Laghodych M. Dukhovna osvita v Ukraini: suchasnyj stan i perspektyvy [Tekst] / M. Laghodych // Aktualjni pytannja religijeznavchoji ta boghoslovsjkoji dumky: Kolekt. monohrafija / Za red. V.O. Balukha. – Chernivci: Chernivecjkij nac. un-t, 2010 – S. 229–246.

2. Jurash A. Rozvytok instytucij z naukovogho vyvchennja religiji v strukturі klasychnogho universytetu [Tekst] / A. Jurash // Ukrajinjske religijeznavstvo. – 2005. – № 4 (36). – S. 96-105.

3. Mytropolyt Boryspiljskij Antonij (I. Pakanych) Pryncypy rozvytku pravoslavnoji boghoslovsjkoji osvity v Ukraini na suchasnomu etapi: (Dopovidj na konferenciji «Boghoslovja v Ukraini: orghanizacijnyj ta osvitho-naukovyj kontekst», Kyjiv, 2-3 kvitnja 2013) [Elektronnyj resurs] / Mytropolyt Boryspiljskij Antonij (I. Pakanych) // Visnyk. -2013. – Rezhym dostupu do zhurn.: <http://mitropolia.kiev.ua/principi-rozvitku-pravoslavnoi-osvity/>.

4. Buregha V. Teologhija v derzhavnykh universytetakh: dosvid pravoslavnykh cerkov Jevropy [Tekst] / V. Buregha // Filosofsjka dumka. – 2012. – Vyp.3. – S. 213-219.

5. Khromecj V.L. Vyznana (nevyznana) boghoslovsjka osvita v Ukraini: poshuky vykhodu iz zamknenogho kola [Tekst] / V.L. Khromecj // Trudy Kyjivskoji dukhovnoji akademiji. – 2013. – № 19. – S. 311-316.

6. Ghyljun O.V. Osvitni motyvaciji studentskoji molodi [Tekst] / O.V. Ghyljun // Ghrani: nauk.- teoret. i ghromad.-polit. aljmanakh / Dnipropetr. nac. un-t im. O. Ghonchara; Centr soc.-polit. doslidzh. – D., 2012. – № 1 (81). – S. 102–104.

7. Ilin Ye.P. Motivatsiya i motivy [Tekst] / Ye.P. Ilin. – SPb: «Piter», 2000. – 512 s.

8. Mykhajlychenko V.Je. Rolj motyvaciji navchaljno-piznavaljnoji dijalnosti u formuvanni profesijnoji sprjamovanosti studentiv [Tekst] / V.Je. Mykhajlychenko, V.V. Poljansjka // Pedagoghika formuvannja tvorchoji

*osobystosti u vyshnij i zaghaljnoosvitnij shkolakh: zb. nauk. pr. / Klasych. pryvat. un-t. – Zaporizhzhja, 2011. – Vyp.17 (70). – S. 320–327.*

**УДК: 101.37**

## **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СТРУКТУРІ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ**

**кандидат психологічних наук, доцент, Коновальчук В.І.**

Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників, Черкаси, Україна

*Збереження та існування цивілізації як і геоекономічний прогресивний розвиток людства ґрунтується на використанні творчого потенціалу особистості. Водночас, загострюється увага до деструктивних наслідків сучасного науково-технічного прогресу, як наслідку реалізації творчого потенціалу людини.*

*Метою статті є з'ясування змісту чинників, які уможливають безпечний та конструктивний процес втілення творчого потенціалу особистості у ціннісне здійснення і розвиток як самої себе, так і об'єктів навколишнього світу.*

*Розвиток творчого потенціалу пов'язаний із властивостями цілісної психіки до самозбереження та саморозвитку. Тенденція самозбереження ґрунтується на процесі саморегуляції - утримуванні стану стабільності і рівноваги психіки. Самоорганізація є процесом формування нових рівнів, структур, показників творчого потенціалу особистості і зумовлюється обміном інформаційно-енергетичних потоків зовнішнього простору і внутрішньо психічних процесів. Пусковим механізмом самоорганізації у структурі особистості є загострення певного рівня суперечностей, що не можуть бути вирішені на основі саморегуляції. Способом вирішення суперечностей, у цьому випадку є конфлікт і ймовірність деструктивності у реалізації творчого потенціалу особистості.*

*Філософська рефлексія можливості цілісного і конструктивного життєтворчого здійснення окремої особистості та прогресивного розвитку технологічної цивілізації виявляє необхідність відповідальності як свідомого регулятора розвитку творчого потенціалу особистості.*

*Ключові слова: творчий потенціал особистості, відповідальність, сумління, добродійність, обов'язок, розвиток, саморегуляція, самоорганізація.*

*PhD in Psychological sciences, associate professor, V.I. Konovalchuk  
Responsibility in the regulation of creativity potential/ Cherkasy Regional  
Institute of Post-Diploma Teachers Training, Cherkasy, Ukraine*

*Existence and maintaining of the civilization is based on the use of creative potential. However, destructive consequences of modern science and technology as the result of human creativity are in the focus of modern science.*

*The article aims to clarify the content of the factors that enable safe and constructive creative potential realization leading to axiological self-fulfillment and development of the person and their environment.*

*Creative potential development is connected with the integrated mental tendencies to self-preservation and self-development. Self-preservation is based on the process of self –regulation that means maintaining psychic stability and mind balance. Self-organization is the formation process of new levels, structures, and creative potential indicators. It is caused by the exchange of external information and energy flows and internal psychological processes.*

*Contradictions that cannot be solved by means of self-regulation activate the mechanism of self-organization. The way to resolve contradictions in this case is the conflict and the probability of destructive creative potential realization.*

*Philosophical reflection on capabilities of the individual's holistic and constructive self-fulfillment and progressive development of technological civilization reveals the necessity for responsibility as a conscious regulator of creative potential.*

*Keywords: creative potential, responsibility, conscience, charity, duty, development, self-regulation, self-organization.*

**Вступ.** Епоха глобалізації актуалізує перед людством завдання використання малозадіяних ресурсів геоекономічного розвитку, які прямо чи опосередковано пов'язані із людиною. Походження природно-космічних ресурсів від людини не залежне та освоєння харчових ресурсів Світового океану, енергетичних ресурси сонячної енергії залежить від рівня науково-технічного розвитку суспільства, який визначають особистісні чинники: рівень освіченості та культури суспільства загалом і кожного його члена зокрема; здатність представників певного соціуму сприймати й адаптувати у своєму культурно-цивілізаційного просторі новітні продуктивні досягнення людства; стан фундаментальної науки та науково-технічних розробок, можливість створювати і впроваджувати у всі сфери життя новітні технології; інформатизація суспільства та доступність інформації громадянам. Найважливішим ресурсом геоекономічного розвитку є людський фактор, а саме: творчий потенціал особистості, яким визначається здатність до оволодіння знаннями, здійснення

продуктивної діяльності, освоєння рівня загальної культури людства та створення нових цінностей.

Теоретико-практичні аспекти проблеми творчого потенціалу особистості тісно пов'язані із ідеєю К. Гольдштейна про початково закладені у організмі вроджені потенції (potentialities), які самоактуалізуються; теоріях самоактуалізації А. Маслоу і К. Роджерса; поняттям психологічного капіталу М. Чиксентміхайї та Ф. Лютанса; поглядами на потенціал особистості (М.Каган Ю.Резнік), концепцією особистісного потенціалу Д. Леонтьєва, розумінням творчого потенціалу як «обдарованості» та «готовності до творчої діяльності» (Г.Костюк, Б.Теплов, О.Матюшкін, Я.Пономарьов, Н.Кузьміна, В.Моляко).

Сучасні наукові дослідження акцентують на визнанні притаманності кожній людині творчого потенціалу, характеризуючи його як конструктивного і визначального чинника збереження та розвитку значущих надбань людства у сучасних динамічних соціокультурних умовах. Водночас, загострюється увага до деструктивних наслідків сучасного науково-технічного прогресу і реалізації людського потенціалу, результати якого негативно позначаються на природних умовах і на існуванні життя на планеті взагалі. Споживацьке ставлення до природи, імпульсивні ірраціональні дії зі зміни довкілля вже призвели до часткового руйнування та до серйозного порушення природного балансу. Тому, пріоритетним напрямом наукового пізнання має бути філософська рефлексія змісту та природної динаміки творчого потенціалу у цілісному і повноцінному життєтворчому процесі особистості.

**Метою статті** є з'ясування змісту чинників, які уможливають безпечний та конструктивний процес втілення творчого потенціалу особистості у ціннісне здійснення і розвиток як самої себе, так і об'єктів навколишнього світу.

**Виклад основного матеріалу статті.** Проблема потенціалу людини належить до числа провідних філософських проблем із неминущою актуальністю, постановка та вирішення якої у руслі філософського знання виявляла суттєвий вплив на історію пізнання, пробудження і реалізацію творчої сутності людини. Традиційно зміст поняття «творчий потенціал» тлумачиться як сукупність природних властивостей і здібностей людини, що виявляються через її актуалізовану потребу і готовність взаємодіяти із зовнішнім світом, здійснювати життєдіяльність у суспільстві. Творчий потенціал визнається системотвірною якістю сукупних атрибутивних властивостей і здібностей людини, що за певних умов стають засобом її цілеспрямованої взаємодії із навколишнім світом, забезпечуючи її особистісне самовираження і самореалізацію. «Володіючи системотворчою властивістю, творчий потенціал виконує інтегруючу

функцію в структурі якісних характеристик і в системі становлення особистості», – зазначає П.Кравчук [2, с.8]. Доцільним доповненням до розуміння творчого потенціалу особистості, є визначення його цілісним ресурсом психіки, унікальний зміст якого визначається культурно-історичним, генетичним, пренатальним та соціальними досвідом, а інтегральною властивістю є гідність.

Процес індивідуального розвитку творчого потенціалу пов'язаний із властивостями цілісної психіки як системи, що є діалектичною єдністю двох протилежних тенденцій: до самозбереження та до саморозвитку. Тенденція самозбереження ґрунтується на процесі саморегуляції. Під регулюванням розуміється процес приведення чогось до відповідності із встановленими нормами, правилами; утримування стабільності і рівноваги. Протиріччя між мінливістю і стабільністю що представлено в творчому потенціалі у формі боротьби двох взаємозалежних протилежностей, має загальний характер. При цьому стабільність і мінливість – необхідна умова відбору цінних якостей і переходів творчого потенціалу із одного рівня до іншого: саме із таких переходів складається процес розвитку. Важливим атрибутом таких переходів є зовнішній простір. Творчий потенціал особистості поза простором не може прогресувати, оскільки тільки при взаємодії з ним виникають відхилення, суперечності, що створюють необхідні умови для виникнення активності, саморуху до самозбереження і розвитку.

Для повноцінної життєдіяльності особистості важливим є процес самоорганізації. Суть цього процесу виражається в тому, що особистість, на основі внутрішньої динаміки творчого потенціалу, здатна набувати у процесі своєї діяльності нових властивостей і досягати нового, більш високого, рівня взаємодії із світом. Запропонована концепція базована на розумінні творчого потенціалу як складної і відкритої системи, що характеризується можливостями для формування своєї структури. Процес самоорганізації творчого потенціалу особистості можна представити у вигляді ланцюга діалектичних заперечень, кожне із яких не лише заперечує певні компоненти її психологічної структури або поведінки, але й зберігає у них позитивний зміст.

У тлумаченні поняття «самоорганізація» важливою є взаємодія зовнішніх впливів, адже самоорганізація можлива лише у відкритих ініціативних потенційних системах, які перебувають у стані неурівноваженості, адже хаос необхідний, щоб дати поштовх розвитку. Самоорганізація творчого потенціалу особистості розуміється нами як процес формування нових рівнів, структур або показників, зумовлений інформаційно-енергетичним обміном потенціалу особистості та зовнішнього простору. Пусковим механізмом самоорганізації у структурі особистості є загострення

певного рівня суперечностей із зовнішнім середовищем, що не можуть бути вирішені на основі саморегуляції. Способом вирішення суперечностей, у цьому випадку, є конфлікт, що спричиняє порушення гомеостазу. Конфлікт – як спосіб подолання протиріч і обмежень, спосіб розвитку і реалізації творчого потенціалу – явище неминуче та природне. Він може зумовити встановлення нового порядку, підтримувати його та порушувати, тобто, може виступати як стимулом так і гальмом прогресу, фактором розвитку і деградації.

Індивідуальна сила творчого потенціалу особистості не завжди передбачає можливість узгодження процесів саморегуляції самоорганізації. Досвід гуманістичних колізій реалізації творчого потенціалу особистості мав місце в історії людства, зокрема, демонічний естетизм епохи Відродження. Його варіації зустрічаються і в наш час, зокрема, у молодіжних субкультурах. Спроби втілення ідеалу гуманізму стосовно саморозвитку й самоствердження творчого потенціалу особистості без визначення меж засвідчили його суперечливість, часом, потворність і вульгарність. Культивування «безмежного самоствердження» часто виявлялося розгулом пристрастей та свавіллям особистості, самоствердженням і самозамилуванням. Небачений злет творчості виявляє «зворотний бік титанізму» [3, с.120-138]. Неузгодженості між здобутками етичної думки і реальної практики життя в епоху Відродження можна розглядати як вираз загальної трагічної дихотомії творчого потенціалу людства. Потенційна спроможність особистості до творчої діяльності, яка сприяє прогресивним змінам у житті набуває особливої небезпеки, коли поєднується із прагненням до влади над світом. Прагнення стати «деміургом» не узгоджується із добром засобів самоствердження власної творчої сили. Безмежжя особистісного самоствердження втрачає здатність відчувати «межу» поміж добром та злом, доброю та злою волею, поміж добродійністю та злочином.

Виявленням особливостей розкриття потенціалу людини у її вчинках історично пов'язувалося із пізнанням добродійності. Так, Аристотель, розглядаючи добродійність людини, вважав її результатом добровільності здійсненого вчинку. Добродійними вважаються усвідомленні та виважені дії, які особистість здійснює згідно власної волі, тому вона і стає вирішальною силою, яка регламентує морально відповідальну діяльність. Питання відповідальності вирішується рівнем довільності вчинку: «Хвалу і осуд отримують залежно від того, з примусу чи ні здійснений вчинок», - переконує Аристотель [4, с. 96.] Через довільність як характеристику вчинку на основі свідомої саморегуляції та самоорганізації потенціалу особистості, виявляється кореляція відповідального вчинку із розвитком особистості. У Новий час, розглядаючи людину як суб'єкта вільного і відповідального вибору, Т. Гоббс, зокрема, вважає, що

спонукати людину до відповіді - означає створити причину добродесної поведінки, вільної дії [5].

I.Кант визначає відповідальність як необхідну властивість моральності. Моральний обов'язок не залежить ні від суто природних, матеріальних, егоїстичних потреб людини, ні від божественно-релігійного диктату. Ціннісне самовизначення людини у світі, орієнтири для людської свободи регулює практичний розум. Основою практичного розуму є моральна свідомість, що спирається на автономність доброї волі і керується законом обов'язку добродесності, який Кант називає категоричним імперативом. Історичний імператив звучить актуально у контексті реалізації творчого потенціалу особистості: 1) «Вчиняй лише згідно із такою максимою, стосовно якої ти водночас можеш побажати, щоб вона стала загальним законом»; 2) «Вчиняй так, ніби максима твого вчинку за допомогою твоєї волі мала б стати загальним законом природи» [6, с.250]; 3) «Поводься так, щоб ти завжди використовував людство і у своїй особі, і в особі будь-кого іншого також як мету, та ніколи – лише як засіб» [6, с.256].

Серед головних моральних обов'язків людини - обов'язки стосовно самої себе. Філософ обґрунтовує внутрішню вимогливість особистості щодо своєї життєвої позиції, турботу про збереження свого життя і здоров'я. Обов'язок щодо «людської гідності в нас» орієнтує не допускати зневажання своїх законних прав, не принижуватися перед іншими та не догоджати із корисливих міркувань. Особливе значення має сумління як неодмінний «внутрішній суддя». I.Кант розглядає сумління, розрізняючи просто відповідь від сумлінної відповіді (*gewisshafte Antwori*). «Сумління має мислитися як суб'єктивний принцип відповідальності перед Богом за свої вчинки, поняття ж відповідальності (хоча і туманно) завжди міститься в моральній самосвідомості» [7, с. 285]. Сумління виявляє чуттєвий аспект змісту категорії відповідальності. У цьому зв'язку особливо звучить наголос на обов'язкові людини здійснювати самопізнання, реалізуючи прагнення проникати у важко доступні глибини серця. До переліку обов'язків перед собою Кант ввів вимогу розвивати свої природні сили (духовні, душевні і тілесні). Ця вимога орієнтує на розвиток творчого потенціалу на основі усвідомлення особистістю своєї тотальної відповідальності за те, який вибір вона зробить, якій формі творчого здійснення дасть санкцію «бути добром».

Значний досвід тлумачення відповідальності напрацьований у філософії екзистенціалізму. Ж.-П. Сартр вважає людину відповідальною «за всі свої проекти», оскільки цілі бажані і визначаються нею. Людина, що знаходиться в стані вибору певної системи цінностей, визначає образ світу і образ майбутньої людини. Це породжує тотальну, нічим не скасовувану відповідальність.

«Вибираючи себе, ми вибираємо всіх людей» [8, с. 324]. Вибрати - означає утвердити цінність того, кого вибираєш. Вибираючи людину, ми стверджуємо образ, який є цінністю для всіх. Тому наша відповідальність більша, аніж можна було б припустити, оскільки, «обираючи себе, я вибираю людину загалом», тобто відповідально «створюю образ» того, кого вибираю. Відповідальність супроводжує почуття глибокої тривоги. Така тривога називається екзистенційною, оскільки пов'язана із прямою відповідальністю за існування інших людей. Відповідальність визначається одним із найважливіших екзистенціалів, з якого виводяться екзистенціали страху, тривоги, відчаю, провини.

Г. Йонас, продовжуючи традицію екзистенціалізму, створив синтетичну концепцію моральної відповідальності на основі найбільш значущих етичних учинь ХХ століття. На відміну від розгляду відповідальності як відносин або цінностей, Йонас представив принцип відповідальності в якості основи етики і сформулювати новий категоричний імператив: «Вчиняй так, щоб наслідки твоїх дій були сумісні із збереженням справжньої людського життя на Землі» [9].

У відповідальності за майбутнє А. Швейцер виділяє критерії допустимості і необхідності «жертви» і ризику - пріоритет суб'єкта, індивіда, який завжди повинен проектувати ситуацію на самого себе і вирішувати її, нібито відчуваючи благоговіння перед власним життям. Почуття благоговіння перед життям привносить в людини занепокоєння постійної відповідальності. І ніхто не може сам собі полегшити цей тягар. [10, с. 217]. Цей принцип породжує безмежну, «найвищу», згідно зі Швейцером, відповідальність за долю іншого життя, що стає «природною нормою». В кінцевому рахунку, основою етики стає відповідальність, яка є мірилом моральності. Через духовно-етичний занепад «Нашим порятунком в цей важкий час є прагнення прокласти шляхи майбутнього культурному людству ... тільки мислення, яке стверджує мораль благоговіння перед життям, здатне привести до вічного миру» [10, с. 237].

Об'єктивна відповідальність пов'язується з суб'єктивною волею. Однак, згідно із Г.Йонасом почуття відповідальності виникає не з ідеї відповідальності, а з визнання властивого речі блага, тобто з повинності буття виникає повинність вчинку суб'єкта, покликаного виконати дію. Почуття відповідальності - це щось на зразок совісті, а в поєднанні із любов'ю воно стає відданістю справі. Саме відповідальність, як єдність об'єктивної відповідальності і суб'єктивного почуття відповідальності, а не здатність або готовність до неї, мається на увазі, коли мова йде про відповідальність за майбутнє.

Космічний варіант розуміння відповідальності як відповіді людини на право буття, делеговане їй Богом – перекликається із вченням про екстенсивну відповідальність у російських космістів. Космічна відповідальність - це онтологічна відповідальність за творіння Боже. Результатом екстенсивної і інтенсивної безвідповідальності може бути апокаліпсис. Пророцтво апокаліпсису може розглядатися як умовне попередження людству, за безвідповідальне ставлення до використання своєї творчої сили.

**Висновки.** Проблема розвитку творчого потенціалу особистості набуває особливого значення у колі актуальних досліджень у зв'язку із глобальною кризою сучасної цивілізації. Як конструктивний і визначальний чинник збереження та розвитку значущих надбань людства у сучасних динамічних соціокультурних умовах творчий потенціал особистості водночас, привертає увагу через деструктивні наслідки сучасного науково-технічного прогресу і реалізації людського потенціалу. Розмірковування над ідеалізацією «безмежного саморозвитку особистості», зокрема, у новоєвропейських філософсько-гуманістичних концепціях налаштовує на принциповий теоретико-антропологічний висновок, що самоствердження у саморозвитку людини у світі ніяк не може бути «безмежним», воно повинне, передусім, мати моральнісну межу, як запоруку упередження «демонічного естетизму» та спрямування творчого потенціалу особистості у русло людського блага. Творчий потенціал особистості потребує морально-світоглядного самоконтролю, зокрема, як власної креативної сили, так і способів її реалізації. Необхідна регуляція забезпечується відповідальністю. Відповідальну діяльність визнавали на основі усвідомлення та виваженості дій, які особистість здійснює згідно власної волі. І.Кант визначає відповідальність як необхідну властивість моральності. Ж.-П. Сартр вважає людину відповідальною «за всі свої проекти», а саму відповідальність вважає тотальною, нічим не скасовувану. Х.Йонасом об'єктивну відповідальність пов'язує із суб'єктивною волею. Однак, почуття відповідальності виникає не з ідеї відповідальності, а з визнання властивого речам блага. Встановлення надійного контролю над потенціями людини орієнтують на творчу діяльність, узгоджену «із безперервністю справжнього людського життя на Землі». Розширення масштабів людської діяльності призвело до розширення об'єкта відповідальності, в який повинна включатися вся біосфера. Відповідальність передбачає збереження природи і збереження людської гідності. Глобальна екологічна криза, непередбачувана стихійна динаміка технічної цивілізації в умовах гострого планетарного цейтноту, а також загроза людській гідності вимагають утвердження відповідальності як «заповіді»

**Література:**

1. Краева О.Л. Диалектика потенциала человека: монография / О.Л. Краева. - М. Н. Новгород: Нижегород. гос. с/х. академия, 1999. – 192 с.
2. Кравчук П.Ф. Формирование творческого потенциала личности в системе высшего образования: автореф. дис. ... д-ра филос. наук: 22.00.06 / П.Ф. Кравчук. - М., 1992. – 21 с.
3. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. -. М.: Мысль, 1978. – 623 с.
4. Аристотель. Никомахова этика// Соч. в 4 т. Т. 4. - М.: Мысль, 1984. -832 с.
5. Гусейнов А.А. Свобода воли и ответственность (Спецкурс) // История философии. Уч. пособие для студентов и аспирантов вузов. - М: Изд-во «Феноменология-Герменевтика», 2001. – С. 194-285.
6. Кант И. Основание метафизики нравов // Кант И. Лекции по этике. М., 2005. – С. 224-282.
7. Кант И. Метафизика нравов // Соч. в 6т. Т.4. Ч. 2. - М.: Мысль, 1965. - 468с.
8. Ж.-П.Сартр. Экзистенциализм – это гуманизм //Сумерки богов. М.: "политиздат", 1989. – С. 319-344
9. Йонас Г. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации Перевод с немецкого, предисловие, примечания И.И. Маханькова. - М: Айрис-пресс, 2004. – 480 с.
10. Благоговение перед жизнью: Пер. с нем. / Сост. и посл. А. А. Гусейнова; Общ. ред. А. А. Гусейнова и М. Г. Селезнева. — М.: Прогресс, 1992. — 576 с.

**References:**

- 1.Kraeva O.L. Dialektika potentsiala cheloveka: monografiya / O.L. Kraeva. - M.N. Novgorod: Nizhegorod. gos. s/kh. akademiya, 1999. – 192 s.
- 2.Kravchuk P.F. Formirovanie tvorcheskogo potentsiala lichnosti v sisteme vysshego obrazovaniya: avtoref. dis. ... d-ra filos. nauk : 22.00.06 / P. F. Kravchuk. - M., 1992. – 21 s.
- 3.Losev A.F. Estetika Vozrozhdeniya. -. M.: Mysl, 1978. – 623 s.
- 4.Aristotel. Nikomakhova etika// Soch. v 4 t. T. 4. - M.: Mysl, 1984. -832 s.
- 5.Guseynov A.A. Svoboda voli i otvetstvennost (Spetskurs) // Istoriya filosofii. Uch. posobie dlya studentov i aspirantov vuzov. - M: Izd-vo «FenomenologiyaGermenevtika», 2001. – S. 194-285.
- 6.Kant I. Osnovanie metafiziki npravov // Kant I. Lektsii po etike. M., 2005. – S.224-282.
- 7.Kant I. Metafizika npravov // Soch. v 6t. T.4. Ch. 2. - M.: Mysl, 1965. - 468s
8. Zh.-P.Sartr. Ekzistentsializm – eto gumanizm //Sumerki bogov. M.: "politizdat", 1989. – С. 319-344

10. Yonas G. *Printsip otvetstvennosti. Opyt etiki dlya tekhnologicheskoy tsivilizatsii* Perevod s nemetskogo, predislovie, primechaniya I.I. Makhankova. - M: Ayris-press, 2004. – 480 s.

## VI. MEDICAL SCIENCES

УДК: 614.272:[615.262.4:613.495](477)

### СОВРЕМЕННЫЕ ЛЕЧЕБНЫЕ КОСМЕТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА - КОСМЕЦЕВТИКИ – КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ УКРАИНСКОГО ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО РЫНКА

кандидат фармацевтических наук, доцент, Сметанина Е.И.

кандидат фармацевтических наук, Климишина С.А.

Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого, Украина, Львов

*Промежуточное положение между косметикой санитарно-гигиенического назначения и лекарственными средствами занимает группа лечебной косметики – «космецевтики». Основными требованиями к ним является наличие в составе препарата действующих веществ (активных компонентов), обладающих лечебными свойствами, наличие доказательной базы терапевтической эффективности, качества, безопасности, соответствие европейской системе стандартизации и сертификации, предъявляемая к лекарственным средствам. Целью работы было провести четкое размежевание в терминологической базе; охарактеризовать уровень насыщения рынка; показать пути усовершенствования и заполнения фармацевтического рынка новыми перспективными препаратами группы лечебной косметики.*

*Основными методиками были: анализ рынка, изучение уровня его насыщенности, анализ ряда технологических приемов по их усовершенствованию. Сделан акцент на реабилитации экстенпоральной рецептуры, которая позволяет внедрять качественные лекарственные формы и при помощи которой можно решить проблематику фармацевтического обеспечения средствами лечебной косметики малообеспеченных слоев населения. Авторами предложены пути усовершенствования качества и ассортимента препаратов лечебной косметики.*

*Ключевые слова: лекарственное средство, косметическое лекарственное средство, лечебная косметика, фармацевтический рынок, качество препаратов.*

*PhD in Pharmaceutical Sciences, associate professor, Smetanina K.I., PhD in Pharmaceutical Sciences, Klimishina S.A. Modern medical cosmetics - cosmeceuticals - as a component of the Ukrainian pharmaceutical market/ Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Ukraine, Lviv*

*An intermediate position between the cosmetics sanitary purposes and Drug Administration takes a group of medical cosmetics - "cosmeceuticals". The main requirements to them is the presence in the formulation of the active ingredients (active ingredients), possessing healing properties, the presence of evidence of therapeutic efficacy, quality, safety, compliance with the European system of standardization and certification applicable to the medicines. The goal was to draw a clear demarcation in the termbase; show the level of market saturation; show ways to improve and fill in the pharmaceutical market of new promising drugs group medical cosmetics. The main techniques are: market analysis, the study of its saturation level, the analysis of a number of processing methods to improve them. Emphasis is placed on the rehabilitation of extemporaneous compounding, which allows the introduction of high-quality formulations and with the help of which you can solve the problems of the pharmaceutical provision of medical cosmetics means poor. The authors suggest ways to improve the quality and range of products of medical cosmetics.*

*Key words: drug, cosmetic drug, medical cosmetics, pharmaceutical market, the quality of drugs*

**Вступление.** Современный фармацевтический рынок насыщен средствами, которые относят к группе парафармацевтиков. Промежуточное место между лекарственными препаратами и обычной косметикой занимает группа лечебной косметики (ЛК) - средства с современным названием «космецевтики». ЛК, как и обычная, выпускается в виде шампуней, гелей, кремов, зубных паст, масел, бальзамов и др. Главное ее отличие от обычных косметических средств – наличие действующих компонентов, владеющих лечебным эффектом, что делает лечебную косметику объектом анализа фармацевтического сектора, поскольку такие препараты должны отпускаться в основном из аптек. Как и большинство препаратов с направленным спектром действия, космецевтики обязаны соответствовать требованиям европейской стандартизации и сертификации, качеству, безопасности и терапевтической эффективности.

В силу этого целью данной публикации было: проанализировать современный рынок космецевтиков, указать их место в аптечном ассортименте, провести сравнение с обычными косметическими

средствами и показать способы расширения рынка с учетом платежеспособности населения.

Украинский рынок лечебных косметических средств (ЛКС) насчитывает около 45 зарегистрированных торговых марок (ТМ) зарубежного и отечественного производства. Около 40% представлено линией французской лечебной косметики марок Vichy, Avene, RoC, Uriage, Ducray, Lireac, Ozon, Galenic, Klorane, Елансил и др. ЛКС Германии составляют 15% и основными ТМ являются: Annemarie Borlind, KOKO GmbH & Co KG, Sebamed, Medopharm и WT - Methode Wewering & Thimbach GmbH. 11% - это ЛКС Италии торговых марок: Nature's, Fanghi d'alga Guam, Terme di Chianciano, Cosmeci aromatica и Clinians. Российская линия составляет 2% и представлена на рынке Украины в основном ТМ Кор. Другие зарубежные производители заявлены соответственно: Словения (Vitaskin, Amai, Green line) - 6,7%; Польша (Farmona, Dr. Irena Eris; Натур продукт Фарма) - 6,7%; Испания (Pro - Medic) - 2,4%; Таиланд (Mega We Care) - 2,4%; Англия (Boots Healthcare International) - 2,4%; Шотландия (ОХУ) - 2,4%. Отечественные производители представлены линиями Hirudo Derm (БИОКОН), Bishoff, Космедфарм и Талита - около 9% [1, с.63-64].

Следует отметить, что на законодательном уровне Украины, России, США и большинства других стран термин «космецевтика» не закреплен официально. Факт наличия таких препаратов на рынке представлен публикациями и интервью специалистов в области здравоохранения, размещенных в средствах массовой информации. При этом довольно распространены термины: «активная косметика», «профессиональная косметика с лечебными свойствами», «лечебная косметика» и прочие.

Сегодня космецевтику считают основным источником роста аптечного рынка в Украине, поскольку препараты характеризуются широким спросом у населения как категория высокоэффективных продуктов, занимающих промежуточное положение между косметикой санитарно-гигиенического назначения и лекарственными средствами (ЛС).

Существует большая терминологическая разница в понятиях «косметическое лекарственное средство», «лекарственное средство» и «лечебное косметическое средство».

Основной характеристикой косметических лекарственных средств являются: наличие натуральных составляющих, принадлежность к профессиональным средствам, научно доведенная эффективность, способность влиять на все слои кожи, наличие лечебных свойств и гипоаллергенность.

Согласно пп. 1.1. п. 1 «Государственных санитарных правил и норм безопасности продукции парфюмерно-косметической

промышленности», утвержденных Постановлением Главного государственного санитарного врача Украины от 1 июля 1999 № 27, в соответствии с ДСТУ 2472-94 «Термины и определения», косметические средства - это средства, которые применяются для ухода за кожей, волосами, полостью рта; выполняют гигиенические, профилактические и эстетические функции [2, с.7; с.12; 3, с.303-304]. В то же время, Регламент № 1223/2009 ЕС о безопасности косметических средств (REGULATION (EC) № 1223/2009 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 30 November 2009 on cosmetic products) отмечает, что КС являются любым веществом или смесью, предназначенной для контакта с внешними частями тела человека (кожа, волосяной покров, ногти, губы и наружные половые органы) или с зубами и слизистой оболочкой полости рта с целью исключительно или в основном, их очистки, придания приятного запаха, изменения их внешнего вида и/или коррекции естественного запаха и/или их защиты или поддержания в нормальном функциональном состоянии.

Такое же по сути определение закреплено и в законодательстве США, а именно в разделе 201 (I) Федерального закона, регулирующего продукты питания, лекарственные и косметические средства.

Определение же понятия «лекарственное средство» закреплено в Законе Украины «О лекарственных средствах» от 4 апреля 1996 № 123/96-ВР. Согласно ст.2 этого закона, ЛС - это вещества или их смеси природного, синтетического или биотехнологического происхождения, применяемые для предупреждения беременности, профилактики, диагностики и лечения заболеваний людей или изменения состояния и функций организма [4, с.16]. Официально установлено, что к ЛС относятся: действующие вещества (субстанции), готовые ЛС (лекарственные препараты, лекарства, медикаменты); гомеопатические средства; средства, которые используются для выявления возбудителей болезней, а также борьбы с возбудителями болезней или паразитами; лекарственные косметические средства и лекарственные добавки к пищевым продуктам.

Лекарственные средства в отличие от косметических способны менять функцию и строение организма, в чем и заключается их основное различие. Поэтому средства кожного применения, которые не изменяют строение и функции кожи, улучшают или стараются улучшить ее внешний вид и носят поверхностный характер, являются обычными косметическими средствами.

Основным критерием принадлежности к лекарственным косметическим средствам является именно наличие в составе

препарата действующих веществ (активных компонентов), обладающих терапевтически-лечебным эффектом.

Производителями и рекламодателями отмечается, что в состав ЛКС входят активные вещества, которые действуют не только на поверхность, а способны проникать и внутрь тканей, тем самым действуя на организм и изменяя его функции. Этот фактор доказывает принадлежность их к лекарственным средствам и на них, как и на обычные препараты, распространяется система стандартизации и сертификации, предъявляемая к последним.

Так, в состав лечебной косметики входят аминокислоты, омега-6 и омега-3 ненасыщенные жирные кислоты, микро- и макроэлементы, витамины, которые обеспечивают кожу полноценным питанием. Составляющими являются оксид цинка, декспантенол, глюконат кальция (активно используются как вспомогательные средства при изготовлении ЛС), гиалуроновая кислота, коллаген, мочевины, экстракты растений, термальная вода (как составляющие чисто косметических средств), а также особые запатентованные составы отдельных компаний. Качество и свойства этих ингредиентов всегда очень высоки.

Довольно часто основой лечебной косметики в большинстве случаев служит термальная вода. Такая вода, взятая из природных минеральных источников, благоприятно влияет на кожу с дерматологическими заболеваниями [5, с.24]. Благодаря наличию в ней широкого спектра полезных для кожи микроэлементов (железо, медь, цинк, фтор, серебро, марганец) такая вода снижает ответные реакции клеток кожи, участвующих в гиперактивности, и в ответ наша кожа становится менее чувствительной. Термальная вода улучшает обменные процессы между клетками, восстанавливая гидробаланс эпидермиса, а также повышает эффективность основных клеток иммунологической защиты, в результате чего кожа лучше противостоит внешним воздействиям.

Профилактический эффект косметических средств определяется комплексным действием биологически активных веществ и вспомогательных веществ [7, с.7] и в основном зависит от свойств основы. Вспомогательным веществам в составе косметических средств уделяют такое же внимание, как и активным добавкам, учитывая их комплексный эффект, который в большинстве определяется качеством и разнообразием используемого сырья и его свойствами. Перечень основных вспомогательных веществ, используемых при изготовлении ЛКС, приведен в Приказе МЗ Украины №8 от 15.01.2003 г. [3, с.308].

Основное требование к ЛКС- это безопасность, учитывая длительное и неконтролируемое применение, а также наличие специфического местного действия на неповрежденную кожу. С этой

целью в состав косметических средств вводят различные биологически активные вещества и их комплексы в более низких концентрациях по сравнению с официальными лекарственными препаратами, в том числе для наружного применения [3, с.306]. При этом все сырье, готовая продукция подлежат испытанию на токсикологичность в медицинских учреждениях (на добровольцах). Оценивают: раздражающее, аллергизирующее действие, влияние на обмен белков и жиров, кислотно-щелочной баланс и тонизирующий эффект кожи [6, с.248].

Безопасность лечебных косметических средств рассматривается в двух аспектах:

- научно-методическом - установление границы между физиологической активностью (косметический эффект) и побочным эффектом, зависит от методического уровня биологии и медицины;
- нормативно-правовом - определение границы между косметическим и побочным эффектом устанавливает критерии и нормы безопасности косметических средств для здоровья человека и обязанности и ответственность производителя за качество и безопасность продукции.

Основными критериями безопасности ЛКС в соответствии с требованиями Директивы 76/768/ЕЭС о косметических средствах являются: химическая структура ингредиентов, токсикологические свойства ингредиентов, уровень влияния ингредиентов на организм, микробиологические характеристики готовой продукции, микробиологические характеристики сырья.

Если фирма-производитель утверждает, что продукт, который она выпускает, способствует улучшению жизнедеятельности или структуры организма, то этот продукт, как правило, относят к разряду новых лекарственных средств, для доказательств эффективности и безопасности которых необходимы дополнительные клинические исследования. К производству лечебной косметики предъявляются не менее жесткие требования, чем к выпуску лекарственных препаратов, и эффективность использования ее может быть высокой чаще всего только в условиях клиники.

Чтобы заявить о гарантированном лечебном эффекте того или иного ЛКС, производитель обязан провести ряд доклинических исследований и клинических исследований, которые будут составлять основную доказательную базу его качества, эффективности и безопасности для жизни и здоровья человека. Именно прохождения этих этапов является необходимым условием его государственной регистрации, а следовательно и свободного и законного оборота на территории Украины.

Главное отличие обычных косметических испытаний от клинических - в количестве добровольцев. В первом случае это

группа из 30-50 человек, во втором - 500 и более, которые находятся в условиях клиники под наблюдением врачей-дерматологов. При проведении таких исследований врачи всегда оценивают отдаленные последствия: насколько долго сохраняется эффект и в каком количестве добровольцев. Именно такую косметику в Украине и принято называть лечебной. Приобрести ее можно только в аптеке - учреждении здравоохранения.

Обычно лечебная косметика производится фармацевтическими лабораториями, которые обладают передовыми технологиями и собственной исследовательской базой. В Украине сертификацию косметики проводит несколько лабораторий, входящих в специальный перечень Министерства здравоохранения. А поскольку у нас лечебной косметики официально не существует, то сертифицируют ее так же, как и любую другую косметику. Производство требует лицензирования. Контроль за выполнением Лицензионных условий осуществляется Государственной службой лекарственных средств. Производство и реализация ЛКС разрешается при наличии положительного вывода государственной санитарно-гигиенической экспертизы и утверждается главным государственным санитарным врачом Украины или уполномоченным им лицом [2, с.10].

Создание, производство, реализация ЛКС нормируется рядом законодательных и нормативных документов. Для эффективного контроля за качеством ЛКС в странах ЕС Совет Европы разработал Руководство надлежащего производства косметических средств (GMP), которому следуют и в Украине.

Производство, реализация и использование ЛКС разрешено при условии их регистрации. Условия производства ЛКС регламентируются нормативной документацией, согласованной с Государственной службой лекарственных средств. Процедура регистрации регулируется Приказом МОЗ Украины №426 от 26.08.2005 г. Качество ЛКС нормируется Государственной Фармакопеей Украины в зависимости от вида лекарственной формы и аналитической нормативной документации фирмы-производителя на конкретное средство [2, с.11].

Постановлением главного государственного санитарного врача Украины № 27 от 01.07.99 г. утверждены «Государственные санитарные правила и нормы безопасности продукции парфюмерно-косметической промышленности» [2, с.12]. Указанные правила устанавливают требования и нормы безопасности для здоровья человека, порядок проведения государственной санитарно-гигиенической экспертизы на этапах разработки, производства, транспортировки, хранения, реализации и профессионального использования ЛКС.

Наибольшее значение для потребителей при выборе ЛКС имеют рекомендации врача-дерматолога (8,9%), косметолога (8,5%), провизора (7,2%). Решающую роль играет собственный опыт потребителей (8,8%). Реклама в средствах массовой информации не играет значительной роли при покупке лечебной косметики (3,2%). При выборе лечебной косметики потребители, прежде всего, стремятся получить качественную продукцию. Поэтому во главу угла ставится эффективность и безопасность, далее - удобство применения, цена и состав.

Уникальность лечебной косметики - в технологии ее изготовления. Например, для того чтобы ввести в состав крема функциональную форму витамина А, необходимо, чтобы его активная субстанция (чаще всего в косметических препаратах это ретинол) сохранялась в креме в неизменной форме, иначе никакого эффекта на обменные процессы в коже она не будет проявлять. Стабильность ретинола достигается различными технологиями, например введением стабилизаторов или микрокапсулированием.

Стабилизация устойчивой формы витамина С - L-аскорбиновой кислоты достигается за счет дорогих наукоемких технологий. Даже растительные экстракты для аптечных марок должны быть высоко очищенными и концентрированными, чтобы сохранить активность всех веществ вытяжки. Составы аптечных марок сбалансированы, содержат активные компоненты (обычно до 10) именно в таких концентрациях, которые способны предоставить гарантированный эффект. Такие методики стабилизации являются дорогими, что влияет на окончательную цену готового препарата.

Для отечественного фармацевтического рынка характерна прежде всего ценовая конкуренция. Путем внедрения экстемпоральной (personal drug) рецептуры можно решить вопросы обеспечения средствами ЛК малообеспеченных слоев населения, ведь лекарства, изготовленные в условиях аптек, во многих случаях по соотношению цена - эффективность - польза - более доступные и по эффективности не поступаются своим заводским аналогам. Средняя цена средства лечебной косметики аптечного изготовления ниже средних розничных цен в промышленности [8].

Несмотря на кризис, продажи лечебной косметики увеличиваются. Стоит напомнить, что наценка на такую продукцию всегда высока. Ассортимент ее постоянно расширяется. Понятно, что квалификация работников аптек значительно влияет на маркетинговые показатели анализируемого продукта. Европейская практика и опыт показывают, что правильное применение маркетинговых методик повышает уровень продаж на 40%.

Перспективным является ориентация на косметические линии для чувствительной кожи. Следует помнить о марках mass - маркет и

middle – маркет [6, с.6]. Одним из зарекомендовавших себя способов внедрения косметических препаратов на фармацевтический рынок является экспресс-диагностика состояния кожи в аптеке. Провизор быстро и объективно определяет тип кожи с помощью комплексной индивидуальной программы тестирования, пользуясь электронной версией компьютерной программы в виде вопросов-ответов. Это т.н. «компьютерный подбор средств индивидуальной программы ухода за кожей» из тех названий, которые представлены в аптечном ассортименте, а также сравнение результатов использования до и после проведения курса оздоровления кожи.

Серьезное внимание следует уделять и сезонному перепрограммированию, т.е. возможности вносить периодические коррективы в программы ухода (например, через 3 и 6 месяцев).

**Выводы.** Перспективным для успешного продвижения лечебной косметики (следуя примеру европейского опыта) является системный подход и специальная подготовка персонала по приобретению необходимых знаний. Внедрение программы управления взаимоотношений с пациентами, грамотный мерчандайзинг дают возможность значительно повысить продажи лечебной профилактической косметики на фармацевтическом рынке не только Украины.

### **Литература:**

1. Ольховська А.Б., Кобець М.М., Фелоненко Л.С. Маркетингові дослідження вітчизняного ринку лікувальної косметики // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації.- 2011.-№3 (17).- С. 63-67.
2. Практикум з технології лікарських косметичних засобів / Т.Г. Калинюк, Є.В. Бокшан, С.Б. Білоус та ін.- К.: Медицина, 2008.- 184 с.
3. Сметаніна К.І. Основи стандартизації та сертифікації лікарських засобів.- Вінниця: Нова Книга, 2010.- 376 с.
4. Належні практики у фармації / Гудзь Н.І., Калинюк Т.Г., Білоус С.Б., Сметаніна К.І.- Вінниця: Нова Книга, 2013.- 368 с.
5. Деревянко И. Неиспользованный потенциал косметики / И. Деревянко // Мистер Блистер. - 2011. – №6.- С.24-25.
6. Климшина С.О., Циснецька А.В., Рачкевич Л.В. Фармацевтична косметологія.- Тернопіль: Воля, 2009.- 368 с.
7. Технологічні аспекти виготовлення лікарських косметичних засобів в умовах аптек: методичні рекомендації // С.О.Климшина, К.І. Сметаніна, А.В. Циснецька.- Львів, 2016.- 29 с.
8. <http://www.toyhealth.ru/page/korisni-vlastivosti-aptechnoyi-kosmetiki>

### **References:**

1. Olkhovska A.B., Kobets M.M., Felonenko L.S. Marketynhovi doslidzhennia vitchyznianoho rynku likuvalnoi kosmetyky // Upravlinnia,

*ekonomika ta zabezpechennia yakosti v farmatsii.- 2011.-№ 3 (17).- S. 63-67.*

*2. Praktykum z tekhnolohii likarskykh kosmetychnykh zasobiv / T.H. Kalyniuk, Ye.V. Bokshan, S.B. Bilous ta in.- K.: Medytsyna, 2008.- 184 s.*

*3. Smetanina K.I. Osnovi standartizacii ta sertifikacii likarskich zasobiv.- Vinnica: Nova Kniga, 2010.- 376 s.*

*4. Nalezni praktyky u farmatsii / Hudz N.I., Kalyniuk T.H., Bilous S.B., Smetanina K.I. - Vinnytsia: Nova Knyha, 2013.- 368 s.*

*5. Derevyanko I. Neispolzovannyi potentsial kosmetiki / I.Derevyanko // Mister Blister. – 2011.- № 6. – S.24-25.*

*6. Klymyshyna S.O., Tsysnetska A.V., Rachkevych L.V. Farmatsevychna kosmetolohiia.- Ternopil: Volia, 2009.- 368 s.*

*7. Tekhnolohichni aspekty vyhotovlennia likarskykh kosmetychnykh zasobiv v umovakh aptek: metodychni rekomendatsii // S.O. Klymyshyna, K.I. Smetanina, A.V. Tsysnetska.- Lviv, 2016.- 29 s.*

*8. <http://www.toyhealth.ru/page/korisni-vlastivosti-aptechnoyi-kosmetiki>*

## CONTENTS

### I. ECONOMICAL AND POLITICAL SCIENCES

- Development of small business in the settlement of employment in Ukraine** 4  
V.O. Kapitan
- Estimation of the trends of banking system of Ukraine development at the present stage** 11  
Doctor in Economic, N. Shvets, PhD in Economic, I. Tkachuk
- Lobbying as a means of political interests** 19  
Doctor of Political Sciences, V.A. Kornienko, S.P. Godnje

### II. TECHNICAL SCIENCES

- Theoretical study of energy characteristics with justification technical data mixers of continuous action** 25  
PhD, Project and Program Management, Alatom Mohammad Fayiz Ahmad
- Mechanical design vibrations of shovel pipe - traffic flow grain: theoretical analysis** 37  
Doctor in Technical sciences, B.M. Hevko, PhD in Technical sciences, Y.F. Pavelchuk

### III. PEDAGOGICAL SCIENCES

- Motivational-having a special purpose subsystem of pedagogical technology of forming of social maturity of students of higher agrarian educational establishments: ways, terms and stages of providing of her efficiency** 46  
Ph.D in Pedagogical sciences, I. Danchenko
- Mobile applications and technologies as the way for lexicogrammar competence self-mastering by cadets while reading** 58  
S. Lazarenko
- Characteristics of foreign language teacher's individual strategy model of education-professional activity** 70  
N.I. Tonkonoh

<b>Valeological direction of professional education of future social workers</b>	<b>76</b>
PhD in Pedagogical Sciences, O.L. Faychuk, M.I. Shelchuk	
<b>IV. ART AND ART CRITICISM</b>	
<b>The role of historical costumes to create a collection of modern clothes</b>	<b>84</b>
PhD in Pedagogical sciences, A. Diachenko	
<b>«Eight poems by Jean Cocteau» by George Orik – french «Davidsbund» of the 20th centry</b>	<b>94</b>
Ph.D in Art history, E.Yu. Krasnoshchek	
<b>National and cultural direction of art in the system of education</b>	<b>111</b>
V. Levytska	
<b>«Neoclassical scenic method in the specialization "contemporary variety dance" on the example of the teaching of discipline "classical dance" of the Kyiv municipal academy of circus and variety arts mid-teens of the XXI century»</b>	<b>117</b>
PhD in Arts, D. Sharykov	
<b>V. PHILOSOPHICAL SCIENCES</b>	
<b>Cultural identity of the individual in the context of globalization and informatization of modernity</b>	<b>124</b>
PhD in Philosophical sciences, S. Pylypenko, PhD in Philosophical sciences, N. Moiseeva, H. Omelchenko	
<b>Optimization and educational process in higher educational institutions spiritual</b>	<b>131</b>
PhD, Associate Professor, V. Popovych	
<b>Responsibility in the regulation of creativity potential</b>	<b>141</b>
PhD in Psychological sciences, associate professor, V.I. Konovalchuk	
<b>VI. MEDICAL SCIENCES</b>	
<b>Modern medical cosmetics - cosmeceuticals - as a component of the Ukrainian pharmaceutical market</b>	<b>150</b>
PhD in Pharmaceutical Sciences, associate professor, K.I. Smetanina, PhD in Pharmaceutical Sciences, S.A. Klimishina	